

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**BEYDEBÂ'NIN KELİLE VE DİMNE ADLI ESERİNİN
FELSEFİ ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba YAZAR

Çorum 2019

**BEYDEBÂ'NIN KELİLE VE DİMNE ADLI ESERİNİN FELSEFİ
ANALİZİ**

Tuğba YAZAR

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğretim Üyesi Abdulkadir TANIŞ**

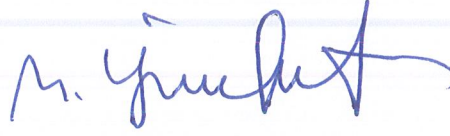
ÇORUM-2019

KABUL VE ONAY

Tuğba YAZAR tarafından hazırlanan *Beydebâ'nın Kelile ve Dimne Adlı Eserinin Felsefi Analizi* başlıklı bu çalışma, 25/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Şaban HAKLI (Başkan)

Prof. Dr. Hasan Yücel BAŞDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir TANIŞ (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. İlker SAKINÇ
Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (25/06/2019)

Tuğba YAZAR

ÖZET

YAZAR, Tuğba, *Beydebâ'nın Kelile Ve Dimne Adlı Eserinin Felsefi Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

İnsanoğlunun bilgi edinme süreci kendi tarihi ile başlar. İnsanın bilgi elde etme yollarından birisi de aklını kullanarak kendisine verilen tavsiyelerden çıkardığı sonuçlardır. Siyaset açısından bakıldığında birçok dönemde devrin devlet adamları veya ilim adamları kendi geleneklerine dair çalışmalarla yöneticilere özellikle yönetim ilkelerine dair tavsiyelere yer verdikleri eserler kaleme almışlardır. Bu kitaplardan birisi de İbnü'l-Mukaffa tarafından Pehlevice'den Arapça'ya tercüme edilen Kelile ve Dimne'dir. Biz de bu tezimizde fabl türünün ilk örnekleri arasında sayılan ve birçok kültürde önemli bir yer edinmiş olan Kelile ve Dimne'yi inceledik.

Kelile ve Dimne dünya edebiyatında en çok okunan ve farklı dillere çevrilen kitaplar arasındadır. Edebiyat kitabı olmanın yanı sıra hükümdarlar için kaleme alınmış bir siyasetnâmedir. Siyasetnâme türü eserler, genel itibariyle, hükümdarlara siyaset sanatının inceliklerine dair tavsiyeler içerirler. İlâveten deneyime dayalı devlet idaresi ile yöneticilerin görevlerinin tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesini amaçlamaları hasebiyle, yazıldıkları dönemin pratik ahlakını da yansıtırlar. Bu yönüyle de bir anlamda idareciler için kaleme alınmış el kitaplarına benzerler. Siyasetnâme türü eserlerin ana başlıkları arasında devlet yönetimi, yönetim esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar, yöneticide olması gereken vasıflar, devlet görevlilerinin tayininde dikkat edilmesi gereken özellikler sıralanabilir. Siyasetnâme türü eserlerde devrin siyaset anlayışı gözlemlenebilir.

Kelile ve Dimne'nin ana konusunu otoritenin devamını sağlayan temel ilkeler, halk-hükümdar ilişkisi, hükümdar ile vezir ilişkisi, ihanet ve hile gibi konular oluşturur. Eserin temeli ise siyaset ve ahlak üzerine kurulmuştur. Kitabın konusunu insanı bütün hayvanlardan ayıran, onu dünyanın bütün sırlarına vakıf eden dört şey -hikmet, akıl, temkin ve adalet- teşkil ediyor.

Tezimizin birinci bölümünde kitabın müellifi, yıllar içerisinde geçirdiği değişim süreci, mütercimi İbnü'l-Mukaffa ile özdeşleşmesi, dünya edebiyatındaki yeri ve çeşitli dillere yapılmış olan tercümeleri hakkında bilgi verdik. Tezimizin ikinci bölümünde

Kelile ve Dimne adlı eserde geçen hikâyelerden çıkarılabilecek öğütler, öneriler, ahlaki ve siyasi çıkarımlar, yöneten-yönetilen arasındaki ilişkiden bahsettik.

Anahtar Kavramlar: Kelile ve Dimne, Felsefe, Siyasetnâme, Fabl

ABSTRACT

YAZAR, Tuğba, *The Philosophical Analysis of Beydebâ's Kalilah and Dimnah*, (Master Thesis), Çorum, 2019.

Knowledge process of humanity begins with its history. One of the ways in which man can obtain knowledge is his conclusions from the advice given to him by using his mind. In terms of politics, in many periods, statesmen or scholars of the period have written books on their own traditions. In these books they have given recommendations especially to the principles of management. One of these books is Kalilah and Dimnah which were translated from Arabic to Pehlevi by Ibn al-Mukaffa. In this thesis, we examined Kalilah and Dimnah, which are among the first examples of the type of fables and have an important place in many cultures.

Kalilah and Dimnah is among the most widely read and translated books in world literature. It is a mirror for princes book written for the rulers as well as a literary book. Mirrors for princes, generally, contains recommendations to the rulers on the intricacies of political art. In addition, they reflect the practical ethics of the period in which they are written, as they aim to define the boundaries of the state administration and the managers, based on experience. In this sense, they are similar to the handbooks written for the administrators. The main headings of the mirrors for princes are state management, the issues to be considered during the administration, the qualifications that should be in the manager, the features that should be considered in the determination of the state officials. Political concept of the period, also, can be observed in the mirrors for princes.

The main issues of Kalilah and Dimnah are the basic principles that maintain the authority, the people-ruler relationship, the vizier's relationship with the ruler, betrayal and cheating. The basis of the work is based on politics and morality. The subject of the book is wisdom, intelligence, dignity and justice, which distinguishes man from all animals, and which he knows to all the secrets of the world. In the first part of our thesis, we gave information about the author of the book, the process of change over the years, its identification with translator Ibnu'l-Mukaffa, its place in world literature, and its translations to various languages. In the second part of our thesis, we mentioned about

the recommendations, suggestions, moral and political implications, the relationship between the ruler and the people.

Keywords: Kalilah and Dimnah, Philosophy, Mirror for Princes, Fable

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vii
ÖN SÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KELİLE VE DİMNE’NİN GÜNÜMÜZE GELİŞ SÜRECİ

1.1. PANÇATANTRA HİKÂYESİ.....	6
1.2. PANÇATANTRA’NİN YAZILIŞININ TARİHSEL ARKA PLANI.....	7
1.3. PANÇATANTRA’NİN FARS COĞRAFYASINA NAKLİ.....	10
1.4. PANÇATANTRA’DAN KELİLE VE DİMNE’YE.....	12
1.4.1. İslam Dünyasındaki Tercüme Hareketleri ve İbnü’l-Mukaffa.....	14
1.4.2. İbnü’l-Mukaffa’nın Hayatı.....	16
1.4.3. İbnü’l-Mukaffa’nın Edebî Üslubu.....	21
1.4.4. İbnü’l-Mukaffa’nın Eserleri.....	21
1.4.4.1. Tercümeleri.....	21
1.4.4.2. Telif Eserleri.....	22
1.5. KELİLE VE DİMNE’NİN ÖZELLİKLERİ.....	24
1.6. KELİLE VE DİMNE’NİN DÜNYA EDEBİYATINDAKİ YERİ VE TERCÜMELERİ.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

KELİLE VE DİMNE’NİN FELSEFİ OLARAK İNCELENMESİ

2.1. KELİLE VE DİMNE’DE GEÇEN KAVRAMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	32
2.1.1. Adalet.....	32
2.1.2. İstişare.....	42
2.1.3. Hilm.....	45
2.1.4. Öfkeye Hakim Olma.....	48
2.1.5. Basiret Sahibi Olma.....	49
2.1.6. Kanaatkârlık.....	57
2.1.7. Liyakat.....	63
2.1.8. Dostluk.....	64
2.1.9. Sabır.....	69
2.2. KELİLE VE DİMNE’NİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	70
2.2.1. Hükümdarın Özellikleri.....	70
2.2.2. Vezirin Özellikleri.....	82
2.2.3. Beydebâ’nın Genel Tavsiyeleri.....	83
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	94
KAYNAKÇA.....	98

KISALTMALAR

A.D.	: Anno Domini
A.Ş.	: Anonim Şirketi
b.	: bin
Bkz.	: Bakınız
c	: Cilt
çev	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h	: Hicri
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
m	: Miladi
M.Ö.	: Milattan Önce
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı

ÖN SÖZ

Felsefe; varlık, bilgi ve değer üzerine eleştirel, rasyonel ve tutarlı düşünme olduğu için insanlığın bütün birikimini ele alır. Felsefenin bazı temel soruları vardır: evren nasıl oluşmuştur/yaratılmıştır, ben kimim, temel işlevlerim ve hedeflerim nelerdir? Doğru düşünme ve doğru, tutarlı tavır ve tutumlar sergileyebilmem için genel geçer ahlakî ilkeler var mıdır, varsa bunlar nelerdir ve geçerliliklerinin testi nasıl olacaktır? Aslında temel sorular hep aynı olmakla birlikte filozofların cevapları farklıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde felsefe, soru sorma sanatıdır. Bu sorulara verilen cevaplar, filozoflar merkeze alınıp tematik olarak incelendiğinde nasıl bir yöntem kullanılacağı sorusu gündeme gelir. İslam felsefesi açısından üç farklı yöntemden bahsedebiliriz: burhan, cedel ve hatabe. İlki filozoflara ve filozofça düşünmeye meyyal insanların yöntemi, ikincisi teolojinin yöntemi; hatabe ise, felsefi hakikatleri geniş halk kitlelerine ulaştırmada kullanılan yöntemdir. Bu son yöntem yani hatabe açısından masal, hikâye, kıssa, efsane, mitoloji dediğimiz türler ortaya çıkıyor. Bunlar üzerine konuşmak, felsefe ve edebiyat arasında ilişkinin zorunluluğunu da göstermektedir. Diğer bir ifadeyle felsefe ve edebiyat bazı yönleriyle birbirlerine uzak gibi görünüyor olsalar da evreni bir bütün halinde yorumlama ve insanlarda zihinsel çağrışımlar gerçekleştirme yönleriyle sıkı bir ilişki içindedirler.

Masal, hikâye, kıssa, efsane ve mitoloji birer edebiyat türleri olmalarına rağmen, filozofların düşüncelerini betimleyebilmek için bu edebî türleri kullanmaları felsefe ile de iç içe geçtiklerinin göstergesidir. Esasen felsefe bu ilişkide vazgeçilmez bir hâl alır. Çoğu zaman filozofların da bu yola başvurduğunu görüyoruz. Platon (M.Ö. 427 - M.Ö. 347) idealar dünyasını anlatmak için mağara istiaresini kullanır. İslam düşüncesi için söyleyecek olursak ilk Müslüman filozof olan Kindî (796–866) ahlakî öğretisini ortaya koyarken bir gemi hikâyesi anlatır. Çünkü sembol, dilin imkânlarını sınırsız hale getirir. Bunun içindir ki Mevlana'yı (1207-1273) dünyaya tanıtan *Mesnevi* adlı eserindeki hikâyelerin felsefî derinlikleri olmuştur. Bütün insanlara ulaşması bu istiareler, anlattığı hikâyeler vasıtasıyla. Sıradan insanlar o hikâyelerdeki edebî/ahlakî vurguya ulaşmaktadır. Mevlana, cedel/diyalektik yöntemden bunalan insanlara da burhan yöntemiyle ulaşmaktadır.

Biz de bu tezimizde bir Hint klasiği olan Pançatantra kitabını temel alarak Beydebâ tarafından kaleme alınan “Kelile ve Dimne” adlı eseri inceleyeceğiz.

Çalışmamıza konu ettiğimiz nüsha Abbâsîler döneminin meşhur mütercimi İbnü'l-Mukaffa tarafından Pehlevîce'den Arapça'ya tercüme edilen nüshadır. İbnü'l-Mukaffa, eseri olduğu gibi tercüme etmemiş, İslam dininin ruhuna uygun bir takım ilavelerle yeni bir form kazandırmıştır.

Tezimizde ortaya koymaya çalıştığımız husus Kelile ve Dimne'de anlatılan hikâyelerde geçen sembolik anlatımların felsefî analizleridir. Bu bağlamda hayvanlar âleminin üyeleri arasında geçen hikâyeler üzerinden verilmek istenen ahlakî erdemleri belirleyip açıklamaya çalıştık.

Çalışmamızın bu hale gelmesinde birçok insanın emeği bulunmaktadır. Öncelikli olarak kıymetli eleştirileriyle çalışmamıza katkı sağlayan Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir hocama şükranlarımı sunarım. Tezimizin danışmanlığını üstlenmeyi kabul edip çalışma azmimizi canlı tutan kıymetli danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Abdulkadir Tanış hocamın göstermiş olduğu nezaket ve anlayış her türlü teşekkürün üzerindedir. Tez yazma sürecimde manevî ve ilmî katkılarını esirgemeyen kıymetli eşime ve varlıklarıyla bana güç katan kızlarıma teşekkür ederim.

Haziran 2019

Tuğba YAZAR

GİRİŞ

Müslümanlar Arap Yarımadasının siyasi kontrolünü sağladıktan sonra egemenlik sahalarını yarımada dışına taşımışlardır. Her ne kadar gerçekleştirilen ticari faaliyetler sebebiyle komşu milletler hakkında bilgi sahibi olursa da, fetihler ve sonrasında gerçekleşen iskân faaliyetleri komşu kültür ve medeniyetler hakkında daha yakından bilgi sahibi olunmasını sağlamıştır. Ayrıca yerleşmiş bir devlet sistemi geçmişine sahip olmayan Müslümanlar, fethedilen yerlerdeki yetişmiş devlet adamı ihtiyacını yerel unsurlardan sağlamışlardır. Bu tercih, önceki devlet yapılarının İslamîleşmesi anlamına gelmekteydi.

Devlet geleneğine sahip olan kültürlerden gelen isimler kendi geleneklerine dair çalışmalarla yöneticilere özellikle yönetim ilkelerine dair tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bu kitaplardan birisi de İbnü'l-Mukaffa tarafından Pehlevice'den Arapça'ya tercüme edilen *Kelile ve Dimne*'dir.

Kelile ve Dimne'nin konusu amelî hikmettir. Amelî hikmet, insanın iradî fillerini şekillendirecek ilkeleri bilmesi ve bu ilkeler çerçevesinde tavır alarak olgunlaşmasıdır. Amelî hikmetin birey ile ilgili olanlarına ahlakî terbiye, aile ile ilgili olana ailevi terbiye, toplum ve ülke ile ilgili olanlarına siyasî terbiye denilir.¹

Kelile ve Dimne dünya edebiyatında en çok okunan ve farklı dillere çevrilen kitaplar arasındadır. Edebiyat kitabı olmanın yanı sıra hükümdarlar için kaleme alınmış bir siyasetnâmedir. Eserin ana konusunu otoritenin devamını sağlayan temel ilkeler, halk-hükümdar ilişkisi, hükümdar ile vezir ilişkisi, ihanet ve hile gibi konular oluşturmaktadır. Eserin temeli ise siyaset ve ahlak üzerine kurulmuştur. Kitabın konusunu insanı bütün hayvanlardan ayıran, onu dünyanın bütün sınırlarına vakıf eden dört şey -hikmet, akıl, temkin ve adalet- teşkil ediyor.

Kelile ve Dimne'nin bir siyasetnâme olduğunu düşündüğümüzde anlatılanları salt hikâye olarak görmemek, içerisinde gizlenen manayı da ortaya çıkarmak ve hikâyeleri anlamının yanı sıra anlamlandırmak da gerekmektedir. Bir siyaset ve ahlak kitabı olarak *Kelile ve Dimne*'de yer verilen ana konular yöneticilerle ilişkilerin “ne”liği, sahip olunan gücün devamını sağlayan temel ilkeler, yönetici ile devlet adamlarının ilişkisi, yönetici ile halkın ilişkisi ve yöneticinin özellikleri olarak sıralanabilir.

¹ Beydebâ-Abdullah b. el-Mukaffa, *Kelile ve Dimne (Tercüme ve Metin)*, çev: Hayreddin Karaman- Bekir Topaloğlu (İstanbul: Nesil Yayınları, 1990), 3.

Kelile ve Dimne adlı eser 15 ana hikâyeden oluşmaktadır. Her bir hikâye kendi içerisinde kahramanlarının ağzından hepsi bir öğüt içeren ve anlatanın görüşlerini desteklemeye ve temellendirmeye yönelik ara hikâyeler barındırmaktadır. Hatta bazı ara hikâyelerin de kendi iç hikâyeleri bulunmaktadır.

Kitabın bölümlenmesi Hükümdar Debşelim'in filozof Beydebâ'ya sorduğu sorular üzerinden yapılmıştır. Beydebâ, kendisine yöneltilen sorulara hayvanlar âleminde geçen hikâyeler üzerinden cevaplar verir. Eserde yer verilen her bir hikâye hükümdarın sorduğu ve bilgi talep ettiği bir konunun açıklayıcısıdır. Çerçeve hikâyeye bağlı ara hikâyeler de istenilen öğüde dair erdemlerin açıklanması ve kabul görmesine yöneliktir.

İbnü'l-Mukaffa, eseri Arapçaya tercüme ederken bir takım ilavelerle birlikte bir de takdim yazısı kaleme almıştır. Bu yazıda İbnü'l-Mukaffa, ilk olarak kitabın Hint kökenlerine atıfta bulunarak Hintli bilginlerin dönemlerinin en etkili sözlerini bir araya getirdiklerini kaydetmiştir. Eserin her düzeyden okuyucu kitlesine hitap ettiğini söyleyen İbnü'l-Mukaffa, bununla birlikte kitaptan çıkarılacak sonucun herkes için farklı olacağını anlattığı hikâyeler üzerinden belirtmiştir.² Kelile ve Dimne'yi okuyanlardan bir kısmı okuduklarından bir çıkarım yapma ihtiyacı hissetmezler. Onlar için hikâyeler güzel görünür, hikâyeleri okumaktan zevk alırlar ama hikâyelerin üzerine düşünmezler.³ İkinci grup okuyucu kitlesi, kitabın içerisindeki mesajları idrak eder, bunlar üzerine düşünür ancak kendisini sorgulayıp elde ettiği bilgiyi hayatına uygulamaz. Bir diğer deyişle bilgi-amel ilişkisi içerisinde bilgisini pratiğe döküp onunla amel etmez. İbnü'l-Mukaffa'ya göre, bu tutumu sergileyen bir kişi kara cahildir. Bilgin/Âlim olarak tanımlanacak bir kişi ilk olarak kendisi ilmiyle amel etmelidir. Başkasına öğüt vermek isteyen kişi önce bu öğüdü kendi hayatında uygulamalıdır.⁴

İbnü'l-Mukaffa, kitap içerisinde verilen öğütlere ilaveten yazmış olduğu takdim içerisinde de çeşitli tavsiyelere yer vermiştir. Verdiği tavsiyelerden birisi de insanın yaşamı boyunca düzene sokması gereken hususlara dairdir. Bu hususlardan birincisi geçimini sağlaması, ikincisi insanlarla ilişkisi, üçüncüsü ise hayırla yad edilmesini

² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut (İstanbul, Şule Yayınları: 2013), 77.

³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 78.

⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 79-80.

sağlayacak güzel amellerdir. İbnü'l-Mukaffa'ya göre tembel ve ihmalkâr, fırsatları kaçıran ve her habere inanan kişinin işleri de rast gitmez.⁵

İbnü'l-Mukaffa, okuyucuya kitabı okurken aklını kullanması yönünde tavsiyelerde bulunurken akıllı insanın özelliklerden bahsetmiştir. İbnü'l-Mukaffa'ya göre akıllı insan, kendi tercihlerine dahi kuşkuyla yaklaşmalı, her söyleneni doğru kabul etmemelidir. Bir konuda yanlış karar verdiği anlaşılırsa yanlışta ısrarcı olmamalıdır. Ayrıca akıllı insan kaza ve kadere inanmalı, yaşadıkları karşısında olgun ve soğukkanlı davranmalı, kendisi için istediğini başkası için de istemeli, kendi ikbali ve menfaati için başkalarını zarara sokmaktan sakınmalıdır.⁶

İbnü'l-Mukaffa, kitabın içerisindeki resimler veya bezemeler için okunmaması gerektiğini kaydeder. Bilakis her bir hikâyenin ve verilen bütün örneklerin okunması, her bir cümle hatta kelime üzerinde tefekkür edilmesi gerekmektedir.⁷ Okuyucu hikâyelerin kahramanlarının hayvanlar olduğuna aldanıp bu eseri hafife almamalıdır, aksi takdirde büyük bir yanılgıya düşer. Kitapta verilen öğütler üzerinde sıkılmadan, bıkmadan düşünmelidir.⁸ Eğer kişi kitabı bu şekilde okursa eserin yazımında dört amacın ön plana çıktığını görecektir. Bunlar:

1. Kitap okuyarak keyifli zaman geçirmek isteyen kişiler rahat okuyabilsin diye hikâyelerin kahramanı hayvanlar âleminde seçilmiştir. Hikâyeler hayvanların ağzından anlatılmıştır.

2. Hayvanların fikirleri farklı şekillerde ifade edilerek hükümdarların beğenisi kazanılmaya çalışılmıştır. Böylece kitabı beğenen hükümdarların kitabı okuması ve sevmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

3. Hem gençlerin hem devlet ricalinin beğenisinin kazanılması sonucunda eserin çoğaltılması sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece kitap tozlu raflara terkedilmemiş olacaktır. Ayrıca müstensihlere de bir iş imkânı olacaktır.

4. Son ve en önemli amaç ise filozoflarla ilgilidir.⁹

⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 82.

⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 83.

⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 85.

⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 86.

⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 87.

Her bir müellifin eserini yazarken içerisinde bulunduğu koşullardan beslendiğini ve döneminin sorunlarına değindiğini göz önünde bulundurduğumuzda Beydebâ'nın öğüt verdiği konularda eksiklik veya bir yozlaşma gördüğünü düşünebiliriz. Bununla birlikte asırlar geçmesine rağmen benzeri konuların tartışılıyor olması aynı eksikliklerin her dönemde var olduğu ve her türlü öğüde rağmen düzeltilemediğini göstermektedir.

Tarihte çok az kitap Kelile ve Dimne kadar uzun soluklu bir okunma sürecine sahip olmayı başarabilmiştir. Kelile ve Dimne üzerine aralarında Silvestre de Sacy, Henry Zotenberg, J. Hertel, Theodor Benfey, Theodor Nöldeke, Carl Brockelmann, Keith-Falconer, William Wright, Ignazio Guidi, Papaz Luis Şeyho el Mardîni ve Ludwig Kosegarten da olduğu birçok araştırmacı çalışmıştır.¹⁰

İbnü'l-Mukaffa'nın çalışması Silvestre de Sacy tarafından 1816 yılında Paris'te "Calila et Dimna ou Fables de Bidpai en Arabe" adıyla yayınlanmıştır. Bununla birlikte de Sacy'nin eseri hazırlarken tek bir nüshadan yararlanmak yerine farklı yazmaları kullanması ve ikinci derece yazmalara da yer vermesi Nöldeke ve Keith-Falconer tarafından eleştirilmiştir.¹¹

Kelile ve Dimne hakkındaki bir başka çalışma Ignazio Guide tarafından yapılmıştır. I. Guide, üç Arapça yazmadan yararlanarak hazırladığı ve "Studii sul testo arabo del libro di Calila e Dimna" adını verdiği çalışmada Sacy'nin eksikliklerini tamamlanmıştır. Çalışma 1873 yılında Roma'da neşredilmiştir. Kelile ve Dimne üzerine çalışma yapan bir diğer isim Theodor Nöldeke'dir. Süryanice bir yazma ve Pariste bulunan dört yazmadan hazırladığı çalışmada hikâyeleri Almancaya tercüme etmiştir. 1879 yılında Göttingen şehrinde neşredilen eserin adı "Die Erzählung vom Mausekönig und seinen Ministern"dir. Bahsettiğimiz çalışmalara ilaveten Wyndham Knatchbul 1819 yılında Oxford'da "Kalila and Dimna, or the fables of Bidpai" adıyla İngilizceye, C. A. Holmboe 1832 yılında Christiania şehrinde "Calila und Dimna, eine Reihe moralischer und politischer Fabeln des Philosophen Bidpai, aus dem Arabischen übersetzt" adıyla ve Wolff tarafından 1839 yılında Stuttgart şehrinde "Das Buch des Weisen in lust-und

¹⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 9.

¹¹ I. G. N. Keith-Falconer, *Kalilah and Dimnah or the Fables Of Bidpai: Being an Account of Their Literary History, with an English Translation of the Later Syriac Version of the Same, and Notes* (Cambridge: Cambridge University Press, 1885), xvii.

lehrreichen Erzählungen des indischen Philosophen Bidpai” adıyla Almancaya tercüme edilmiştir.¹²

Biz de Kelile ve Dimne’yi felsefi açıdan değerlendirmeye çalıştık. Eserdeki hikâyelerde verilen erdemleri tespit edip, bu erdemlerin nasıl açıklandığını göstermeye çalıştık. Tezimizi iki bölüm olarak planladık. Birinci bölümde Kelile ve Dimne’nin günümüze ulaşma sürecini ele aldık. İlk olarak Pañçatantra hikâyelerinin yazılma sebeplerini ortaya koymaya çalıştık. Sonrasında bu hikâyelerin Fars coğrafyasına nasıl geldiğini, nasıl isim değiştirdiğini, Arapça’ya naklinin gerçekleştiği sosyal ve siyasal ortamı, Kelile ve Dimne’nin özelliklerini ve de hikâyelerin dünya edebiyatındaki yeri ve önemini ortaya koymaya çalıştık.

Tezimizin ikinci bölümünde, ilk olarak Kelile ve Dimne’deki hikâyelerde yer verilen erdemleri dokuz başlık altında inceledik ve bu erdemlerin nasıl açıklandığını göstermeye çalıştık. Sonrasında da Beydebâ’nın bir hükümdarda ve bir vezirde olması gerektiğini düşündüğü özellikler ile insan ve yönetime dair verdiği genel tavsiyeleri inceledik.

¹² Zehra Toska, “Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesûd Çevirisi”, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995), 12-13.

BİRİNCİ BÖLÜM

KELİLE VE DİMNE’NİN GÜNÜMÜZE GELİŞ SÜRECİ

1.1. PANÇATANTRA HİKÂYELERİ

Tezimize konu ettiğimiz Kelile ve Dimne adlı eser, Hint edebiyatından beslenen bir çalışmadır. Kelile ve Dimne’nin temelinde Sanskritçe yazılmış kitaplar bulunmaktadır. Kelile ve Dimne’ye kaynaklık teşkil eden eserlerin bilinen en eski hali J. Hertel tarafından gün yüzüne çıkarılan Tantrakhayika adlı çalışmadır. Bu eser bir Vişnu rahibi tarafından muhtemelen 300 yılı civarında¹³ Hindistan’ın Keşmir bölgesinde kaleme alınmıştır. Bu eser bir giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Eserin bir diğer şekli Pançatantra adlı bir hikmet kitabıdır. Sanskritçe’de “pança” beş, “tantra” ise insanın zekâsını kullanacağı hal anlamına gelmektedir. Bu çalışmanın da Hint hükümdarlarından birinin oğullarını eğitmekle görevlendirdiği bir Vişnu rahibi tarafından kaleme alındığı rivayet edilir.¹⁴ Çalışmanın giriş kısmında “*Vişnu Şarman (adındaki) bilgin bütün dünyada mevcut kitapların içinde taşıdıkları güzel ve değerli sözlerin özünü bu beş kitapta toplamıştır.*” denilmek suretiyle kitabın yazılış amacı hakkında bilgi verilmiştir. Zaman içerisinde bu kitap Hindistan’da bir halk kitabına dönüşmüş ve birçok çeşitlemesi yapılmıştır.¹⁵ Bazı kaynaklarda ise hükümdar Debşelim zamanında fazileti ve dirayeti ile bilinen çeşitli işlerde sözüne itimat edilen Brehmenler’den Beydebâ adında bir filozof tarafından yazıldığı rivayet edilmiştir.¹⁶ Eserin müellifi Pehleviceden Süryaniceye yapılan çevirilerde Bidvog ve Biddog olarak geçmektedir.¹⁷ Beydebâ M.Ö. I. yy.da yaşamış olan Hintli bir yazardır. Gerçek ismi ve nereli olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bakü’de doğup sonraları Hindistan’a göç ettiği rivayet edilir. Vefat yeri

¹³ Brockelmann, bu tarihin daha eski olabileceğini kaydetmiştir. Bkz. Carl Brockelmann, “Kelile ve Dimne”, *İA*, c. 6 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988), 552.

¹⁴ Adnan Karaismailoğlu, “Kelile ve Dimne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 210.

¹⁵ Toska, “Kelile ve Dimne Çevirileri”, 2.

¹⁶ Semra Bakan, “Kelile ve Dimne’de Yer Alan Masalların Dinî ve Ahlakî Eğitime Katkıları”, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2006), 12.

¹⁷ Beydebâ, *Kelile ve Dimne*, çev: Ömer Rıza Doğrul (Ankara: Maarif Basımevi, 1960), v.

ve tarihi üzerine hiçbir bilgi bulunmamaktadır.¹⁸ Müellfi Mehmet Küşterî adlı bir Türk olan *Şeceret ül-Beşer* adlı yazma eserde ise Kelile ve Dimne'nin müellifinin Ketku adlı bir Türk âlimi olduğu yazılıdır. Ketku b. Huret, miladi I. Asırda Bakü'de dünyaya gelmiş ve daha sonra Hindistan'a gitmiştir.¹⁹ Bazı kaynaklarda ise "Beydebâ, Bidpay ve Pilpay", ki bu yazım farklılıklarının "b" ve "p" harfleri arasındaki yakınlıktan kaynaklanması muhtemeldir, gibi isimlerin âlimlerin başı manasına gelen bir unvan olması nedeniyle yazarın meçhul olduğu söylenmiştir.²⁰

1.2. PANÇATANTRA'NIN YAZILIŞININ TARİHSEL ARKA PLANI

Pançatantra'nın yazılış amacı, giriş kısmında öz bir şekilde verilmiştir. Ancak asıl bilgi bu giriş kısmından hareketle kaleme alınan ve ilk kez İbnü'l-Mukaffa'nın çevirisinde kitaba ilave edilen ve Ali b. Şah el-Farisî diye bilinen Behnud b. Sehevan'a²¹ ait olduğu rivayet edilen bir mukaddimede verilmiştir. Önsözde ayrıntılı bir şekilde anlatılan olay örgüsünü şu şekilde özetleyebiliriz:

Büyük İskender, Batı coğrafyasını kontrol altına alıp bu bölgelerdeki askeri faaliyetlerini sonlandırınca bölge hükümdarlarını mağlup edip doğu dünyasını hâkimiyet alanına katmak için seferlere başladı. Büyük İskender, İran hükümdarları ile girdiği mücadelede barış isteyenlerle barış yapmış, bununla birlikte kendisine direnenleri savaş yoluyla itaat altına almıştır.

Anadolu ve Fars bölgelerine hâkim olan Büyük İskender, Devletinin sınırlarını Çin'e kadar genişletmek arzusundaydı. Bu amacına ulaşmak için sefere çıktı. İskender'in ülkesine hâkim olmak için üzerine geldiğini öğrenen yol üzerindeki Hint hükümdarı da saltanatını korumak için savaş hazırlıklarına başladı. Bu sırada Hindistan'ın hâkimiyeti Fûr adında bir hükümdarın elinde bulunmaktaydı. Fûr, İskender'in güçlü ve yenilmez bir orduyla Hindistan üzerine sefere çıktığını öğrenince savaş kararı alıp gerekli savunma tedbirlerini almak için hazırlıklara başladı. Bu bağlamda hem askerlerinin savaş teçhizatlarını tamamladı hem de savaşta kullanılmak üzere eğitilmiş filler ve yırtıcı

¹⁸ Sultan Eşit, "Kelile ve Dimne Çevirisi Türk Dil Kurumu Nüshası", (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, 2010), 1.

¹⁹ Beydebâ, *Kelile ve Dimne*, çev: Ömer Rıza Doğrul, v1.

²⁰ Beydebâ-Abdullah b. el-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Hayreddin Karaman- Bekir Topaloğlu, 3.

²¹ Keith-Falconer, Nöldeke'nin bu ismi Şah b. Mikal'in soyundan gelen Ali b. Muhammed b. Şah el-Tahiri olarak kaydetmiştir. Bkz. Keith-Falconer, *Kalilah and Dimnah*, xx.

hayvanlar hazırladı. İskender, Hint hükümdarı tarafından daha önce karşılaşmadığı türden savaş hazırlıklarının yapıldığını öğrenince ilk olarak endişeye kapıldı. Ancak o, savaş tecrübesine sahip, keskin zekâlı ve becerikli bir hükümdardı. Vakit kaybetmeden Hint hükümdarı Fûr'un hazırlıklarına karşı nasıl bir strateji ile hücumla geçeceğinin planlarını yaptı.

Çetin geçen savaşta İskender kazandı ve bölgeyi hâkimiyet alanına dâhil etti. Sonrasında da güvendiği bir ismi bölgeyi yönetmekle görevlendirdi. Hintlilere hâkimiyetini kabul ettirip işleri yoluna koyuncaya kadar bölgede ikamet etmeyi tercih eden İskender, yeni bir sorunla karşılaşmayacağına kanaat getirdikten sonra Hindistan'dan ayrıldı.

İskender'in gidişinden sonra Hintliler bu memleketin halkı ve ileri gelenleri kendilerinden olmayan, hanedanlarına mensup bulunmayan bir adamın başlarında hükümdarlık etmesine razı olmazlar şeklinde düşünerek krala isyan ettiler. Onun yerine kendi hükümdarlarından birinin oğlunu hükümdarlığa getirdiler ve İskender'in adamını tahttan indirerek yerine Debşelim'i hükümdar kıldılar.

Debşelim, saltanatını sağlamlaştırıp komşu ülkelere fetihler düzenleyerek hâkimiyet sahasını genişletti. Ama bu durum onun şımarmasına neden oldu ve halkına eziyet etmeye başladı. Kudreti çoğaldıkça günden güne zorbalanıyordu. Debşelim'in hükümdarlığı döneminde fazileti, bilgisi ve dirayeti ile bilinen Brahmanlardan bir bilge vardı. Her konuda fikri alınıp herkes tarafından saygı duyulan bu bilgenin adı Beydebâ idi. O, halka yapılan zulüm ve işkencelere dayanamayarak hükümdarı uyarmaya karar verdi ve bu durumu danışmak üzere öğrencileri ile istişare yaptı. Öğrencileri yapacağı eleştirilerin hükümdarı kızdırabileceği düşüncesiyle endişelerini dile getirdiler. Beydebâ, öğrencilerinin verdiği tavsiyeleri dinledi ama yine de hükümdar ile konuşmaya karar verdi.

Beydebâ, Hükümdar'ın huzuruna çıktı. Hükümdar ilk olarak Beydaba'yı "Filozoflar bilgileriyle hükümdarlardan müstağnidirler; fakat hükümdarlar varlıklarıyla onlardan müstağni değildirler" diyerek hürmetle karşıladı. Beydebâ, hükümdarın onu karşılamadaki inceliği görünce Debşelim'e öğütler vermeye başladı. Verdiği nasihatler ilk etapta hükümdarın hoşuna gitse de, Beydebâ hükümdarı eleştirmeye başlayınca hükümdar bu duruma dayanamayarak diğer muhaliflerinin de gözünü korkutma amacıyla Beydebâ'nın idam emrini verdi. Hükmü uygulamadan önce verdiği kararı tekrar gözden

geçirerek ağır bir hüküm verdiğini düşündü ve Beydebâ'nın hapiste zincire vurulmasını emretti.

Beydebâ, uzun bir süre hapiste kaldı. Debşelim bu esnada derin düşüncelere dalıp hatasını fark etmeye başladı. Debşelim'in hatasının farkına varmasına yol açan bilgelerin hükümdarda olmaması gereken hasletlere dair sözleriydi. Bilginlere göre dört nitelik hükümdarlarda bulunmamalıdır. İnsana en çok nefret kazandıracak nitelik olarak gördükleri öfke, varlıklı olduğu halde kişinin yaptığı cimrilik, insanların güvenini kaybetmeye yol açan yalancılık ve hükümdarlık makamına yakışmayan kaba ve ağır söz bu dört niteliği oluşturur. Yaptığı hatanın farkına varan hükümdar, Beydebâ'dan öğüt almak amacıyla onunla görüşmelere başladı. Debşelim, onun sözlerinden çok etkilendi ve onun görüşlerinden yararlanmak amacıyla kendisine vezir yapmak istedi. Beydebâ, ilk başta görevi kabul etmek istemediyse de hükümdarın ısrarlarına dayanamayarak vezirliği kabul etti.

Debşelim, yönetimiyle ilgili sıkıntıları giderdikten sonra önceki hükümdarlar gibi kalıcı olma amacıyla bir kitap yazdırmak istedi ve bu görevi Beydaba'ya verdi. Debşelim'in Beydebâ'dan isteği bir yıl içerisinde ciddiyet, mizah, eğlence ve hikmetin harmanlandığı bir kitap yazmasıydı. Bu şekilde dış yüzü avamın ilgisine çekecek, iç yüzü ise havasın dikkatini çekecek bir kitap oluşturmak istiyordu.

Bunun üzerine Beydaba güvendiği bir öğrencisini yanına alarak kitabı yazmak için bir hücreye kapandı. Kendisi söylüyor öğrencisi yazıyordu. Beydaba başlangıçta geniş halk kitlelerine hitap edebilmek için hikmet ve eğlenceyi iç içe aktarmaya çalıştı. Ama bu durumun hikmeti tam olarak anlatamadığını görünce hayvanları konuşturmayı keşfetti. Bu sayede hayvanları konuşturması eğlence oldu. Hayvanların söyledikleri ise edep ve hikmetli sözlerdi. Bu şekilde herkesin duygu ve düşünce dünyasına dair karşılıklar bulacağı bir eser kaleme almış oldular. Beydebâ'nın bu eser karşılığında hükümdardan tek isteği kitabın korunması olmuştur.²²

²² Beydebâ-Abdullah b. el-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Hayreddin Karaman- Bekir Topaloğlu, 7-55; Beydebâ, *Kelile ve Dimne*, çev: Ömer Rıza Doğrul, 15-45.

1.3. PANÇATANTRA’NIN FARS COĞRAFYASINA NAKLİ

Beydaba’nın kaleme aldığı Pançatantra, son derece büyük bir etki oluşturdu ve kitabın ünü çok geniş bir alana yayıldı. Kitabın güzelliğinden haberdar olan Sâsânî hükümdarı I. Enuşirvan (531-579) bu kitabın bir kopyasının da kendi kütüphanesinde bulunmasını istedi. Kitabı Hint bölgesinden getirmesi için bilgili, ilmiyle temayüz etmiş, edebiyata vukufiyeti olan tıp veya felsefe alanında eğitim almış ve her iki dile de hâkim bir ismin bulunması için danışmanlarına emir verdi. Enuşirvan’ın talebi doğrultusunda araştırmalar yapan danışman ve vezirlerin bulduğu isim Ezheroğlu Berzeveyh idi. Enuşirvan, Fars tabiplerinin seçkinlerinden Berzeveyh’i kitabı ele geçirmesi için Hindistan’a gönderdi.²³

Berzeveyh, Hindistan’da amacına ulaşma gayreti içerisinde çalışmalarına başlar. Gayretleri neticesinde hükümdarın hazine sorumlusuyla dostluk kurar ve asıl niyetini ona açıp ondan yardım ister. Hazine sorumlusu Kelile ve Dimne başta olmak üzere diğer bazı değerli kitapları da hükümdardan habersiz Berzeveyh’e ulaştırır. O da gece gündüz çalışarak eserleri Pehleviceye çevirerek kendi ülkesine getirmiştir. Hükümdar, Berzeveyh’in bu hizmetinden dolayı onu takdir eder ve isteğini sorar. Bunun üzerine Berzeveyh’in hükümdardan tek isteği kendisi adına kitabın başına kendi durumunu anlatan bir bab yazılması olmuştur.²⁴ Pançatantra beş bölümden oluşurken, Berzeveyh’in tercümesinde Muhabharata’nın on ikinci kitabından üç hikâye ilave edilmiştir.²⁵

Kitaba kendi hayatının eklenmesini talep ederek kitabın önemini farkında olduğunu gösteren Berzeveyh, bu şekilde ismini ebedileştirmek istemiş olabilir. Hükümdar bu görevi veziri Buzurgmihr’e vermiştir. Büzürmihr, Sâsânî hükümdarı Enuşirvan’ın veziridir. Önemli bir devlet adamı olan Büzürmihr, siyasetnâmelere konu olmuş, başta Enuşirvan ile ilişkisi olmak üzere birçok konuda örnek gösterilmiş, sözlerinden alıntılar yapılmıştır.²⁶

²³ Beydebâ-Abdullah b. el-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Hayreddin Karaman- Bekir Topaloğlu, 7-55; Beydebâ, *Kelile ve Dimne*, çev: Ömer Rıza Doğrul, 15-45.

²⁴ Beydebâ, *Kelile ve Dimne*, çev: Ömer Rıza Doğrul, 57; Toska, “Kelile ve Dimne Çevirileri”, 9.

²⁵ Keith-Falconer, *Kalilah and Dimnah*, xvi; Brockelmann, Carl Brockelmann, “Kelile ve Dimne”, c. 6, 553; Toska, “Kelile ve Dimne Çevirileri”, 9.

²⁶ Nizâmülmülk, Ebu Ali Kıvamüddin Hasan b. Ali b. İshak et-Tusî, *Siyasetnâme*, çev: Mehmet Taha Ayar (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 247.

Berzeveyh adına yazılan bu giriş günümüze ulaşan nadir yazılı metinlerdendir.²⁷ Berzeveyh'in hayatını anlatarak başlayan bu babdan annesinin Zemâzime hanedanının ileri gelenlerinden olduğu, babasının ise savaşçı zümresinden geldiği anlaşılmaktadır. Ailesinin imkânları sayesinde eğitimine küçük yaşta özel hocalar eşliğinde başlayan Berzeveyh, ilmi sahada ilk eğitimini tıp alanında almıştır. Yedi yıl aldığı tıp eğitimi onun için ufuk açıcı bir süreç olmuştur. Bununla birlikte Berzeveyh, bir müddet sonra bir iç arayış içine girer. Dünya ve dünyevi arzuların değersizliğini anlayıp onlardan kaçmaya karar verir. Kendini ibadete ve zahitliğe adar.

Berzeveyh, herkesin arz ettiği dört şey olan para, ün, lezzet ve ahiretten hangisini tercih edeceğine karar verir. Bundan sonraki hayatını ahireti elde etme uğruna tıp bilimine adanarak geçirir. Bu süreçte insanların farklı düşündüklerini, arzularının çeliştiğini ve herkesin birbirine düşman olduğunu görür. Hangi yola girip durumunu bilmediği bir kişiyi tasdik ederse durumunun ne olacağına dair bir şüphe duyar ve zahitliğe yönelir. Zahitliğe ulaşmak için davranışlarını güzelleştirmeye çabalar ve bu hedef doğrultusunda bazı önemli eserlerin örneğini çıkarır. Hint diyarından getirdiği Kelile ve Dimne de bu eserler arasındadır.

Büzürgmihr, Berzeveyh'in hayatını anlatırken kitabın içeriğinden farklı olarak kahramanları insanlar olan dört tane hikâye anlatır. Bunlar;

1. Hırsızın Aldanışı: Büzürgmihr bu hikâyeyi olması mümkün olmayan, gerçekleşmeyecek durumlara inananların akıbetini göstermek için anlatmaktadır.²⁸

2. Hizmetçi ve Hırsız: Büzürgmihr bu hikâyeyi gereksiz yere duyulan endişelerin insanları düşürebileceği olumsuz durumları göstermek için anlatmaktadır.²⁹

3. Tacir ve Kuyumcu: Büzürgmihr bu hikâyeyi asıl hedefi kaçırıp önüne çıkan küçük hedeflerle uğraşanların akıbetini göstermek için anlatmaktadır.³⁰

4. Kuyuyu Düşen Adam: Büzürgmihr bu hikâyeyi dünya zevklerine dalıp kendi felaketini hazırlayanların akıbetini göstermek için anlatmaktadır.³¹

²⁷ Seyid Hüseyin Nasr, *İslam ve Bilim*, çev: İlhan Kutluer (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 173.

²⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 92-93.

²⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 94-95.

³⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 96.

³¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 102.

1.4. PANÇATANTRA'DAN KELİLE VE DİMNE'YE

Sâsânî Kısırâsı Hüsrev I. Enûşirvân döneminde tabip Berzeveyh tarafından Pehlevîceye aktarılan çalışmayı Abbâsîler döneminin meşhur mütercim ve müellifi İbnü'l-Mukaffa (ö. 142/759) bir takım eklemelerle Arapça'ya çevirmiştir. Kitabın en önemli ve hacimli hikâyesinin ana karakterleri olan iki çakal kardeşin isimleri Karataka ve Damanaka'dır. Bu isimler Pehlevîceye Kelileg ve Demneg olarak geçmiştir. Sonrasında da Arapçalaşarak bugünkü Kelile ve Dimne şeklini almıştır.³²

Kelile ve Dimne iki insanı temsil eden iki çakalın adıdır. Kelile, doğruluğun ve dürüstlüğün simgesi, Dimne ise yalanın ve yanlışın simgesidir. Konusu açısından ahlak ve siyaset kitabı olan Kelile ve Dimne, hayvan öykülerini konu edinerek hükümdar ve diğer devlet yöneticilerine devlet idaresinde gerekli olan bilgileri ve aynı zamanda ahlaki meziyetlerle donanmış adil, akıllı ve güçlü bir kişi olmanın yollarını öğretir. Kelile ve Dimne bir fabl kitabıdır. Her biri bir insan karakterini canlandıran bu hayvanlar insanların çevresindeki gerçek bir hayatı yansıtarak insanlara öğüt vermeyi amaçlamaktadır.

La Fontaine fablları ve ezop masallarının da ilham kaynağı olan Kelile ve Dimne, insana bir birey olarak toplum içinde nasıl yaşayacağını, diğer insanlarla nasıl ahenkli ilişkiler kurabileceğini anlatan eğitici bir kitaptır. Kelile ve Dimne'deki hikâyelerin on sekiz tanesi La Fontaine'nin fabllarında şiir şeklinde tekrarlanmıştır.³³ Esasen bir edebiyat türü olarak fablın Avrupa'da ortaya çıkışı, Hint-İran kaynaklı İslâmî eserlerin etkisiyle gerçekleşmiştir. Meşhur La Fontaine, Kelile ve Dimne'den büyük çapta istifade ettiğini bizzat kendisi ifade etmektedir.³⁴ Kelile ve Dimne'yi diğer örneklerden ayıran bir özelliği de siyaset gibi soğuk bir alana dair olmasına rağmen nükteli anlatım tarzıyla kolay okunur bir eser olmasıdır.

İbnü'l-Mukaffa'nın çalışmasının başarısı ve sahip olduğu tanınırlık Pançatantra ve eserin beslendiği kaynakların unutulmasına yol açarken, diğer taraftan da eserin günümüze ulaşması için önemli bir dayanak noktası olmuştur. İbnü'l-Mukaffa, bir eseri bir dilden başka bir dile aktarmakla yetinmeyip o esere kendinden ilavelerde bulunmuştur.

³² Brockelmann, "Kelile ve Dimne", c. 6, 552.

³³ M. Selim İpek, "Arap Edebiyatında Fabl Türü", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 35 (2012): 81.

³⁴ Mehmet Özdemir, "Endülüs'de Kültür ve Medeniyet", *İslam Tarihi I*, Ed. Mehmet Özdemir, (Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2012), s. 389.

Pançatantra’da olmayıp İbnü’l-Mukaffa’nın ilave ettiği çerçeve hikâyeler şunlardır:

- “Fare ve Kedi”
- “Kral ve Kuş (Kul Mesûd çevirisinde Melik ve Fetre)”
- “Arslan ve Çakal”

İbnü’l-Mukaffa bu hikâyeleri Mahabharata’dan almıştır. “Zahit ve Misafiri” hikâyesinin de onun tarafından ilave edilmiş olması muhtemeldir. Bunun sebebi olarak bu hikâyenin Süryanîce çevirisinde de olmaması gösterilmiştir. Arapça çeviride yer alan “Fareler Kralı” hikâyesinin diğer çevirilerde yer almaması sebebiyle rağbet görmediği söylenmiştir. Keith Falconer bu hikâyenin sadece eski Süryanîce çevirisinde, Symeon Seth’in Arapçadan yaptığı Yunanca çevirisinde ve bu Yunanca çevirinin eski İtalyanca çevirisinde bulunduğunu söylemektedir.³⁵

De Sacy tarafından Arapça bir yazmada bulunan “Balıkçıl Kuşu ile Ördek” hikâyesinin de başka kaynaklardan ilave edildiği düşünülmektedir. Aynı şekilde “Güvercin, Tilki ve Balıkçıl” hikâyesi de İbraniceden İspanyolcaya yapılan tercümenin sonunda ve Raimund tarafından yapılan tercümede vardır.³⁶

Esere İbnü’l-Mukaffa tarafından altı bölüm ilave edilmiştir. Bunlar;

- Ali b. Şah’ın Mukaddimesi
- İbnü’l-Mukaffa’nın Mukaddimesi
- Dimne’nin yargılanması
- Zahit ve Misafiri
- Balıkçıl ve Ördek
- Güvercin, Tilki ve Balıkçıl hikâyeleridir.

Bunun dışında Berzeveyh’in Hindistan’a gidip kitabı ele geçirmesi, Berzeveyh’in biyografisini içeren kısım ve Fareler kralı hikâyesi Pehleviceden, diğer bölümler ise Hindu ve Budist eserlerden gelmektedir. De Sacy yaptığı çalışmalar neticesinde İbnü’l-Mukaffa’nın çevirilerindeki bölüm sayısını on sekiz olarak tespit etmiştir. Eserin bölüm sayısı, bazı yazmalardaki üç bölümün dâhil edilmesiyle yirmi bire ulaşmaktadır.³⁷

³⁵ Toska, “Kelile ve Dimne Çevirileri”, 11.

³⁶ Toska, “Kelile ve Dimne Çevirileri”, 11.

³⁷ Toska, “Kelile ve Dimne Çevirileri”, 13.

Asıl adı Pançatantra olan bu eser birçok dile tercüme edilmesi sayesinde farklı kültürlerle etkileşime geçmiştir. Her bir tercüme ile yeni bir hüviyet kazanan Pançatantra, İbnül-Mukaffa'nın tercümesiyle Kelile ve Dimne'ye dönüşürken, sonraki süreçte Fars edebiyatında Envâr-ı Süheylî, Türk edebiyatında Hümayunnâme adını almıştır.

1.4.1. İslam Dünyasındaki Tercüme Hareketleri ve İbnü'l-Mukaffa

Medeniyetlerin gelişmesi için toplumlar arasında karşılıklı iletişimin olması önemlidir. Farklı medeniyetlerde yaşanan gelişmeler hakikatte gittikçe genişleyen sürekli bir tefekkürle birbirine bağlıdır.³⁸ Bu sürekli tefekkürü temin eden, toplumların ürettiklerinin birbirleriyle karşılıklı bağlantısını sağlayan ana araç da tercüme hareketleridir. Tercüme faaliyetleri medeniyetlerin gelişmesi, yeni fikir ve görüşlerin ortaya çıkması, toplumların ilmi düzeyinin mukayesesi, ortak kültürel ve ilmi değerlerin üretilmesi ve karşılıklı etkileşiminin sağlanabilmesi açısından son derece önemlidir. Bir toplumun özellikle ilmi alanda içe kapanması, çevre toplum ve medeniyetlerle iletişimini koparması kendi medeniyetini geliştirmesinin önündeki engellerdendir. Toplumlar kendi zamanlarına kadar gelen ilmî ve kültürel birikimi irdelemeli, kendi gelişimleri açısından değerlendirmelidirler.³⁹

Tercüme faaliyetlerinin olanak sağladığı tek şey diğer medeniyetleri tanımak değildir. Bu faaliyetler sayesinde o medeniyetlerin ürettikleri de elde edilir ve tercüme edilen medeniyet bünyesine dâhil olur. Yapılan sentez sonucunda her iki medeniyetten farklı üst bir medeniyetin inşası gerçekleştirilmiş olur. Günümüzde adı anılan birçok medeniyetin temelinde tercüme faaliyetleri vardır. Tercüme faaliyetleri üzerinden bir medeniyet tarihi okuması yapıldığında medeniyet aktarımının boyutları ve günümüze etkisi çok daha net anlaşılabilir.

İnsanlık tarihi boyunca üç önemli kültür aktarımı ve etkileşimi, buna bağlı olarak üç büyük tercüme faaliyeti gerçekleşmiştir. İlk tercüme faaliyeti milâttan önce 600'lerde başlamış ve yine milâttan önce 400'lü yıllara kadar devam etmiştir. Bu süreçte Sümer, Fenike ve Mısır kültür ve medeniyetinin ürünleri Grekçe'ye tercüme edilerek Yunan Medeniyetinin uyanışı gerçekleştirilmiştir. Bu dönem yapılan tercüme bilim ve felsefe

³⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü* (İstanbul: Ülken Yayınları, 1997), 5.

³⁹ İbrahim Sarıçam ve Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 2008), 35-36.

tarihi açısından incelendiğinde Grek düşüncesinin yalnızca Grek aklının ürünü olmadığı ve “Grek mûcizesi” olarak isimlendirilemeyeceği anlaşılacaktır. Tercüme faaliyetlerinde ikinci büyük aşama VIII. ila X. yüzyıllar arasında Müslümanlarca Pehlevîce, Süryânîce ve Grekçe’den Arapça’ya yapılan tercümelere dir. Yunan, Fars ve Hint medeniyetinin ürünlerinden gerçekleştirilen tercüme İslam Medeniyetine katkı sağlamıştır. Üçüncü aşamaya öncülük eden Avrupalılar olmuştur. XII. yüzyılda Avrupalılar Arapça eserleri başta Latince ve İbrânîce olmak üzere kendi dillerine aktararak üretilen bilgiyi sahiplenmişlerdir. Bu dönemde İslam, Yahudi ve Yunan medeniyetlerinden gerçekleştirilen tercüme Batı/Avrupa medeniyetinin yapılanmasını sağlamıştır.⁴⁰

Kısa sürede çok farklı coğrafi /kültürel alanları fethederek geniş bir alana yayılan Müslümanlar; Helen, İran ve kısmen Hint kültürüyle etkileşime girmişlerdir. Tanıdıkları bu yeni medeniyetler Müslümanlarda büyük bir ilgi ve merak uyandırmıştır. Ayrıca bu farklı kültürler arasında ortaya çıkan bir takım sürtüşme ve tartışmalarda Müslümanlar kendi inanç ve düşüncelerini tutarlı bir şekilde savunmak ve kendi çözüm önerilerini sunabilmek için bu kültürleri çok iyi tanımak zorundaydılar. Çünkü özgün ve özgül bir çözüm üretebilmek önceki öğretilenlerden haberdar olmakla sağlanabilirdi. Bu nedenle Müslümanlar Antik düşünce geleneğini ve kadim kültürleri tanımak amacıyla o kültürlere ait eserleri Arapçaya çevirmek üzere harekete geçmişlerdir. Bu şekilde başlayan tercüme faaliyetleri İslam medeniyetinin kaynakları arasında önemli bir yer tutmuştur.

İslam dünyasında Emevî şehzadesi Halid b. Yezid (635-704) tercüme hareketlerine öncülük etmiştir. Halifeliği Mervan b. Hakem’e (623-685) kaptırıp iktidar umudunu yitiren genç şehzade kendini ilme vermiş ve Mısır’dan gelen Yunancaya vakıf bir gruba tıp, kimya, astroloji ile ilgili kitapları tercüme ettirmiştir.⁴¹ Emevî halifelerinden Ömer b. Abdülaziz (679-720) döneminde de tıp alanında bazı tercümelere rastlamak mümkündür. Emevîlerin ilk zamanlarında Yezid ile başlayan çoğunlukla bireysel ilgi ile devam eden tercüme faaliyetleri Abbasîler zamanına kadar dağınık bir şekilde devam etmiştir. Abbasilerin kuruluşu ile daha önce devam eden tercüme faaliyetleri devlet

⁴⁰ Muhittin Macit, “Tercüme Hareketleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 40 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 499; Sarıçam-Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 36.

⁴¹ Mustafa Demirci, *Beytü'l-Hikme* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 17.

tarafından desteklenmiş ve tercüme bir devlet politikası haline getirilmiştir. Tercüme faaliyetleri Bağdat'ta kurulan Beytü'l-Hikme ile kurumsallaşmıştır.⁴²

İslam dünyasında tercüme faaliyetlerinin tıp, kimya ve astroloji gibi ilimlerle başlaması tesadüfî değildir. Hastalıkların tedavisi iyi bir tıp bilgisi ile mümkündür ve bu konuyla alakalı yabancı dillerde geniş bir külliyyat mevcuttu. Aynı şekilde ibadetlerini doğru zamanda yapabilmek için daha dakik bir zaman hesaplamasına ihtiyaç duyan Müslümanlar, namaz vakitlerinin tespiti, Ramazan ayının başlaması ve bitişi, kible tayini gibi konularda pratik astronomi bilgisine ihtiyaç duydular.⁴³ Bu ve benzeri sebepler Müslümanları öncelikli olarak günlük yaşamlarında yararlanabilecekleri konular hakkında tercüme faaliyetleri yapmaya sevk etti. Pratik ihtiyaçlarla başlayan tercüme faaliyetleri Abbasî Halifelerinden Mansur (754-775) döneminde genişleyerek matematik, mantık ve metafizik alanlarını da içine almıştır. Bu dönemde Farsçadan Arapçaya tercüme faaliyetinde bulunanlardan birisi de kendi yüzyılının en önemli edebiyatçılarından biri olan İbnü'l-Mukaffa'dır. Aşağıda ayrıntılı olarak ele alacağımız İbnü'l-Mukaffa'nın tercüme faaliyetleri arasında en önemlilerin birisi tezimize konu ettiğimiz Kelile ve Dimne çevirisidir.⁴⁴

1.4.2. İbnü'l-Mukaffa'nın Hayatı

Bizim inceleme alanımız olan Kelile ve Dimne'nin mütercimi İbnü'l-Mukaffa dönemin en nitelikli âlimlerindedir. Pehleviceden Arapçaya tercüme yapanlar arasında önemli bir yere sahiptir.⁴⁵

Asıl adı Ruzbih olan İbnü'l-Mukaffa'nın tam künyesi Ebû Muhammed (Ebu Amr) Abdullah (Ruzbih/el-Mübarek) b. el-Mukaffa (Dadeveyh) şeklinde kaydedilmiştir. İbnü'l-Mukaffa'nın doğum yılı hakkında kaynaklarımızda 106/724 veya 102/720 olmak

⁴² Demirci, *Beytü'l-Hikme*, 34.

⁴³ Demirci, *Beytü'l-Hikme*, 190.

⁴⁴ Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, çev: Abdurrahman Aliy (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2008) I, 8; Ramazan Şeşen, "İslam Dünyasındaki İlk Tercüme Faaliyetlerine Umûmî Bir Bakış (Başlangıçtan h. IV./m. X. asrın sonlarına kadar)". *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 7, sy. 3-4 (1979): 9-10; İsmail Yakıt ve Nejdî Durak, *İslam'da Bilim Tarihi* (Isparta: Tuğra Matbaası, 2002), 68; Sarıçam-Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 37; Ahmet Turan Yüksel, *İslam'da Bilim Tarihi* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2015), 44; Mustafa Necati Barış, "İslam Bilim Tarihi'nde İlk Tercüme Faaliyetleri ve Bilgi Üretimine Katkısı". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21 (3) (2017): 1884.

⁴⁵ Sarıçam-Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 37; Macit Fahri, *İslam Felsefesi Tarihi* (İstanbul: Birleşik Yayınları, 2000), 30.

üzere iki ayrı tarih kaydedilmiştir. İran'ın Cur⁴⁶ kasabasında dünyaya geldi.⁴⁷ Mecusi olan babası Irak ve Fars Bölgelerinin valisi Haccac b. Yusuf'un (695-714) emrinde Fars Bölgesinin vergi tahsildarlığı görevini yürütmekteydi. Dadeveyh, Haccac'ın vergi tahsildarlığı görevini yürütürken yetkilerini kötüye kullandığı ve halka baskı uyguladığı gerekçesiyle cezalandırılmıştır. Yapılan işkenceler sonucunda eli sakat kaldığı için Mukâffa⁴⁸ lakabıyla tanınmıştır. Rûzbih babasına nispeten İbnü'l-Mukaffa; oğluna nispeten de Ebu Muhammed künyesiyle anılmıştır.⁴⁹

İlk eğitimini doğduğu kasabada, içerisinde bulunduğu toplumun kültür ve geleneğine göre alan İbnü'l-Mukaffa, babasının Divanü'l-harac'daki memuriyet görevi sebebiyle küçük yaşta Basra'ya gitmiştir. Dinî, ilmî ve felsefî fikirleri harmanlanarak kendi kültür ve ekollerini oluşturan Basra'nın sahip olduğu ilmî geleneği oğlunun yetişmesi adına iyi bir fırsat olarak gören Dadaveyh ilk olarak Arap gelenekleri doğrultusunda oğluna Ebu Amr künyesini vermiştir.

Bu dönem Emevî devlet yapısında son derece önemli bir değişime sahne olmuştur. Halife Abdulmelik b. Mervân (65/685-86/705) o döneme kadar Farsça ve Rumca tutulan divanların ve resmi yazışmaların bundan sonra Arapça olarak kaleme alınmasını emretmiştir. Yeni uygulamanın yürürlüğe konulduğu yerlerin başında da Irak bölgesi gelmektedir. Divanların Arapça tutulmaya başlanılmasının, Fars kökenli kâtiplerin devlet bünyesinde görev almasını zorlaştıracaklarını gören babası, İbnü'l-Mukaffâ'nın iyi bir Arapça eğitim alması için uğraşır. Oğlunun eğitimiyle yakından ilgilenerak şehrin önde gelen ediplerinden olan Ma'n b. Zaide, Müslim b. Kuteybe, İbn Ebu Leyla, İbn Şübrüme, Ammar b. Hamza, Abdülhamid el-Katib ve Halil b. Ahmed gibi şahsiyetlerin meclislerine katılmasına olanak sağlamıştır.⁵⁰ Dâhil olduğu ortamlar ona Arap dili ve edebiyatının yanı sıra Fars, Hint ve Yunan kültürlerine dair derinlemesine bilgi sahibi olma imkânı sunmuştur. Farklı kültürlerle ilgi duyan İbnü'l-Mukaffa, başta Arap dili ve edebiyatı olmak üzere Fars, Hint ve Yunan kültürleri hakkında geniş bilgi sahibi oldu.⁵¹

⁴⁶ Cur, bugünkü Firuzabad kasabasıdır.

⁴⁷ Hüz'da (Huzistan / Ahvaz) doğduğuna dair rivayetler (İbnü'n-Nedim, s. 522) Cür'un Hüz şeklinde okunmasından kaynaklanmış olmalıdır.

⁴⁸ "Eli büzülmüş, çolak"

⁴⁹ İsmail Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 130.

⁵⁰ Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. 21, 130.

⁵¹ Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. 21, 130.

Acem'in en zekisi olarak kabul edilen İbnü'l-Mukaffa'nın içerisinde bulunduğu ortam, onun özellikle dil yeteneğinin gelişmesini olumlu yönde etkilemiştir. Basra'nın ünlü dilcilerinden Yemen asıllı Al-i Ehtem'in himayesinde⁵² olmalarına ilaveten şehrin etrafındaki bedevi kabilelerle de yakın ilişki kurarak Ebü'l-Camus el-A'rabi ve Ebü'l-Gül el-A'rabi gibi fesahatiyle ünlü bedevilerden Arap dilinin inceliklerini öğrenmiştir.

Basra'nın entelektüel atmosferinin İbnü'l-Mukaffa'ya sağladığı bir diğer avantaj onun tarih, felsefe, ahlak, mantık, siyaset ve edebiyat gibi çok geniş bir yelpazeden haberdar olması, geniş bir kültürel ve ilmi birikim elde etmesidir.⁵³

Babasının yönlendirmelerinin ve tercihlerinin hayatının akışında büyük bir yer tuttuğu anlaşılan İbnü'l-Mukaffa, Fars diline hâkim; aynı zamanda farklı kültürler hakkında geniş bilgileri olan bir kişiydi. Bu özellikleriyle Emevîler döneminde kâtiplik görevini üstlendi. İbnü'l-Mukaffa'nın kâtipliğini üstlendiği isimler arasında Emevîler'in Basra ve Kûfe Valisi Yezid b. Ömer ile Kirman Valisi Davud b. Ömer yer almaktadır. Müslümanların yönetiminin Emevî hanedanından Abbâsî hanedanına geçmesinin ardından ise Halife Mansur'un amcalarından Basra Valisi Süleyman b. Ali'nin kâtipliğini üstlenmiştir. Bu görevi ona halifeyle görüşebilmenin yolunu açmıştır.⁵⁴ Onun Arapçaya ana dili Farsça kadar hâkim olmasından⁵⁵ etkilenen Halife Mansur, İbnü'l-Mukaffa'nın kabiliyetlerinin farkına varmış ve ondan daha önce Farsça'ya çevrilmiş bazı Yunan klasiklerini Farsça'dan Arapça'ya tercüme etme görevini vermiştir.⁵⁶ Halife, İbnü'l-Mukaffa'dan Aristo'nun mantık ile ilgili kitaplarını Arapçaya çevirmesini istiyor ve bunun karşılığında yüksek meblağda ücret ödüyordu.⁵⁷ Aynı zamanda İbnü'l-Mukaffa Forfiryo'sun *İsagoji* adlı eserini de tercüme etmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla İbnü'l-Mukaffa yapmış olduğu çalışmalarla⁵⁹ İslam kültürünün zenginleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁶⁰ Nitekim yapmış olduğu tercümelemlerle Arap ve İran edebiyatının önemli şahsiyetlerinden birisi haline gelmiştir.⁶¹

⁵² Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. 21, 130.

⁵³ Mustafa Demirci, "Abdullah İbnü'l-Mukaffa'nın "Risâletü's-Sahabe" Adlı Risâlesi: Takdim ve Tercüme", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* cilt: VI, sayı: 12 (2008): 220.

⁵⁴ Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. 21, 130.

⁵⁵ Ahmed Ateş, "İbnü'l-Mukaffa", *İA*, c. 5 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1950), 865.

⁵⁶ Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. 21, 130.

⁵⁷ Mehmet Bayraktar, *İslam Felsefesine Giriş* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 2011), 39.

⁵⁸ Demirci, *Beytü'l-Hikme*, 45.

⁵⁹ İbnü'l-Mukaffa'nın yapmış olduğu çalışmaları "Eserleri" başlığı altında vereceğiz.

⁶⁰ Ateş, "İbnü'l-Mukaffa", *İA*, c. 5, 868.

⁶¹ Ateş, "İbnü'l-Mukaffa", *İA*, c. 5, 865.

Yaptığı tercümelemlerle belli bir şöhreti yakalayan İbnü'l-Mukaffa'nın asıl tanınması ise Kirmân valisi İsa b. Ali'nin hizmetindeyken olmuştur. Bu döneme kadar hayatını bir Mecusi olarak devam ettiren İbnü'l-Mukaffa, rivayete göre, katıldığı bir akşam yemeği sırasında bir çocuğun Kur'an tilavetinden etkilenmiş, ortamda bulunan İsa b. Ali'nin kendisini motive etmesiyle de İslamiyet'i kabul etmiştir. Hayatına dair son derece önemli bir dönüm noktası olan bu olaydan sonra da Abdullah b. Mukaffa olarak tanınmıştır. İslamiyeti kabulü maddî bakımdan hayatında bir değişiklik yapmadığı gibi buna zorunlu kılan bir neden de görülmemektedir.⁶² Müslüman olduktan sonrada memuriyet görevine devam eden İbnü'l-Mukaffa'nın ölüm tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak tercih edilen görüşe göre 142/759 yılında Basra'da öldürülmüştür.⁶³ Onun niçin öldürüldüğüne dair farklı görüşler bulunmaktadır.

En yaygın rivayete göre, İbnü'l-Mukaffa, Halife Mansur'un kendisine isyan eden amcasını öldürme planlarını, yazdığı edebî bir eman belgesi ile engellemiştir. Bu durum Halife'nin İbnü'l-Mukaffa'ya tavır almasına sebep olmuş ve o, İbnü'l-Mukaffa ile aralarında husumet bulunan Basra Valisi Süfyan b. Muaviye eliyle İbnü'l-Mukaffa'yı öldürtmüştü.⁶⁴ Süfyan b. Muaviye'nin İbnü'l-Mukaffa'nın organlarını birer birer kesip ateşe attığı kaynaklarda geçmektedir.⁶⁵ Bir başka rivayete göre ise, İbnü'l-Mukaffa'nın "Risaletü's-Sahabe" adlı te'lif eserinde Abbasilerin siyasetini ve Mansur'un idaresini açıkça eleştirmesi, bu muhalif tutumunu Kelile ve Dimne'nin önsözünde ve hikâyelerinin arka planında sürdürmesinden dolayı öldürüldüğü ileri sürülmektedir.⁶⁶ Diğer bir rivayete göre, Mezdek, Mani, Zerdüşt gibi Fars din ve inançlarına ait birçok kitabı Arapçaya çevirmesi veya te'lif etmesinden dolayı zındıklıkla itham edilmesidir.⁶⁷ Kendi isteği ile Müslüman olmuş birini böyle itham etmek çok ağırdır. Rivayetleri genel olarak değerlendirdiğimizde İbnü'l-Mukaffa'nın asıl ölüm sebebinin vali ile aralarındaki kişisel husumet olduğunu görürüz. Ancak yazdığı eman mektubunda halifenin tepkisini çekmesi, daha sonraki dönemlerde yaygınlaşan zındıklık suçlamaları, siyasi alandaki eleştirel duruşu ile rakiplerinin tepkisini çekmesi muhaliflerinin intikamını kolaylaştırmış ve

⁶² Ateş, "İbnü'l-Mukaffa", *İA*, c. 5, 865.

⁶³ Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. 21, 130.

⁶⁴ Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. 21, 130; Ateş, "İbnü'l-Mukaffa", *İA*, c. 5, 865.

⁶⁵ Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. 21, 130; Ateş, "İbnü'l-Mukaffa", *İA*, c. 5, 865.

⁶⁶ Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. 21, 130.

⁶⁷ Ateş, "İbnü'l-Mukaffa", *İA*, c. 5, 867.

Süfyan'a neticeden endişe etmeden bu suçu işleme cesareti vermiştir. Bu olay neticesinde Süfyan'ın zarar görmeden kurtulması da buna işarettir.⁶⁸

İbnü'l-Mukaffâ, içerisinden geldiği Fars geleneğine olan vukufiyeti, devlet içerisinde aldığı görevlerin verdiği tecrübe, siyasi konulara olan ilgisi ve bu alandaki derinliği ile İslam düşünce tarihinin en özgün isimlerinden birisidir.⁶⁹ İbnü'l-Mukaffa gerçekleştirdiği tercümelemlerle İslam Medeniyetine farklı noktalardan katkıda bulunmuştur. Onun Farsça'dan tercüme ettiği Aristo mantığına dair kitaplar vasıtasıyla Müslümanların dil ve düşünce dünyasına, siyasete dair tercümelemleriyle İslam siyaset düşüncesine, Hint medeniyetine dair eserlerin tercümesiyle de birey ve toplum hayatına dair fikirleri İslam dünyasına kazandırdığı ifade edilmiştir.⁷⁰

Abbasîler'in ilk yıllarında İbnü'l-Mukaffa yapmış olduğu tercümelemler ve telif ettiği eserleriyle Arap, Fars, Hint ve Yunan kültürlerini sentezlemiş, İslamî bir altyapı oluşturarak Abbâsî halifeleri için yönetim sanatının inceliklerini göstermiştir. Özellikle tercümelemleri aracılığıyla köklü bir saray teşkilatına sahip olan ve birçok kurumuyla İslam Devlet Teşkilatını da etkileyen Sâsânî sarayına dair vermiş olduğu bilgiler son derece kıymetlidir. İbnü'l-Mukaffa'yı klasik bir mütercimden ayıran en önemli özelliği ise tercümelemleri sırasında Sâsânî sarayına dair var olan uygulamaları İslam dinine uygun hale getirmesidir.⁷¹

İbnü'l-Mukaffa, sade bir mütercimden çok daha fazlasıdır. Sahip olduğu birikeme duyulan saygı onun farklı konularda görüş belirtmesine imkân sağlamıştır. Örneğin İslam dini içerisinde mezhepleşmenin başladığı dönemde aynı konuda serdedilen farklı görüşler kafa karışıklığına sebebiyet vermekteydi. Bunun üzerine İbnü'l-Mukaffa'nın önerisiyle İslam hukukunun kanunlaştırılması tartışılmıştır. İbnü'l-Mukaffa, halife Mansûr'a, farklı içtihatlarından tercih ettiklerini bir araya getirerek resmî bir metin oluşturulmasını önermiştir. Bu konuya dair İmam Mâlik'ten destek istenilmiş, ancak o sünnetin henüz tedvîn edilmemiş olması, içtihatlarında hata olabileceği ve resmî bir metnin hukukî hayatta gelişmeyi önleyebileceği korkusuyla bu teklifi reddetmiştir.⁷²

⁶⁸ Ateş, "İbnü'l-Mukaffa", *İA*, c. 5, 865.

⁶⁹ Demirci, "Risâletü's-Sahabe", 219.

⁷⁰ Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. 21, 130.

⁷¹ Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. 21, 134.

⁷² M. Akif Aydın, "Anayasa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 3 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 159.

1.4.3. İbnü'l-Mukaffa'nın Edebî Üslubu

İbnü'l Mukaffa'nın meânî ilminin temeli olan nazım teorisi hakkında fikir üreten ilk âlim olduğu kaydedilmiştir.⁷³

İbnü'l Mukaffa, yazım şekliyle Arap dilinin yazım üslubunu değiştirmiştir. “el-Mübaşirü'l-Mukaffalî” veya “el-üslübü'l-müsavî” olarak isimlendirilen bu üslupta, cümleler eskiye nisbeten daha uzun, lafızlar daha anlaşılır, lafızla anlam birbirini karşılamaktadır. İbnü'l-Mukaffa için asıl olan verilmek istenilen mesajın muhatapları tarafından doğru anlaşılması olduğundan cümleler yalın, anlaşılır ve abartısızdır. Bilinmeyen veya anlaşılması zor kelimelere yer vermekten çekinen İbnü'l-Mukaffa, süslü ifadeler yer vermez.

Onu bu şekilde bir üsluba yönelten asıl gerekçe edebiyat anlamlandırmasıdır. İbnü'l-Mukaffa'ya göre asıl belagat, edebiyatla ilişki içerisinde olmayan bir kimsenin dahi söyleyebileceğini düşündürecek kadar sade ve yalın sözdür.

1.4.4. İbnü'l-Mukaffa'nın Eserleri

İbnü'l-Mukaffa kaleme aldığı eserler ve tercüme ederek Arapçaya kazandırdığı kitaplarla İslam düşüncesinde son derece önemli bir yer tutmaktadır. İbnü'l-Mukaffa'nın eserleri ve tercümeleri incelendiğinde onun çalışmalarının büyük oranda siyaset, eğitim ve ahlaka dair olduğu görülmektedir. Te'lif ve tercüme olarak İslam literatürüne birçok eser kazandıran İbnü'l-Mukaffa'nın bilinen eserleri şunlardır:

1.4.4.1. Tercümeleri⁷⁴

1. Siyerü'l-mülük: Sâsânî Kralı III. Yazdicerd döneminde devletin resmi salnamelerinden istifade edilerek yazılmış olan Hudayname adlı Pehlevice tarih kitabının tercümesidir. Eser, başta Firdevsî'nin Şahname'si olmak üzere Sâsânî tarihine dair yazılmış Farsça ve Arapça kitaplara doğrudan veya dolaylı olarak kaynak teşkil etmektedir. Siyerü'l-mülük'ün Arap tarihçiler tarafından tarih yazımı için örnek alınan bir kitap olduğu kaydedilmiştir.

⁷³ İsmail Durmuş, “Meanî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 28 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 205.

⁷⁴ Kelile ve Dimne'ye ayrıca temas edileceğinden burada yer verilmemiştir.

2. Kitabü'l-Ayin (Kitabü'r-Rüsum): Eser, Pehlevince kaleme alınan Ayennamec'in tercümesidir. Maalesef zamanımıza gelememiştir. Kitabın içeriği Sâsânî devlet ve toplum teşkilatı ile Fars âdet ve adabıdır.

3. Risaletü Tenser: İbnü'l-Mukaffa'nın günümüze ulaşamayan bir diğer tercümesidir. Orijinal adı Name-i Tenser olan çalışma, Erdeşir Babekan'ın oğlu zahid ve bilge bir isim olan Tenser'in Taberistan Hükümdarı Cüşnesf Şah'a cevaben yazdığı mektubun tercümesidir.

4. Kitabü't-Tac fi Sireti Enûsirvan: Meşhur Sâsânî kralı Enuşirvan'ın hayat hikâyesi ve hükümdarlara nasihatlerine dair kaleme alınmış olan bir eserdir.

5. Kitabü's-Segiseran: Tarihte Farslar ile Türkler arasında gerçekleşen savaşlar ve bu savaşların öne çıkan kahramanlarından Siyavuş, Rüstem ve oğlu Zal, İsfendiyar ve Kuştab gibi eski Fars destan ve menkıbelerine dair bir eserdir. Çalışma, Hudayname'de yer almayan birçok bilgiyi içerdiğinden kıymetlidir.

6. Kitabü'l-Peykar: Keyaniler tarihinden ve İsfendiyar'ın savaşlarını konu alan bir çalışmadır.

7. Kitabü Mazdek: Eserde Sâsânîler döneminde Zerdüştlüğü bırakıp kendi dinini kuran Mazdek'in hayatı, Enuşirvan'ın babası I. Kubad ile ilişkisi konu edilmiştir.

8. Kitabü'l-Mantık: Aristo'nun mantığa dair *Categorias* (Kitabü'l-Makulat), *Peri Hermenaias* (Kitabül-'İbare) ve *Analytica* (Kitabü'l-kıyas) adlı üç eseriyle Porphyrios'un surî mantıkla ilgili *Eisagoge* (Isaguci) adlı kitaplarının Pehlevince'den tercümesidir. Bazı yazmalarda İbnü'l Mukaffa'nın oğlu Muhammed b. Abdullah'a da nispet edilmiştir.

9. Kitabu melikin min müluki'l-Fürs li-ra'iiyetih: Kendisine atfedilen bazı tercüme oğlu Muhammed'e de atfedilmektedir.⁷⁵ İbnü'l-Mukaffa'nın te'lif ve tercüme eserleri topluca değerlendirildiğinde, çalışmalarını özellikle siyaset, eğitim ve ahlak alanlarında yoğunlaştırdığı görülür.⁷⁶

1.4.4.2. Telif Eserleri

İbnü'l-Mukaffa'nın iyi bir mütercim olduğunda şüphe yoktur. Tercüme kabiliyeti neticesinde elde ettiği bilgi birikimi ona bazı alanlarda telif eserler kaleme alma

⁷⁵ Bayrakdar, *İslam Felsefesine Giriş*, 41.

⁷⁶ Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. 21, 134.

hususunda kolaylık sağlamıştır. İbnü'l-Mukaffa tarafından kaleme alınan eserler şunlardır:

1. El-Edebü'l-Kebir (nşr. Emir Şekip Arslan, Kahire 1311/1893): Eser giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında eskilere uymanın, onların ilim ve eserlerinden faydalanmanın önemine değinilmiştir. Birinci bölüm hükümdar, vezir ve valilerin idari ve siyasi davranışlarına dairdir. İkinci bölümde ise insanlar arası ilişkiler, görgü kuralları ve gerçek dostun vasıflarına değinilmiştir. İbnü'l-Mukaffa bu çalışmasında Yunan siyasetini ve yönetimini, siyâsi-felsefi olarak incelemektedir.⁷⁷

2. El-Edebü's-Sagir (nşr. Ahmet Zeki Paşa, Kahire 1329/1911): Bir mukaddime ile bir bölümden ibaret olan eserin mukaddimesinde, aklın edebe ihtiyacı ve aklın gelişmesinde edebın etkisi üzerinde durulduktan sonra akıllı insanın nefsinı terbiye etmeye çalışmasının gereğinden, nefis muhasebesi yaparak nefsinı kötülüklerden arındırmasının öneminden, din-akıl ilişkisiyle Allah'ın varlığının bazı delillerinden söz edilmektedir. Hükümdar, vezir ve valilere dair adabın yanında özellikle avama yönelik ahlaki öğütler, vecizeler ve hikmetlerin yer aldığı eserdeki bazı sözler Kelile ve Dimne'de de geçmektedir.

3. El-Edebü'l-Veciz li'l-veledi's-sagir (nşr. Muhammed ikbal, Kahire 1342/1924): Müellifin, oğluna hitaben kaleme aldığı ahlaki öğütlerden meydana gelir. Bu öğütlerinde özellikle şükretmek, sabır, sükûnet ve vakar sahibi olmak, kendini hüznlere kaptırmamak, kendi aleyhine de olsa doğruluktan ayrılmamak gibi erdemleri tavsiye ettiği görülür.

4. Risâletü's-Sahabe: Halife Mansur'a hitaben yazılmış siyasi bir mektuptur. İbnü'l-Mukaffa bu mektubunda gözlemlediği idari, adli, askeri, mali ve toplumsal sorunları alarak çözüm önerilerinde bulunur. Ayrıca sarayın iç sorunlarını, halifenin vezir, vali ve emirlerin seçiminde dikkat etmesi gereken hususları ve halkın saraydan beklentilerini kaleme alır.

İbnü'l-Mukaffa'nın bu eseri hem yazıldığı dönemin meselelerini içermesi hem de İslam siyâset düşüncesinin en eski ve sistematik manifestolarından biri olması hasebiyle son derece önemli bir çalışmadır.⁷⁸

⁷⁷ Fatma Betül Aslan, "İslam Öncesi Dönemden Emevi Döneminin Sonuna Kadar Tercüme Faaliyetleri", *Eskiye* 27, (2013): 175.

⁷⁸ Demirci, "Risâletü's-Sahabe", 219.

5. Hikemü İbni'l-Mukaffa: Müellife ait hikmet ve vecizelerden derlenmiştir.

6. Yetimetü's-Sultan: Hikmetli sözler, ahlaki öğüt ve tavsiyelere dairdir.

7. el-Yetimetü's-Saniye: İyi hükümdarla kötü tebaa arasındaki ilişkilere dairdir.

8. el-Kaside fi'l-eşhüri (fi'ş-şuhuri)'r-rumiyye (el-Mesihyye ve şerhuha):

Nisandan başlayarak rumi ve Süryani aylara ve bu aylardaki hava durumuna dair bilgiler içerir.

9. Resail: Müellifin birkaç kısa mektubundan oluşmaktadır.

10. Mersiye: Yahya b. Ziyad el-Harisi hakkındadır.

11. el- Fevaid ve'l-Kala'id: Veciz sözlere dairdir.

1. 5. KELİLE VE DİMNE'NİN ÖZELLİKLERİ

Kelile ve Dimne'de hikâyeye başlanılmadan önce hikâyenin söyleniş amacını ortaya koyan bir giriş bölümü bulunmaktadır. Kelile ve Dimne'deki çerçeve hikâyeler Debşelim adlı bir Hint hükümdarının bilgi edinmek istediği konuya dair sorduğu soruyla başlar. Bu soru Beydebâ isimli bir bilgin tarafından cevaplanır. Beydebâ ilk olarak kendine yöneltilen soruya vereceği cevabın ana fikrini söyler, sonrasında bu ana fikri bir hikâye ile anlatır. Sonraki hikâyelerde bir önceki hikâyenin ana fikrinin hükümdar tarafından anlaşıldığını gösteren bir cümle ile konuya girilir. Böylelikle hükümdarın yaptığı atıf ve Beydebâ'ya yönelttiği yeni bir soru ile hikâyeler arasında geçiş sağlanır. Bazı çerçeve hikâyeler tek babdan oluşsa da genellikle çerçeve hikâyeler içerisinde ana mesajı destekleyici ara hikâyeler bulunur. Ara hikâyeler çerçeve hikâyedeki kahramanların birinin ağzından anlatılır. Ara hikâyenin anlatımına geçilmeden önce hikâyenin karakteri vermek istenilen mesajı özetler ve kendisine sorulan bu nasıl oldu sorusu üzerine de hikâyesini anlatır. Ara hikâyelerin sonunda anlatanın ağzından hikâyenin niçin anlatıldığına bir kez daha vurgu yapılarak ana fikir bir kez daha teyit edilir.

Kelile ve Dimne'de her bir hikâyede verilmek istenen bir mesaj vardır. Bu mesajın ne olduğu çerçeve hikâyelerin başında verilen soru-cevap kısmıyla okuyucuya gösterilir. Sorulara bakıldığında eser boyunca verilmek istenenin ahlakî değerler olduğu görülmektedir. Hikâyeler üzerinden anlatım esnasında konuya dair olumlu ve olumsuz görüşler ortaya konur. Bahse konu olan her bir karşıt görüş hikâyede geçen bir karakter

üzerinden verilir. Karakterler üzerinde somutlaştırılan görüşlerin temellendirilmesi için çeşitli tezler öne sürülür. Bazı durumlarda bu tezlerin desteklenmesi için yeni hikâyeler anlatılır. Kelile ve Dimne’de asıl olan bir fikri özet bir veya birkaç vurucu cümle üzerinden vermek değil, akıcı ve sürükleyici bir üslupla kurgulanan hikâyeler üzerinden mesajı herkesin okuyacağı ve okurken zevk alacağı bir hale dönüştürmektir.

15 bölümden oluşan Kelile ve Dimne’de bulunan bölüm başlıkları ve ara hikâyeler şu şekildedir:

1. Aslan ile Öküz

- a. Adam ile Kurt
- b. Maymun ve Dülger
- c. Davul Sesinden Korkan Tilki
- ç. Zahit ve Hırsız
- d. Karga ve Yılan
 - Balıkçıl ve Yengeç
- e. Tavşan ve Arslan
- f. Üç Balık Hikâyesi
- g. Bit ve Pire
- ğ. Arslan ile Deve
- h. Deniz Perisi ve Taytava Kuşu
 - Geveze Kaplumbağa
- ı. Kuş ile Maymun
- i. Düzenbaz ve Budala
- j. Tacir ve Emanetçi

2. Dimne’nin Durumunun Araştırılması

- a. Tacirin Karısı ve Ressam
- b. Doktor ve Cahil
- c. Çiftçi ve İki Karısı

3. Tasmalı Güvercin

- a. Evlerine Misafir Gelen Karı ve Koca
 - Avcı, Ceylan ve Kurt

4. Baykuş ve Kargalar

- a. Tavşan ve Fil

- b. Toygar ve Tavşan
 - c. Abid ve Dolandırıcılar
 - ç. Tacir ve Karısı
 - d. Âbid, Hırsız ve Şeytan
 - e. Âbid ve Fare
 - f. Karga ve Yılan
5. Maymun ile Kaplumbağa
- a. Arslan ve Çakal
6. Âbid ile Gelincik
- a. Bal Biriktiren Âbid
7. Tarla Faresi ile Kedi
8. Hükümdar ile Kuş Fenze
9. Arslan ile Âbid Çakal
10. İlaz, Bilaz ve Iraht
- a. Dişi Güvercin ile Erkek Güvercin
 - b. Açgözlü Maymun
11. Dişi Aslan, Avcı ve Çakal
12. Zahit ile Misafir
- a. Karga ile Keklik
13. Seyyah ile Kuyumcu
14. Şehzade ile Arkadaşları
15. Güvercin Tilki ve Balıkçıl

Okuyucuyu doğru ve insanî olana yönlendirme hedefi doğrultusunda kaleme alınan Kelile ve Dimne’de bu hedef doğrultusunda iyilik, doğruluk, ahde vefa, sadakat, bilgelik ve yardımseverlik gibi erdemler yüceltilirken yalan, ihanet, aldatma, kıskançlık, cehalet gibi hasletler de yerilmektedir.

Beydebâ, Kelile ve Dimne’de devlet, halk ve hükümdar için çeşitli metaforlar kullanmıştır. Bu bağlamda devlet kovana, hükümdar kraliçe arıya ve halk da işçi arılara benzetilmiştir. Ayrıca hikâyelerin üzerine bina edildiği aslan da hükümdar için kullanılan bir metafordur.

Kelile ve Dimne’nin dünya çapında bir şöhrete kavuşması, yazıldıktan binlerce yıl sonra dahi önemini ve güncelliğini koruması ve pek çok dile tercüme edilmesinin

çeşitli sebepleri olduğu kanaatindeyiz. İlk olarak eserin akıcı ve sade bir üsluba sahip olması ve okuyucunun sıkılmadan okuması önemli bir etkidir. Kelile ve Dimne'de hayvanlar üzerinden devlet adamlarına önemli öğütler verilmektedir. Esasen bu öğütlerin genel geçer olması ve her dönemde insan tabiatına hitap etmesi eserin kalıcılığının bir başka sebebidir.

1. 6. KELİLE VE DİMNE’NİN DÜNYA EDEBİYATINDAKİ YERİ VE TERCÜMELERİ

Kelile ve Dimne kitabı yazıldığı yıllardan günümüze gelinceye dek birçok dile çevrilmiş, üzerinde çok sayıda araştırma ve çalışmalar yapılmıştır. Arapça’ya tercüme edildikten sonra Farsça, Süryanice, İngilizce, İtalyanca, Almanca, Fransızca, Yunanca, İspanyolca, Slavca ve Danca gibi farklı dillere de çevrilmiştir. Yapılan bu tercümelerin hemen hemen tamamı İbnü’l-Mukaffa’nın metnine dayanmaktadır.⁷⁹ Eserin tercüme edildiği diller;

Tibetçe

Eserin en eski tercümesidir. Tercümenin büyük bölümü eksiktir.⁸⁰ Kelile ve Dimne’nin, orijinalinden yapılan yegâne tercümesinin Tibetçeye yapıldığı kaydedilmiştir.⁸¹

Arapça

İbnü’l-Mukaffa’nın tercümesinin ardından meşhur olan eser, çeşitli dönemlerde Arapça nazma dökülmüştür. Bu çalışmalardan ilki Abban el-Lahikî tarafından gerçekleştirilmiştir. Bir diğer çalışma İbnü’l-Habbâriye tarafından gerçekleştirilmiştir. O, İbnü’l-Mukaffa tarafından hazırlanan metni temel alarak 10 gün gibi bir zaman diliminde “Netâicü’l-Fitna fî Nazmi Kelîle ve Dimne” adlı yeni bir nazım hazırlamıştır. Sade ve akıcı bir üsluba sahip olan bu kitap Abdül’mü’min İbnü’l-Hasan b. el-Hüseyn es-Sigânî tarafından “Dürrü’l-Hikem fî Emsâli’l-Hünûdi ve’l-Acem” adıyla tekrar hazırlanmıştır.⁸²

⁷⁹ Edward G. Brown, *A Literary History of Persia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1956), II, 350; Karaismailoğlu, “Kelile ve Dimne”, c. 25, 210.

⁸⁰ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelîle ve Dimne*, çev: Said Aykut, 12.

⁸¹ Tuncay Bülbül, “Kelile Ve Dimne Hikâyelerinin Yaratımı Ve Aktarımı: Pança Tantra’dan Hümâyûn-Nâme’ye”, *International Journal of Languages’ Education and Teaching* Volume 5, Issue 4 (2017): 987.

⁸² Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelîle ve Dimne*, çev: Said Aykut, 14.

Süryanice

Kelile ve Dimne'nin temelini teşkil eden Pançatantra'nın Pehleviceye yapılan tercümesi 570 yılı civarında Süryaniceye tercüme edilmiştir. Bu metnin mütercimi Bud'dur. Bu Süryanice yazma ilk olarak Mardin'de bir manastırda, ardından da Musul patriğinin kütüphanesinde muhafaza edilmiştir. İlerleyen süreçte eser, Paris'te Mgr. Graffin'in eline geçmiştir. Eserin ilk neşri Theodor Benfey tarafından kaleme alınan bir giriş yazısı ve Bickell tarafından yapılan Almanca tercümesiyle 1876 yılında gerçekleştirilmiştir. F. Schulthess, Sachav'ın Musul'da yaptırmış olduğu üç yeni kopyayı temel alarak Süryanice metin ve Almancasını çok daha düzgün bir metinle yayımlamıştır.⁸³ Eserin Süryaniceye ikinci tercümesi Süryani bir din adamı tarafından İbnü'l-Mukaffa'nın metni esas alınarak hazırlanmıştır. Eser, William Wright tarafından neşredilmiştir.⁸⁴ Keith-Falconer, bu eseri İngilizceye tercüme etmiştir.

Farsça

Kelile ve Dimne ilk kez Sâmânî hükümdarı Nasr b. Ahmed (914-943) döneminde vezir Bel'amî tarafından Farsça'ya tercüme edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu tercüme tamamlanamamıştır. Kelile ve Dimne'nin bir diğer Farsçaya tercüme girişimi yine Nasr b. Ahmed'in emriyle şair Rûdekî (ö. 304/916) tarafından nazım şeklinde hazırlanmasıyla gerçekleşmiştir. Ancak bu eserden günümüze sadece on altı beyit ulaşmıştır.⁸⁵

Nizameddin Ebu'l-Meâli Nasrullah b. Muhammed b. Abdülhamid, XII. yüzyılın ortalarında İbnü'l-Mukaffa'nın tercümesini Farsçaya tercüme edip Gazneli devleti sultanı Behramşah (1117-1157)'a sunmuştur. Eser Tahran'da basılmıştır.⁸⁶ Nasrullah tarafından hazırlanan eserin manzum şekli Ahmed b. Mahmud et-Tûsî Kânî tarafından Türkiye Selçuklu sultanı İzzedin Keykavus'a sunulmuştur.⁸⁷

Kelile ve Dimne'nin bir başka tercümesi Herat'ta Hüseyin Baykara'nın veziri olan meşhur şair Mir Ali Şir Nevâî'nin saray vâizi olan Hüseyin Vâiz-i Kâşifî (ö. 910/1504) tarafından gerçekleştirilmiştir. Kâşifî, Nasrullah'ın çevirisinin ağır bir dili olduğu ve amacının bu dili sadeleştirmek olduğu gerekçesiyle başladığı tercümenin sonuna

⁸³ Toska, "Kelile ve Dimne Çevirileri", 9-10.

⁸⁴ Toska, "Kelile ve Dimne Çevirileri", 15.

⁸⁵ Toska, "Kelile ve Dimne Çevirileri", 15; Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 15.

⁸⁶ Brown, *A Literary History of Persia*, 349.

⁸⁷ E. G. Brown, *A History Of Persian Literature Under Tartar Dominion (A.D, 1265-1502)* (Cambridge, Cambridge University Press, 1920), 111.

geldiğinde Nasrullah'tan daha ağıdalı ve süslü bir dil kullanmıştır. Hüseyin Vâiz-i Kâşifi eserine, Hüseyin Baykara'nın veziri Ahmed Süheylî'nin isminden esinlenerek Envâr-ı Süheylî adını vermiştir.⁸⁸ Eser, okuyucular tarafından beğenilmiş ve kısa bir süre içerisinde meşhur olup Nasrullah'ın çalışmasının önüne geçmiştir. Kâşifi'nin eseri 1836 yılında Londra'da basılmıştır. Sonrasında o kadar meşhur olmuştur ki İngilizce öğrenmek isteyen fars öğrenciler eseri okumuş, ayrıca uzun yıllar Hindistan Sivil Servis memur adaylarının sınavında sınav kitabı olarak kullanılmıştır. Eser Hint lehçelerine, Gürcüceye ve bazı Avrupa dillerine de tercüme edilmiştir.⁸⁹

Envâr-ı Süheylî'nin üslubunu beğenmeyen Bâbürlü hükümdarı Ekber Şah (1556-1605), veziri Ebu'l-Fadl'ı eseri yeniden yazmakla görevlendirmiştir. Ebu'l-Fadl, düzenlemesini yaptığı esere “İyâr-ı Dâniş” adını vermiştir. Ebu'l-Fadl, eserinde Envâr-ı Süheylî'nin bölümlerini korumuş, ilaveten İbnü'l-Mukaffa ve Berzeveyh'ten ilaveler yapmıştır. Ebu'l-Fadl'ın çalışması neşredilmemiş olsa da, Hâfızuddin'in “Hırad Afrûz” adıyla Urduçaya yaptığı çeviri Th. Roebuck ve Eastwick tarafından yayınlanmıştır.⁹⁰

Yunanca

Şit ben Simon, XI. yüzyılın sonlarında eksiklikleri olan bir el yazmasından hareketle Kelile ve Dimne'yi serbest bir üslupla “Stefanites Kay Ikhnelates” adıyla Yunancaya tercüme etmiştir. Bu çalışma sonrasında Latince, Almanca ve Slav dillerine tercüme edilmiştir.⁹¹

İbranice

Kelile ve Dimne'nin İbranice tercümesi XII. yüzyılda Rabbi Yûil tarafından yapılmıştır. Bu çalışma J. Derenbourg tarafından XIII. yüzyılda Yakop ben el-Âzer'in tercümesiyle birlikte yayınlanmıştır. Rabbi Yûil'in çalışması, Kardinal Ursinus talebiyle Johannes de Capua tarafından “Directorium vitae Humanae” adıyla Latinceye tercüme edilmiştir. Bu latince çeviri 1480 yılında Almancaya, 1493 yılında İspanyolcaya, 1552 yılında İtalyancaya tercüme edilmiştir. Sonrasında Almanca çeviri 1618 yılında Dancaya ve 1623 yılında Flemenkçe'ye yapılan tercümeğe kaynaklık teşkil etmiştir.⁹²

⁸⁸ Toska, “Kelile ve Dimne Çevirileri”, 16.

⁸⁹ Brown, *A History of Persian Literature*, 503; Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 16.

⁹⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 17.

⁹¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 17.

⁹² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 18.

Latince

XIII. yüzyılda “Baldos Alter Aesopus” adıyla Latinceye tercüme edilmiştir.⁹³

Moğolca

Muhammed Bekrî'nin soyundan gelen İftihâruddin Muhammed b. Ebû Nasr tarafından Kazvin şehrinde Moğolcaya yapılan tercüme günümüze ulaşmamıştır.⁹⁴

Habeşçe

Kelile ve Dimne, bir Mısır nüshası üzerinden Habeşçeye tercüme edilmiştir. Bu tercüme günümüze ulaşmamıştır.⁹⁵

Malayca

İbnü'l-Mukaffa'nın tercümesi ile Pançatantra'nın Tamilce tercümesinin derlemesi “Hikâyât Kelile dan Damina” adıyla Malaycaya tercüme edilmiş ve 1876 yılına Leiden'de Gongrijp tarafından neşredilmiştir. Bu neşir ilerleyen dönemde Cava ve Madura dillerine tercüme edilmiştir.⁹⁶

Türkçe

Eser farklı isimler tarafından Türkçeye de çevrilmiştir. Kelile ve Dimne, Nasrullah tercümesi üzerinden Doğu Türkçesine tercüme edilmiştir. Bu tercümelerin el yazmalarının Almanya'nın Münih ve Dresden şehirlerinde bulunduğu kaydedilmiştir.⁹⁷

Kelile ve Dimne'nin Anadolu Türkçesine ilk çevirisi XIV. yüzyılın ortalarında Kul Mesud tarafından gerçekleştirilmiştir. Bir diğer çeviri Ali Vâsi diye tanınan Alaaddin Ali Çelebi'nin “Hümayünname” adıyla Farsça Envâr-ı Süheyfî'den yaptığı çeviridir. Kanuni Sultan Süleyman'a takdim ettiği çeviri büyük ilgi görmüştür.⁹⁸ Şeyhülislam Yahya Efendi, ağıdalı bir üslubu olan bu eseri sade ve özet bir şekilde yeniden yayınlamıştır. Tanzimat döneminde Adanalı Ramazânizâde Abdünnafî Efendi, Hümayünname'yi merkeze alarak “Nâfiu'l-Âsâr” adıyla manzum bir eser kaleme almıştır. II. Abdülhamid, Ahmed Mithat Efendi'den Hümayünname'yi özetleyip sade bir üslupla hazırlamasını istemiştir.⁹⁹

⁹³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 18.

⁹⁴ E. G. Brown, *A History of Persian Literature*, 93; Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 19.

⁹⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 19.

⁹⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 19.

⁹⁷ Toska, “Kelile ve Dimne Çevirileri”, 18; Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 19.

⁹⁸ Karaismailoğlu, “Kelile ve Dimne”, c. 25, 211.

⁹⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 20.

XX. yy.da Salahaddin Alpay, Envâr-ı Süheylî nüshasından bir çeviri gerçekleştirmiştir. Sonrasında Ömer Rıza Doğrul'un İbnü'l-Mukaffa'nın Arapça metninden yaptığı tercüme ile eser tekrar Türkçeye kazandırılmıştır.¹⁰⁰ Bekir Topaloğlu ve Hayreddin Karaman tarafından Arapça öğrenmek isteyenler için tam kelime karşılıklarıyla tercüme edilerek bir sayfa orijinal metin, bir sayfa Türkçe karşılığı şeklinde yayımlanmıştır. Günümüzde birçok tercümesi bulunan Kelile ve Dimne'nin ayrıca çocuklar için daha anlaşılır ve daha sade bir dille hazırlanmış birçok nüshası da vardır.

¹⁰⁰ Karaismailoğlu, "Kelile ve Dimne", c. 25, 211.

İKİNCİ BÖLÜM

KELİLE VE DİMNE’NİN FELSEFİ OLARAK İNCELENMESİ

2.1.1. Adalet

Beydebâ, adalet ile ilgili tavsiyelerine genel olarak Arslan ile Öküz, Arslan ile Âbid Çakal ve Dişi Arslan, Avcı ve Çakal adlı ana hikâyelerde ve Zahit ve Hırsız, Bâzdar ile İffetli Kadın adlı ara hikâyelerde yer vermiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ilk olarak adalet kavramına değinilen hikâyelerin içeriği ile ilgili bilgi verip olay örgüsüne değineceğiz.

Arslan ile Öküz hikâyesi bir çerçeve hikâye ve bu hikâyede verilmek istenen mesajı destekleyen on üç ara hikâyeden oluşmaktadır. Anlatılan ara hikâyelerin ikisinde de bu hikâyelere bağlı iki iç hikâye daha anlatılmaktadır.

Arslan ile Öküz hikâyesi hükümdar Debşelim’in bilgin Beydebâ’dan birbirlerini sevdikleri halde ilişkilerine yalancı ve hilekâr bir üçüncü şahsın karışmasından dolayı araları açılan iki kişinin durumunu açıklamasını istemesiyle başlar. Beydebâ kendisine yöneltilen bu soruyu bir baba ve onun üç sorumsuz evladının hikâyesini anlatarak cevaplar.

Beydebâ bu hikâyeyi niçin anlattığını şu şekilde açıklar:

*Sen dostuna ve yandaşına karşı kalleşlik yaparsan başkalarının da sana kalleşlik yapması kaçınılmaz olur. Bil ki bir adam dostluk kurduğu kişinin yanında başka birine hain davranırsa beriki de ondan kopar; onun nezdinde dostluğun pek bir şey ifade etmediğini anlar. Vefa ve liyakat derdi olmayan adama gösterilen alaka; teşekkür bilmez bir nanköre verilen hediye; öğüt ve eğitim kabul etmez bir kütüğe verilen eğitim; sır tutmaz bir boşboğaza emanete edilen sır gibi zayi olmuş hiçbir şey olamaz dünyada...*¹⁰¹

Hikâyeye göre baba, tembel çocuklarının hazır mülkü yemelerinden şikâyet eder ve onların icraata geçmesini ister. Baba çocuklarına hazıra dağ dayanmayacağını söyleyerek nasihatte bulunur ve kişinin rızkının peşinden koşması gerektiğini öğütler. Babalarının sözlerini dikkate alan çocuklar faaliyete geçmeye karar verirler. En büyük oğul, Şetrebe ve Nendebe¹⁰² adlı öküzleri ile yola koyulur. Şetrebe adlı öküz yol üzerinde

¹⁰¹ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 149.

¹⁰² Nendebe ismi, Hayreddin Karaman ve Bekir Topaloğlu tarafından hazırlanan kitapta ve Ömer Rıza Doğrul tarafından hazırlanan kitapta “Bendebe” olarak geçmektedir. Bkz. Beydebâ-Abdullah b. el-Mukaffa,

çamura batınca, sahibi onu başka birine emanet ederek yoluna devam eder. Emanete sahip çıkmayan adam öküzü olduğu yere bırakır. Arkadaşının yanına vardığında öküzün öldüğünü söyleyerek konuyu kapatır. Öküz Şetrebe ise bir süre sıkıntı çeker, ancak nihayetinde bulunduğu durumdan kurtulur ve kendisine karnını doyurabileceği ve konaklayabileceği bir yer ararken hükümdarı arslan olan bir diyara rast gelir. Öküz Şetrebe, kendisini güvende hissedince bulunduğu yerde böğürmeye başlar. Arslan, ormanından çıkmayan, kendi bildiğini okuyan, kimsenin görüşünü almayan, çevresindekilere danışmayan, hiçbir iş yapmayan, yiyeceği dahi askerleri tarafından hazırlanan bir zorbadır. Arslan, daha önce hiç öküz görmediği ve sesinden de habersiz olduğu için öküzün böğürtüsünü duyunca korkuya kapılır. Zira daha önceden böyle bir ses işitmemiştir.

Arslan kralın Kelile ve Dimne adında zeki, bilgili ve kurnaz iki çakal hizmetlisi bulunmaktaydı. Bir gün Kelile ve Dimne, Arslan'ın durumunu aralarında istişare ederler. Dimne zeki fakat siyasi ihtiras sahibi iken, Kelile daha temkinli ve olgun davranan biridir. Dimne, Arslan'ın korkusunu merak eder ve bu durumu kendisi için bir fırsat olarak görür. Çünkü kralın korkusundan faydalanarak ona yakın olmak ve iyi bir mevki sahibi olup rahata kavuşmak niyetindedir. Kelile ise fazla merak etmenin zararlı olabileceğini örnek hikâyelerle Dimne'ye hatırlatır. Kelile'nin üzerinde durduğu nokta Dimne'nin kanaatkâr olması gerektiğidir. Fakat Dimne kişinin ancak yüksek mevkilere odaklanarak yükselebileceğine inanır. Dimne'ye göre,

Mevkiler, üzerinde kavga edilen ve mertlik derecesine göre müşterek olan şeylerdir. Niceleri var ki kişiliği, mertliği sayesinde alt mevkiden üst mevkie yükselir; niceleri de kişiliksiz davrandığı için yüksek bir mertebeden düşüverir ta altlara... Ulu makama, iyi bir konuma tırmanmak çok zordur oysa oradan aşağı düşmek kolaydır. Ağır taşı düşün; yerden kalkıp omuza koymak nedenli güç değil mi? Ama o taşı yere bırakmak öyle kolay ki! Öyleyse bize yakışan bizden yukarıda olan mevkilere göz dikmek ve olanca gayretimizle, arzumuzla bu mevkileri elde etmeye çalışmaktır. Biz madem bulunduğumuz konumdan kalkıp bir diğerine geçebiliyoruz; ne diye şu mevkiimizle kanaat edelim ki?¹⁰³

Kelile ise hükümdar ile dostluk derecesinde bulunmanın tehlikeli olabileceğini söylemektedir. Tüm nasihatlere rağmen Dimne kurnazlığı, etkileyici konuşması ve kıvrak

Kelile ve Dimne, çev: Hayreddin Karaman ve Bekir Topaloğlu, I, 155; Beydebâ, *Kelile ve Dimne*, çev: Ömer Rıza Doğrul, 104.

¹⁰³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 109.

zekâsı ile kralı etkiler, ona yaklaşmayı başarır ve sırrını öğrenir, ardından kraldan sesin sahibini araştırmak için görev ister.

Sesin sahibi öküzü araştırmaya başlayan Dimne, Şetrebe'yi bulur ve ona kralın kendisiyle tanışmak istediğini söyler. Öküz Şetrebe, başlangıçta Dimne'nin teklifinden korkuya kapılır. Dimne, Arslan'ın kendisine bir şey yapmayacağı hususunda Şetrebe'ye güvence vererek onu ikna eder. Dimne ve Öküz Şetrebe zamanla iki iyi dost olur. Öküz Şetrebe'yi Arslan'ın huzuruna başarıyla getirebilen Dimne, bu başarısından ötürü gururlanır. Dimne yaptığı bu iyilikle kralın kendisini yanına alacağını düşünür. Fakat olaylar onun beklentisi doğrultusunda gelişmez ve Kral, Şetrebe'yi yanına alır. Arslan korktuğu sesin sahibiyile tanıştıktan sonra onunla dostluk ilişkisi kurar. Zaman içinde bu dostluk ilerler ve Şetrebe, Arslan'ın akıl hocası olmaya başlar. Dimne, arslanın öküzü herkesten öte dost edindiğini görünce rahatsız olur, kıskançlığı artar ve öküze karşı büyük bir kin beslemeye başlar. Çünkü kendi elleriyle makamını başkasına kaptırdığını düşünür ve bu vaziyetten kurtulmanın yolunu aramaya başlar.

Dimne kendi elleriyle kendisine zarar vermiş olduğu düşüncesinden bir türlü kurtulamaz ve öküze karşı duyduğu kin sebebiyle onu ortadan kaldırmaya niyetlenir. Dimne'nin bu düşüncesini öğrenen Kelile, Öküz Şetrebe'nin ondan daha itibarlı olduğunu ve bu planın işe yaramayacağını söyler. Kelile, Dimne'yi yolundan çevirmek için ona öğütler verir. Bu öğütleri anlattığı çeşitli hikâyelerle destekler. Fakat fikrinde sabit olan Dimne bu işlerin itibarla güçle değil, akıl ve zekâyla yürüdüğünü söyler. Hile ile her yolun çözülebileceğini düşünen Dimne, krala öküzün onun arkasından planlar kurduğunu anlatır. Şetrebe'nin hükümdarlığı istediğini bu yüzden onun öldürülmesi gerektiğini söyler. Arslan, Öküz Şetrebe ile konuşup ne yapmak istediğini sormaya karar verir. Dimne, bu durumda planının bozulacağını bildiği için hemen yeni bir plan yapar. Arslan'a Öküz Şetrebe'ye hiç hissettirmeden onu çağırmasını ve durumu ondan gizlemesini ister. Dimne, Arslan'a eğer öküz huzura geldiğinde renginin değiştiğini, sağa sola bakınıp durduğunu görürsen bil ki sana saldırmaya hazırlanıyordur diyerek onu tahrik eder. Sıra planın ikinci kısmına gelmiştir.

Dimne, Şetrebe'ye giderek arslanın onu yemek istediğini söyler. Şetrebe bu duruma çok şaşırır ve Dimne'ye inanmak istemez. Dimne, Arslan'ın huzuruna gittiğinde dikkat etmesi gerektiğini eğer arslanın kuyruğunun üzerinde oturup göğsünü ona doğru kaldırdığını görürse arslanın ona saldıracakını söyleyerek Öküz Şetrebe'yi arslana karşı

kışkırtır. İkisi de başta Dimne'ye inanmasa da Dimne yalanlarla ve kurduğu tuzaklarla iki dostu birbirine düşman etmeyi başarır. Arslan ve öküz karşılaştıklarında ikisi de birbirini Dimne'nin söylediği hal üzere görürler. Birbirine düşman olan iki eski dost birbirlerine saldırırlar ve mücadeleyi kazanan arslan, Öküz Şetrebe'yi öldürür. Fakat daha sonra ani karar verdiğini düşünen Kral, büyük pişmanlık duyar ve olayın aslını araştırmaya niyetlenir. Ardından hata yaptığını ve duyduğu haberi araştırmadan hüküm verdiğini anlayınca pişman olur. Dimne'nin oyunu açığa çıkınca kral onu öldürür.¹⁰⁴

Beydebâ'nın adalet konusuna değindiği bir diğer hikâye Arslan ile Âbid Çakal hikâyesidir. Hükümdar Debşelim, Beydebâ'dan suçsuz yere cezalandırılan bir kişinin gönlünün nasıl alınacağını öğrenmek ister. Beydebâ da ana kahramanları hükümdar arslan ve âbid çakal olan bir hikâye anlatır. Hikâyedeki âbid çakal hak yemekten sakınan, asil, güvenilir ve cinsinin doğasında var olan fiilleri işlemekten hoşlanmayan bir karakterdir. Bununla birlikte çevresindekiler onun bu karakterinden hoşlanmazlar. Onu da kendileri gibi hareket etmeye ikna etmeye çalışırlar. Ancak âbid çakal onlarla mekân birlikteliği olmakla birlikte gönül birlikteliği olmadığını söyler.

Âbid çakalın varlığından haberdar olan arslan, onu huzuruna davet eder. Âbid çakalın tıynetinden hoşlanan arslan, onu sarayda ikamete ve kendisi için çalışmaya ikna etmeye çalışır. Âbid çakal, devlet işlerinin zorluğu ve devlet kademelerinde görev alanların zihniyetini anlatarak arslanın teklifini reddeder. Arslan, âbid çakalın açıklamalarını kabul etmez ve yanında kalması için ısrarcı olur.

Âbid çakal, hâlihazırdaki yaşantısından duyduğu memnuniyet ve sarayda kalması halinde karşılaştıklarından bahsederek bir kez daha arslanın teklifini kabul etmez. Arslan, âbid çakala çeşitli güvenceler vererek ikna etmeye çalışır. Bunun üzerine âbid çakal, aleyhine söylenebilecek sözlere karşı aceleci olmamasına dair söz aldıktan sonra sarayda kalıp devlet işlerinde hükümdara yardım etmeyi kabul eder.

Arslan ile âbid çakalın ilişkisi gün geçtikçe daha da sağlamlaşır. Arslan, âbid çakala daha çok güvenir ve yetkilerini artırır. Durumdan memnuniyetsizlik duyan diğer görevliler bir komplo ile çakalı arslanın gözünden düşürmek için anlaşırlar. Arslanın çakala emanet olarak verdiği bir etten haberdar olan komplocular çakalın güvenilir bir mahzende sakladığı eti alıp gizlice çakalın odasına koyarlar. Hükümdar arslan ertesi gün

¹⁰⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 103-150.

eti istediğinde komplocular çakalın ona el koyduğunu söylerler. Âbid çakal böyle bir şeyin mümkün olamayacağını söylese de hükümdarın içine bir kuşku düşer. Hemen güvenilir birkaç adamını çakalın evine gönderir ve et çakalın evinden çıkar. Kurdukları komplo işe yarar ve arslan çakalı cezalandırmaya karar verir. Bu sırada yaşananları müşahade eden arslanın annesi olaya müdahil olur ve oğlunu uyarır. Annesinin öğütlerinin ardından durumu tekrar tetkik ettiren arslan, yaşananların âbid çakala karşı bir komplo olduğunu anlar. Âbid çakaldan özür diler ve görevine dönmesini ister. Âbid çakal başlangıçta bu teklifi kabul etmese de, sonrasında saraya geri döner ve arslana hizmet etmeye devam eder.¹⁰⁵

Beydebâ'nın adalet kavramına değindiği bir diğer hikâye Dişi Arslan, Avcı ve Çakal hikâyesidir. Hükümdar Debşelim, Beydebâ'dan kendisine kötülük yapana cezasını verecek güce sahip olduğu halde bunu yapmayan kişi hakkında bilgi vermesini ister. Beydebâ da ana kahramanları dişi arslan, avcı ve çakal olan bir hikâye anlatır.

Hikâyeye göre bir ormanda yaşayan dişi arslanın iki yavrusu vardır. Bir gün yavrularını ininde bırakıp ava gider. Bu sırada bir avcı ine gelir, yavruları öldürüp derilerini yüzer. Dişi arslanın feryatlarını duyan çakal, arslanın yanına gider ve feryat etmesinin sebebini sorar. Dişi arslan başından geçenleri anlatınca çakal, dişi arslanın yaptığıının gereksiz olduğunu çünkü aynı şeyi yıllarca onun yaptığını söyler. Dişi arslan, çakalın sözlerini anlamlandıramayınca çakal açıklama getirir. Buna göre, yıllarca avladığı hayvanların etiyle beslenen dişi arslan da, avcının yaptığıını yapmıştı. Avladığı hayvanların anne babalarını hiç düşünmemişti. Çakalın demek istediğini anlayan dişi arslan, beslenme alışkanlığını değiştirir ve meyve ile beslenmeye başlar. Ancak bu sefer bir kumru kuşu dişi arslanı eleştirir. Bir etçil olarak meyve yemeye başlayarak doğanın düzenini bozduğunu söyler. Bunun üzerine dişi arslan, meyve yemeyi bırakıp otlarla beslenmeye başlar.¹⁰⁶

Adalet kavramının vurgulandığı bir diğer hikâye Zahit ve Hırsız hikâyesidir. Hikâye hükümdardan hediye olarak görkemli bir elbise alan zahit ve bu duruma şahit olup onu ele geçirmeye çalışan hırsız hakkındadır. Hırsız elbiseye ulaşmak için zahitin hizmetine girer ve fırsatını bulunca da elbise ile birlikte kayıplara karışır. Zahit elbisenin çalındığını görünce hırsızın peşine düşer. Zahit hırsız ararken çeşitli olaylara şahit olur.

¹⁰⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 247-256.

¹⁰⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 275-277.

Bu olaylarda haklı ile haksız, suçlu ile suçsuz birbirine karışmıştır. Son karşılaştığı olay mahkemeye intikal edene kadar sesini çıkarmayan zahit, suçsuz birinin cezalandırılacağını görünce başından geçenleri anlatır ve olayların iç yüzünün görünenden farklı olduğunu ortaya koyar.¹⁰⁷

Adalet kavramının vurgulandığı bir diğer hikâye Bazdar¹⁰⁸ ile İffetli Kadın hikâyesidir.¹⁰⁹ Hikâye, hakkında bilgi sahibi olunmayan bir konuda iddiacı olan, görmediği şeyi gördüğünü söyleyen yalancı şahidin akıbetini göstermek için anlatılmaktadır. Hikâye şehrin ileri gelenlerinden birinin güzel ve iffetli karısı ve bu kişinin bazdarı hakkındadır.

Şehrin ileri gelenlerinden olan adam hizmetlisi bazdarı çok sevmekte ve bazdar da devamlı suretle onların evlerine girip çıkmaktadır. Bazdar, efendisinin karısına âşık olur ve duygularını ona anlatır. Kadın ise bu duruma çok kızar ve bazdardan uzaklaşır. Bu durum bazdarı daha çok takıntılı bir hale getirir. Bazdar birçok yol denediyse de kadın ona yüz vermez. Bunun üzerine bazdar yeni bir plan yapar. Plana göre iki papağan edinir ve onlara altı ay boyunca kadını zor duruma düşürecek bir takım şeyler ezberlettirir. Ama bazdar bunu Belh dili ile yapmıştır. Bir gün adama Belh'ten ziyaretçiler gelir. Ziyaretçiler papağanların sözlerini işitip telaşa kapılırlar. Ev sahibinin ısrarı üzerine papağanların söylediklerini ev sahibine açıklarlar. Ama ilginç bir şekilde papağanlar bu kelimeler haricinde başka bir şey söyleyememektedirler. Misafirler ve ev sahibi biraz düşündükten sonra bazdarın planını anlatırlar ve kadının suçsuzluğu ortaya çıkar. O sırada elindeki bir şahinle içeri giren bazdara şahin bir anda saldırır ve gözlerini kör eder.¹¹⁰

Bu hikâyeler bağlamında Beydebâ'nın bir hükümdarda olması gereken vasıfların başına adaleti koyduğu söylenebilir. Adalet mülkün temeli, devletin yaşam sürmesinin temeli ve devletlerin varoluşunun asıl sebebidir. Beydebâ, hükümdarda olması gereken vasıfların başına adaleti koymuş ve hükümdarların en iyisinin halkını adaletle yöneten olduğunu vurgulamıştır.¹¹¹ Hükümdarın adilliyinin göstergesi de ülkesindeki

¹⁰⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 119-120.

¹⁰⁸ Sarayda avcı kuşları yetiştiren kişiye verilen unvandır.

¹⁰⁹ Bu hikâye Hayreddin Karaman ve Bekir Topaloğlu tarafından hazırlanan kitap ile Ömer Rıza Doğrul tarafından hazırlanan kitapta yer almaktadır.

¹¹⁰ Beydebâ-Abdullah b. el-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Hayreddin Karaman ve Bekir Topaloğlu, II, 41-45; Beydebâ, *Kelile ve Dimne*, çev: Ömer Rıza Doğrul, 192-194.

¹¹¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 141.

mazlumların güvence altında olması olarak gösterilmiştir.¹¹² Beydebâ'ya göre kişinin başına gelenler kendisinin geçmişte yaptıklarıyla karşılaşmasıdır. Bu sebeple kişi kendisi için istemediğini başkasına yapmamalıdır. Allah'ın rızası ve insanların memnuniyeti için en önemli koşul adalettir.¹¹³

Hükümdarın otoritesini kaybetmesi de altı sebebe bağlanmıştır. Bunlar;

1. **Mahrumiyet:** Hükümdarın çevresinde ona katkı sunacak, karar alma mekanizmasında sorumluluk üstlenecek ve devlet yönetimini kolaylaştıracak ileri görüşlü, güvenilir ve cesur danışmanlardan ve devlet adamlarından yoksun olmasıdır.
2. **Fitne:** Toplumsal mutabakatın ortadan kalkarak halkın birbirini dost olarak görmekten uzaklaşması ve birbirine düşmesidir.
3. **Nefse kapılış:** Hükümdarı devlet işlerinden alıkoyacak kadına düşkünlük, eğlence, içki, av ve sohbet gibi işlerle iştigaldir.
4. **Kabalık:** Hükümdarın çevresindekilere karşı orantısız güç kullanmasıdır.
5. **Zaman:** Hükümdarın halkın ihtiyaçlarını zamanında ve tam olarak sağlayamamasıdır.
6. **Budalalık:** İdarecinin gereken tedbirleri alamaması, yumuşak ve esnek davranması gerekirken şiddete başvurması, sert tedbirler alması gerekirken yumuşak davranmasıdır.¹¹⁴

Beydebâ'ya göre haddin aşılması, suç işlenmesi gibi ciddi bir hususta zan ile karar verilmemelidir. Çünkü zan, kişiyi dönülmez bir hataya sürükleyebilir. Bu sebeple özellikle hükümdarlar sahip oldukları makam ve yetkiden dolayı bazı konularda hislerine yenik düşerek karar verebilirler. Özelde hükümdar, genelde insanoğlu öfkeliyken karar, mutluysen söz vermemelidir. Adaletli hükümdar, öfkeli olduğu birinin hakkında öfke ve sinir duygusunun kontrolü altındayken karar vermemelidir. Sanık konumundaki kişiyi mahkemeye sevk etmeli, adaletin hâkimler tarafından sağlanmasına imkân vermelidir. Sanığın suçlu veya masum olmasına hâkimler karar vermelidirler.¹¹⁵

¹¹² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 245.

¹¹³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 277.

¹¹⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 123.

¹¹⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 161.

Adalet sözlükte; herkesin hakkını riayet etme, hakkını verme, zulüm ve eziyet etmeyip herkes hakkında doğru hüküm vererek hakkı yerine getirme, haksızlıktan uzaklaşma, düzenli ve dengeli davranma gibi anlamlara gelir.¹¹⁶

Adalet kavramı, insanlık tarihi açısından bakıldığında da ilk günden itibaren üzerinde en fazla düşünülen, tartışılan, kavramlaştırılan bir erdemdir. Bu bağlamda ahlak ve siyaset felsefesine dair çalışmaların ilk ve en önemli kavramlarından birisi olarak görülmüştür. Adalet kavramı İslam felsefesi içerisinde Platon ve Aristoteles'in anlamlandırmaları ile birlikte İslamiyet'in kendi iç ahlaki öğretileri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu şekillenişin neticesinde adalet, hem insanın kişisel gelişiminin hem de toplumun medeniyet seviyesinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.¹¹⁷

Aristo adaleti üç kısmı ayırır. Onun tasnifine göre;

1. Tanrı'ya karşı adalet. Bir insanın yüce yaratana karşı gerektiği gibi davranması ve gücü yettiği ölçüde üzerine düşeni yerine getirmesidir.
2. İnsanlar arasındaki adalet.
3. İnsanların ölmüşlerinin haklarını yerine getirmede gösterdikleri adalet.¹¹⁸

İbn Miskeveyh, adaleti nefsin bir fazileti sayar ve onun hikmet, iffet ve yiğitliğin bir arada olmasıyla ortaya çıktığını söyler. Adalet, bu güçlerin birbirleriyle barış içerisinde olması ve ayırt etme gücüne boyun eğmesiyle olur. Adalet, faziletli insana öyle bir nitelik kazandırır ki, bununla insan önce kendi nefesine karşı insafli olmayı, sonrada başkasına insaf ettiği ölçüde ondan insaf beklemeyi daima tercih eder.¹¹⁹

İbn Miskeveyh'e göre adalet üç yerde bulunur;

1. Malların ve şereflerin dağıtımında
2. Alım-satım ve değişim gibi irade ile yapılan işlerde
3. Haksızlık ve tecavüz bulunan şeylerde¹²⁰

Tûsî ise, adaletin mevcut olması gereken durumları üç kısma ayırır;

1. Mal ve sanata ait olanlar
2. Muamele ve alış-verişe ait olanlar

¹¹⁶ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Acar Matbaası, 2002), 11.

¹¹⁷ Mevlüt Uyanık ve Aygün Akyol, *İslam Ahlak Felsefesi* (Ankara: Elis Yayınları, 2013), 91.

¹¹⁸ İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, çev: Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihad Tunç (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 108.

¹¹⁹ İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, 25.

¹²⁰ İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, 104.

3. Terbiye ve uyarı gibi mecburiyet arz eden işlere ait olanlar¹²¹

Tûsî “Denklik ve adalet vicdan sesinden, ilâhi yasadan ibarettir.”¹²² diyerek adaletin kaynağını Yaratıcı olarak gösterir.

Adalet kavramına Farabî'nin yaklaşımı ise adalet ile birlikte adaletsizliğinde tanımıyla başlar. Farabî, adaleti “daha önce paylaştırılmış olan iyi şeylerin şehir halkı için korunmuş olarak baki kalmasını sağlayan şey”, adaletsizliği ise “bir insanın iyi şeylerdeki payının ya bizzat o kişiye ya da şehir halkına onun bir bedeli iade edilmeksizin elinden çıkarılması” şeklinde tanımlamıştır. Bu bağlamda Farabî adaletin güven, servet, şeref ve rütbe gibi değerlerin şehir halkı arasında eşit dağıtılmasıyla gerçekleşeceğini söylemiştir.¹²³

Meşhur Selçuklu veziri Nizâmülmülk, adaleti ordu ve toplumun selameti, iyiliğin mihenk taşı olarak kabul edilmiştir.¹²⁴ Gazzâlî'ye göre hükümdar mevki, ekonomik durum, soy vb. özellikleri dolayısıyla kimseye ayrımcılık yapmamalıdır. Hükümdarın yapması gereken herkese eşit mesafede olması ve yönetirken adaletten ayrılmamasıdır.¹²⁵ Adil hükümdar, yönettiklerini zulüm ve fesattan koruyandır.¹²⁶

Gazzâlî'ye göre, adalet kavramı devlet için o kadar önemlidir ki hükümdar, adaleti tesis edebilme adına, gerekirse zorlayıcı tedbirler almaktan kaçınmamalıdır.¹²⁷ Yine ona göre hükümdarların ülkelerini kalkındırmalarının yolu adaletin tesisinden geçmektedir. Hükümdarın adaleti ülkenin mamuriyetini, mamuriyet malî gücü, malî güç güçlü bir orduyu sağlar. Güçlü ordu da hükümdarın bekâsını sağlar. Hükümdarın da kendi bekâsı için dinin bekâsını sağlaması gerekir.¹²⁸ Eğer hükümdar adaletle hükmederse dünya müreffeh bir yer haline gelir, halk da kendini güvende hisseder. Ancak, hükümdar zalim olursa, bu sefer de dünya harap bir yer olacaktır.¹²⁹

¹²¹ Nasreddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, çev: A.Vahap Taştan, Habil Nazlıgül (Ankara: Fecr Yayınları, 2005), 144-145.

¹²² Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 146.

¹²³ Özlem Bağdatlı, *İslâm Siyaset Düşüncesinin Kavramsal Temelleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 312.

¹²⁴ Nizamü'l-mülk, Ebu Ali Kıvamüddin Hasan b. Ali b İshak et-Tusî, *Siyasetname*, çev: Mehmet Taha Ayar (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 64.

¹²⁵ Gazzâlî, *Nasîhatü'l-Mülûk*, 88.

¹²⁶ Gazzâlî, *Nasîhatü'l-Mülûk*, 56.

¹²⁷ Gazzâlî, *Nasîhatü'l-Mülûk*, 8.

¹²⁸ Gazzâlî, *Nasîhatü'l-Mülûk*, 48.

¹²⁹ Gazzâlî, *Nasîhatü'l-Mülûk*, 41.

Sühreverdî'ye göre adalet, iyilik ve itaati doğuracağından devletlerin yaşam sürmesinin ana unsuru olarak görülmüştür. Adalet sayesinde yöneten ile yönetilen arasında sevgi bağı gelişir.¹³⁰ Turtuşî ise devleti bir bedene benzetmiştir. Ona göre adalet, bu bedeninin ruhudur. Adaletin hâkim olmadığı bir devlet, ruhsuz bir bedenden farksızdır. Ona göre adalet, ihsan ile yakın bir ilişki içerisindedir. Allah, Kur'an-ı Kerim'de önce adaleti emretmiştir. Ancak adalet tek başına yeterli görülmemiştir. Adaletin tamamlayıcı unsuru "ihsan"dır.¹³¹

İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an'a baktığımızda Adalet kavramının önemini vurgulayan birçok âyet olduğunu görürüz. Bu âyetlerden bazıları şunlardır:

- *"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."*¹³²
- *"Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu."*¹³³
- *"Allah, hak olarak Kitab'ı ve mizanı indirendir..."*¹³⁴
- *"Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın."*¹³⁵
- *"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvâya daha uygundur. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."*¹³⁶

Eserinde bu konuya geniş yer veren Nizâmülmülk'e göre de adalet, ordu ve toplumun selameti, iyiliğin de mihenk taşıdır. Ona göre hükümdarlığa en layık kişi, kalbinde adalet bulunan, huzurunda mütedeyyin kişi ve âlimlerin rahat ettiği, emrindekilerin Allah korkusu ile hareket ettiği ve vicdanlı davrandıkları kişidir.¹³⁷

¹³⁰ Sühreverdî, *Nehcü's-süluk*, 50.

¹³¹ Turtuşî, *Sirâcu'l-Mülük*, 147-148.

¹³² Nahl 16/90; Gazzâlî, *Nasihatü'l-Mülük*, 88.

¹³³ Rahman 55/7; Nizamü'l-mülk, *Siyasetname*, 64.

¹³⁴ Şûrâ 42/17; Nizâmülmülk, *Siyasetname*, 64.

¹³⁵ İsrâ 17/35; Gazzâlî, *Nasihatü'l-Mülük*, 69.

¹³⁶ Mâide 5/8.

¹³⁷ Nizamü'l-mülk, *Siyasetname*, 64.

2.1.2. İstişare

Beydebâ, istişare ile ilgili tavsiyelerine genel olarak Arslan ile Öküz¹³⁸ ve Baykuş ve Kargalar hikâyeleri içerisinde yer vermiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ilk olarak istişare kavramına değinilen hikâyelerin içeriği ile ilgili bilgi verip olay örgüsüne değineceğiz.

Hükümdar Debşelim, Beydebâ'dan kendisine düşmanlar hakkında bilgi vermesini istemiştir. Beydebâ da Baykuş ve Kargalar hikâyesini anlatır. Bu hikâye bir çerçeve hikâye ve bu hikâyede verilmek istenen mesajı destekleyen yedi ara hikâyeden oluşmaktadır. Hikâye ezeli düşmanları baykuşlar tarafından yuvaları yıkılan karga sürüsünün içerisine düştüğü felaketten kurtulmak için çıkış yolu arayışıyla başlar. Kargalar liderlerinin yanına giderek yaşananları anlatırlar ve kendilerine bir çözüm yolu bulunmasını isterler. Lider karga, bilge isimlerle durum değerlendirmesi yaparak bundan sonrasını planlamaya çalışır. Akil kargalardan ilk ikisinin çözüm önerileri bölgeyi terk etmek olur. Ancak lider karga bu öneriyi kabul etmez. Üçüncü bilgenin teklifi baykuşlara vergi vermek olur. Dördüncü bilge ise savaş yanlısıdır. Lider karga beşinci ve son bilgeye söz verdiğinde bilge karga, gerekçeleriyle birlikte asıl çözümün ne terk-i diyar, ne vergi vermek, ne de savaşmak olduğunu söyler. Ancak kendi önerisini baş başa kalmaları durumunda anlatabileceğini söyler. Lider karga, huzurundaki diğer bilgeleri çıkartarak sonuncu bilge ile baş başa kalır.

Lider karga ilk olarak bilge kargadan baykuşlarla aralarını bozan olayı anlatmasını ister. Bilge karga anlatmaya başlar. Baykuşlar kralının hükümdarlığında yaşamayı kabul eden bir grup turna aralarında konuşurken bir karga sohbete dâhil olur. Karga, baykuşların iyi bir hükümdar olamayacaklarını baykuşlara hakaret ederek, en kötü özelliklerini sayarak ve onların uğursuz olduğundan bahsederek turnalara anlatır. Turnalar karganın sözlerinden etkilenirler ve baykuşu hükümdar yapmaktan vazgeçerler. Durumdan haberdar olan baykuşlar kargalara düşman olur ve aralarındaki düşmanlık böylece başlar.

Baykuşlar ve kargaların husumetinin nasıl başladığını anlatan bilge karga bu sefer çözüm önerisini anlatmaya başlar. Anlatılanlar sonucunda lider karga ikna olur. Sonrasında yaptıkları plan çerçevesinde bilge karga kargalar tarafından dışlandığını söyleyerek baykuşlara sığınır. Baykuşların lideri de danışmanlarıyla istişare eder.

¹³⁸ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 32-35.

Danışmanların biri hariç hepsi üst perdeden ve gururlu bir şekilde konuşarak kargayı aralarına alabileceklerini söyler. Baykuşların lideri temkinli yaklaşımlarını söyleyen danışmanını dinlemez ve karganın aralarında yaşamasına izin verir. Neticede karga istediğini alır ve baykuşların arasına girmeyi başarır. Baykuşlara dair her türlü bilgiye ulaştıktan ve onların zayıf yanlarını tespit ettikten sonra kargaların yanına geri döner. Elde ettiği bilgiler ışığında hazırlanan plan doğrultusunda baykuşlara saldırırlar ve bütün baykuşları etkisiz hale getirirler.¹³⁹

İslam siyaset düşüncesine dair eserlerde istişarenin önemi sıklıkla vurgulanır. Bir hükümdarın yönetimi esnasında işletmesi gereken en önemli siyasi mekanizmalardan birisi istişaredir. İstişare, en kısa tanımıyla mesuliyet paylaşımıdır.

Beydebâ'nın hikâyelerinde üzerinde en fazla durulan hususların başında istişare gelmektedir. Başlı sıkışan, bir çözüm yolu arayanlar çıkar yolunu ancak dostlarının tavsiyeleriyle bulabilmişlerdir. Bu bağlamda akıllı hükümdara düşen sorunlara dostlarıyla istişare ederek çözüm bulmaktır. Beydebâ burada istişarenin önemini sorunun halli için bulunan çözümün daha kötü sonuçlara götürebileceğini gösteren dost üzerinden vermiştir. Neticede akıl akıldan üstündür.¹⁴⁰

Beydebâ'ya göre hükümdar, danışmanlarının fikirlerine değer vermeli, önemli olaylarda onlardan görüş almalıdır.¹⁴¹ İstişare ile daha isabetli karar alma imkânı doğar.¹⁴² Hükümdar çözmesi gereken konulara dair ne kadar bilgi sahibi olursa olsun, karar vermeden önce âlimlere ve danışmanlarına danışmalı ve onların fikirlerini almalıdır. Son söz hükümdara aittir. Ancak unutulmamalıdır ki, akıl akıldan üstündür ve ne kadar çok kişi ile istişare yapılırsa doğru karar verme olasılığı o kadar artar.¹⁴³

Beydebâ'nın üzerinde durduğu bir diğer nokta hükümdarın istişare yaparken veya danışmanlarına/vezirlerine danışırken kendi fikrinin olmasıdır. Şahsi fikri olmayan bir hükümdar kukladan farklı değildir ve bir devleti yönetemez. Bir devletin yönetimi danışmanlara bırakılmamalıdır. Özelde ise dedikoducu insanların ne kadar tehlikeli olabileceği gösterilmeye çalışılmaktadır.

¹³⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 191-219.

¹⁴⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 124-126.

¹⁴¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 192.

¹⁴² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 195.

¹⁴³ Turtûşî, *Sirâcu'l-Mülûk*, 151.

Beydebâ'nın önemseydiği bir diğere husus istişarenin yapıldığı kişilerin karakterleridir. Siyasette veya devlet kademelerinde görev olma noktasında her daim doğal olarak rekabet olur. Ancak bu rekabet husumete de dönüşebilir. Bu nedenle hükümdar etrafında olan biten olaylardan haberdar olmalıdır. Özellikle hükümdarın istişare ettiği, fikrini aldığı ve önemseydiği kimselerin güvenilir kimseler olması gerekir. Zira bu kimselerin yanlış yönlendirmesi hükümdarların geri dönülemez hata yapmalarına sebep olabilir.

Beydebâ, insanı felakete sürükleyen hususlara da değinmiştir. Bu bağlamda zenginlik ve kadınlara aşırı düşkünlük bireysel felakete yol açan unsurlardır.¹⁴⁴ İnsanı felakete sürükleyen bir diğere husus kendisine akıl verenlerin yetersizliğidir. O nedenle bir mesele istişare edildiğinde güvenilir bir isme başvurulmalıdır. Hükümdar feraset sahibi olmalıdır. Herkesten dost olamayacağını iyi bilmesi gerekir.

Beydebâ kişinin fikirlerini ve görüşlerini toplumdan saklamasını doğru bulmaz. “Öğüdünü hükümdardan, görüşünü kardeşlerinden esirgeyen kişi, aslında kendine ihanet etmiş olur.”¹⁴⁵ diyerek istişarenin önemine dikkat çeker.

İstişare; birinin veya bir heyetin fikrine müracaat etme; fikrini, görüşünü alma; danışma anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁶ İstişare kavramı İslam siyaset düşüncesinde ideal yöneticide bulunması gereken özelliklerin başında gelir. İstişare hükümdarın doğru karar almasını sağlayacak önemli bir mekanizmadır.¹⁴⁷ Danışmanlık kurumuna verilen bu önemin altında; hükümdarın yanlış karar vermesinden duyulan korku, verilen kararın telafi edilemez zararlara yol açacağından duyulan korku, devletin bekası ve ülkenin güvenliğini ateşe atacağından duyulan korku yatmaktadır.¹⁴⁸

İstişarenin önemine vurgu yapan isimlerden biri Nizamülmülk'tür. Ona göre; “Meselelerde istişare yoluna gitmek kişinin güçlü muhakemesinden ileri gelir. Bir meseleye ilişkin herkesin malumatı olabilir; lâkin birisi konuya daha fazla vâkıf; bir başkasının mevzuyla ilgili bildikleri daha yüzeysel; bir diğere sahip olduğu ilmi icra etmemişken bir başkası aynı ilmi tatbik ve tecrübe imkânı bulmuş olabilir.”¹⁴⁹ Onun

¹⁴⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelîle ve Dimne*, çev: Said Aykut, 213.

¹⁴⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelîle ve Dimne*, çev: Said Aykut, 128.

¹⁴⁶ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 11.

¹⁴⁷ H. Bahadır Türk, *Çoban ve Kral Siyasetnamelerde İdeal Yönetici İmgesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 189.

¹⁴⁸ Türk, *Çoban ve Kral*, 203.

¹⁴⁹ Nizamü'l-mülk, *Siyasetname*, 127.

istişareye dair bir diğer sözü de şu şekildedir: “Devlet işlerinde takip edilecek siyaset, âlimler ve cihan görmüşlerle istişare edilerek tespit edilmelidir: Zira birisi kıvrak zekâlı ve basiretli iken bir diğerinin anlayışı kıt olabilir.”¹⁵⁰

İstişarenin önemini vurgulayan bir diğer isim Gazzâlî’dir. Gazzâlî hükümdara âlimlere danışmasını öğütler. Bununla birlikte âlimleri sınıflara ayırır. Gazzâlî’ye göre bir âlimin fikrinin değerli olması için eylem-söylem birlikteliğine sahip olması gerekir. Ona göre hükümdar, dürüst ve ilmîni hayatına tatbik eden âlimlerle istişare etmelidir. Çünkü bu tür bilginler, hükümdarın elinde bulunan imkânlarla tamah göstermeyeceklerinden tavsiyelerinde insaf ve şefkatten ayrılmazlar.¹⁵¹

Turtuşî de eserinde istişarenin önemi vurgulanır. O, istişareyi anlatırken Kur’an-ı Kerim’i referans gösterir. Turtuşî’nin istişarenin önemini açıklarken kullandığı ayetler “Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et.”¹⁵², “Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler. Ondandır başka ilah yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁵³ ve “Ey iman edenler! Size, “Meclislerde yer açın” denildiği zaman açın ki, Allah da size genişlik versin. Size, “Kalkın”, denildiği zaman da kalkın ki, Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”¹⁵⁴ âyetleridir.

2.1.3. Hilm

Beydebâ, hilm ile ilgili tavsiyelerine genel olarak İlâz, Bilâz ve Irâht hikâyesinde yer vermiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ilk olarak hilm kavramına değinilen hikâyenin içeriği ile ilgili bilgi verip olay örgüsüne değineceğiz.

İlâz, Bilâz ve Irâht hikâyesi bir çerçeve hikâye ve bu hikâyede verilmek istenen mesajı destekleyen iki ara hikâyeden oluşmaktadır. Hükümdar Debşelim, Beydebâ’dan

¹⁵⁰ Nizamü’l-mülk, *Siyasetname*, 127.

¹⁵¹ Gazzâlî, *Nasihatü’l-Mülûk*, 13-14.

¹⁵² Âl-i İmrân 3/159; Turtuşî, *Sirâcu’l-Mülûk*, 143.

¹⁵³ Âl-i İmrân 3/18; Turtuşî, *Sirâcu’l-Mülûk*, 150.

¹⁵⁴ Mücadele 58/11; Turtuşî, *Sirâcu’l-Mülûk*, 151.

hükümdarın saltanat ve devletini nasıl koruyacağını öğrenmek ister. Beydebâ da ana kahramanları bilge vezir Îlâz, hükümdar Bilâz ve hükümdarın hanımı Îraht olan bir hikâye anlatır.

Hikâye hükümdar Bilâz'ın gördüğü bir rüya ile başlar. Bilâz, uyandığında rüyayı tabir etmeleri için Brahmanları çağırır ve gördüğü rüyaları tabir etmeleri için anlatır. Brahmanlar, hükümdardan kendilerine zaman vermesini isterler. Bilâz istedikleri zamanı verir. Brahmanlar, yakın zamanda kendilerinden 12.000 kişiyi öldüren hükümdardan intikam alma arzusunda bir plan yaparlar. Plana göre hükümdarın gördüğü rüyaları tabir ederler. Buna göre hükümdarın içerisinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulmasının yolu olarak bütün sevdiklerini öldürmesi istenir. Hükümdar Bilâz, bu tabirden hiç hoşlanmaz ve ne yapacağını bilemez bir şekilde odasına çekilir. Bilge vezir Îlâz, bir sorun olduğunu anlar. Ancak makamdan çağırılmadan hükümdarın yanına gitmenin yanlış olduğunu düşünür. En iyi yolun hükümdarın yanına Îraht'ın gitmesi olduğuna karar verir. Îraht hükümdarın yanına gider ve durumu anlamaya çalışır. Bilâz, Brahmanların gördüğü rüyaları nasıl yorumladıklarını hanımına anlatır. Hanımı hükümdarı sakinleştirmeye çalışır ve gerekçeleriyle birlikte Brahmanlara güvenmemesi gerektiğini söyler. Îraht'ın teklifi hükümdarın filozof Kebariyon'a danışması yönündedir.

Hanımının önerisini dikkate alan hükümdar Bilâz, filozof Kebariyon'un yanına gider. Kebariyon, daha hükümdar hiçbir şey demeden bütün rüyaları tabir eder ve bir hafta beklemesini söyler. Bir haftanın sonunda bütün rüyalar Kebariyon'un tabir ettiği şekliyle gerçekleşir. Son rüyanın gerçekleşmesinden sonra hükümdar, hanımı Îraht'ın öldürülmesini emreder. Hükmü uygulama görevi bilge vezir Îlâz'a verilir. Ama Îlâz, hükümdarın kararından emin olana kadar Îraht'ı saklar. Bundan sonra Bilâz ile Îlâz uzun bir diyaloga başlarlar. Neticede hükümdar verdiği karardan pişman olur. Geri dönüşü olmadığı için hüznü boğulacağı sırada bilge vezir Îlâz, hükmü icra etmediğini söyler.¹⁵⁵

Beydebâ'ya göre bir hükümdarın devlet ve saltanatını koruması için sahip olması gereken en önemli nitelik hilmidir.¹⁵⁶ Beydebâ hilmi “*tüm işlerin temelinde, her şeyin başında en mühim nitelik*” olarak görür.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 257-273.

¹⁵⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 257.

¹⁵⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 257.

Hilm; tabiat yumuşaklığı, yumuşak karakterlilik, yumuşak huyluluk, sakinlik anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁸ İslam siyaset düşüncesinde hilm; halkın incitme ve eziyetine sabretmek ve onları azarlamamak, öfke anında merhamet göstermektir.¹⁵⁹ Yönetici, iktidar gücüne sahip olsa da, halkın kendisine bağlılığını sürdürebilmek için hilm sahibi olmalıdır.¹⁶⁰

Tûsî ise hilmi; nefsin yumuşaklık ve tutarlılık üzere olması ve kolay kolay gazaplanmaması ve hoşuna gitmeyen bir olay karşısında kendinden geçerek fitne koparmaması olarak tanımlar.¹⁶¹

Hilm konusu Sühreverdî tarafından da ele alınmıştır. Sühreverdî, hükümdarların yönetilenlere yumuşak davranmalarını tavsiye eder. Bu şekilde halkın sevgi ve saygısını kazanacaklarını vurgular. İlâveten yumuşak davranmak, düşmanların azalmasına ve dostlukların oluşmasına vesile olur. Sühreverdî tavsiyesini “*Kötülüğü, en güzel olan şeyle uzaklaştır.*” âyeti ile destekler.¹⁶²

Devleti tüm unsurlularıyla bir gemiye benzeten Turtûşî, hükümdara dostlarını yanından uzaklaştırıp devleti düşman saldırılarına karşı zayıf düşürecek fiillerden uzak durması gerektiğini öğütlemiştir. Turtûşî’ye göre Kur’an-ı Kerim’de geçen “*Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et.*”¹⁶³ ayeti hükümdarın yönetimi sırasında takip etmesi gereken yol için bir işarettir. Eğer hükümdar, çevresindekilere karşı kaba, saygısız ve baskıcı olursa dostlarının nefretini kazanır. Aynı şekilde devlet adamları da hükümdara karşı kin duygusu besler ve hükümdarın etrafındakiler dağılır.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 567.

¹⁵⁹ Bağdatlı, *İslâm Siyaset Düşüncesi*, 189.

¹⁶⁰ Bağdatlı, *İslâm Siyaset Düşüncesi*, 191.

¹⁶¹ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 128.

¹⁶² Mü'minûn 23/96; Sühreverdî, *Nehcü's-süluk*, 64-65.

¹⁶³ Âl-i İmrân 3/159.

¹⁶⁴ Turtûşî, *Sirâcu'l-Mülûk*, 144.

2.1.4. Öfkeye Hâkim Olma

Beydebâ, öfkeye hâkim olma ile ilgili tavsiyelerine genel olarak Arslan ile Öküz¹⁶⁵, Arslan ile Âbid Çakal¹⁶⁶, Âbid ile Gelincik ve de İlâz, Bilâz ve İraht¹⁶⁷ hikâyelerinde yer vermiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ilk olarak öfkeye hâkim olma kavramına değinilen hikâyelerin içeriği ile ilgili bilgi verip olay örgüsüne değineceğiz.

Beydebâ'nın öfkeye hâkim olmaktan bahsettiği hikâyelerden birisi Âbid ile Gelincik hikâyesidir. Bu hikâye bir çerçeve hikâye ve bu hikâyede verilmek istenen mesajı destekleyen bir ara hikâyeden oluşmaktadır. Hükümdar Debşelim, Beydebâ'dan kendisine işin sonunu iyi düşünmeden hareket etmenin sonuçlarına dair bilgi vermesini ister. Beydebâ da istenilen öğüdü âbid ile gelincik arasında geçen bir hikâye üzerinden anlatır.

Âbid ile Gelincik hikâyesi uzun zaman sonra çocuğu olacağı haberini alan âbidin bu habere verdiği tepkiyle başlar. Âbid, çocuğu olacağını duyduğunda çocuğunun erkek olması için dua eder ve doğmamış çocukla ilgili hayaller kurar. Âbid'in karısı kocasını anlattığı bir hikâye ile uyarır ve bilmediği konular ile müdahil olamayacağı hususlarda konuşmasının gereksiz olduğunu söyler.

Kadın doğum yapar ve bir erkek çocuk dünyaya gelir. Âbid bu duruma çok sevinir. Eşinin evde olmadığı bir gün, âbid saraydan çağırılır. Âbid hayalini kurduğu oğlunu, beslediği gelinciğe emanet eder. Eve döndüğünde gelinciğin ağzı ve yüzünün kan içerisinde olduğunu görünce şuurunu kaybeden âbid, durumu araştırıp soruşturmadan oracıkta gelinciği öldürür. Ancak oğlunun bulunduğu odaya girdiğinde çocuğu neşe içerisinde oynarken yanı başında ise parçalanmış bir kara yılan görür. Gerçeğin onun düşündüğü gibi olmadığını anlayan âbid, gelinciğin vefakârlığına karşı kendi yaptığından utanıp pişman olur, ancak yapacak bir şey yoktur.¹⁶⁸

Beydebâ, özellikle karar aşamalarında hükümdarın öfkesine hâkim olması üzerinde durmuştur. Bir kişi birileri tarafından suçlu olarak gösteriliyorsa ilk öfkeyle karar vermemeli ve önce gerekli araştırmayı yapmalı, gerekiyorsa mahkeme kurmalı ve

¹⁶⁵ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 32-35.

¹⁶⁶ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 35-36.

¹⁶⁷ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 46-47.

¹⁶⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 229-232.

ondan sonra hüküm vermelidir. Hükümdar çevresindeki hırslı devlet adamlarının kendilerine makam ve mevki sağlamak için rakip olarak gördükleri kişileri hükümdarın gözünden düşürmek için çeşitli entrikalara başvurabileceğini unutmamalıdır.

Öfkeye hâkim olma, bir önceki başlık altında hükümdarda bulunması gereken özellik olarak nitelediğimiz hilm kavramı ile benzer özellikler taşır.

İbn Miskeveyh, öfkeyi nefsin hastalıkları arasında sayar. Ona göre öfke; “Bir çeşit zulüm ve ölçsüzlük”tür.¹⁶⁹ İbn Miskeveyh, öfkenin kişinin dostlarını yitirmesine ve kötü bir duruma düşmesine sebep olduğundan bahseder.¹⁷⁰ İbn Miskeveyh, hükümdarın öfkesinin ölçsüzlüğünü ise şöyle dile getirir; “Kendi arzularına aykırı olarak esen rüzgâra, istediklerine göre yazmayan kaleme kızarlar ve bunlardan birine küfreder, diğerini de kırarlar.”¹⁷¹

Tûsî, savunma yetisine ait hastalıklar arasında gazabın (öfkenin) en tehlikelisi olduğundan bahseder.¹⁷² Tûsî gazaba neden olan şeyleri şöyle sıralar; iddiacılık, övünme, kavgacılık, inatçılık, şaka, büyüklenme, komiklik, hıyanet, tartışma, intikam fikri ve münakaşa.¹⁷³ Tûsî’ye göre gazap hastalığının yedi sonucu vardır; pişmanlık, dünya ve ahiret cezası, dostların incinmesi, kötülerin ayıplaması, düşmanların sevinmesi, mizacın bozulması ve bedenin birden sarsılması.¹⁷⁴

Nizamülmülk ve Gazzâlî de çalışmalarında benzeri tavsiyelere yer vermiştir. Nizamülmülk Âl-i İmrân Sûresi’nde geçen “*Öfkelerini tutanlar ve affedenler*” ifadesine atıf yaparken¹⁷⁵, Gazzâlî ise Hz. Muhammed’e atfedilen sözleri kullanmıştır.¹⁷⁶

2.1.5. Basiret Sahibi Olma

Beydebâ, basiret sahibi olma ile ilgili tavsiyelerine Arslan ile Öküz,¹⁷⁷ Tasmalı Güvercin, Tarla Faresi ile Kedi, Hükümdar ile Kuş Fenze, Seyyah ile Kuyumcu, Baykuş

¹⁶⁹ İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, 180.

¹⁷⁰ İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, 181.

¹⁷¹ İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, 180.

¹⁷² Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 179.

¹⁷³ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 180.

¹⁷⁴ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 180.

¹⁷⁵ Âl-i İmrân 3/134; Nizâmülmülk, *Siyasetname*, 180.

¹⁷⁶ Gazzâlî, *Nasîhatü'l-Mülûk*, 35, 36, 37, 38.

¹⁷⁷ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 32-35.

ve Kargalar,¹⁷⁸ Âbid ile Gelincik¹⁷⁹ ve İlâz, Bilâz ve Îrâht¹⁸⁰ adlı ana hikâyelerde, Maymun ve Dülger, Karga ve Yılan, Üç Balık Hikâyesi, Tavşan ve Fil adlı ara hikâyelerde ve Balıkçıl ile Yengeç adlı iç hikâyede yer vermiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ilk olarak adalet kavramına değinilen hikâyelerin içeriği ile ilgili bilgi verip olay örgüsüne değineceğiz.

Tasmalı Güvercin hikâyesi bir çerçeve hikâye ve bu hikâyede verilmek istenen mesajı destekleyen bir ara hikâyeden oluşmaktadır. Anlatılan ara hikâye içerisinde bu hikâyeye bağlı bir iç hikâye anlatılmaktadır. Bu hikâyede hükümdar Debşelim, Beydebâ'dan kendisine birbirine gönülden bağlı arkadaşların nasıl tanıştığı ve aralarındaki ilişkinin neliğini anlatmasını ister. Beydebâ da kahramanları Tasmalı Güvercin, fare, karga, kaplumbağa ve ceylan olan bir hikâye anlatır.

Hikâye bir karganın tuzağa düşmüş güvercin sürüsünün akıbetini merak etmesiyle başlar. Tuzağa ilk düştükleri anda telaşa kapılan güvercinler bireysel kurtuluş yolları aramaya koyulurlar. Güvercinlerin başı olan Tasmalı Güvercin ise soğukkanlı bir şekilde birlikteliğin önemini vurgulayan bir konuşma yapar. Sakinleşen güvercin sürüsü birlikte kanat çırparak havalanmayı başarırlar ve avcıdan kurtulurlar. Olayın nereye varacağını merak eden karga, güvercin sürüsünü takip eder. Güvercinler yere konduğunda tasmalı güvercinin eski dostu farenin yuvasına gelmişlerdir. Tasmalı Güvercin dostuna seslenir. Yuvasından çıkan Zeyrek isimli fare onların halini görünce nasıl bu duruma düştüklerini merak eder. Tasmalı Güvercin “Sen de iyi bilirsin ki, insanın başına gelen iyi-kötü her hadise evvelce yazılmış bir kaderin mahsulüdür.” diyerek avcıya yakalanmalarında kaderin rolüne vurgu yapar. Fare Zeyrek ağa takılmış güvercinleri kurtarmak için ipleri kemirmeye başlar. Fare işine Tasmalı Güvercin'den başlamak istese de her seferinde Tasmalı Güvercin'in uyarısı ile karşılaşır. Tasmalı Güvercin, fareden önce arkadaşların ipini kemirmesini, en son kendisini kurtarmasını ister. Bu duruma çok şaşırın Fare Zeyrek, Tasmalı Güvercin'e neden ısrarla bunu istediğini sorar. Tasmalı Güvercin, fareye eğer ilk olarak kendinden başlarsa sonrasında rehavete kapılıp diğer güvercinleri kurtarmaktan vazgeçmesinden korktuğunu bu nedenle kendisini sona bırakırsa her

¹⁷⁸ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 42-43.

¹⁷⁹ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 46-47.

¹⁸⁰ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 48-49.

hâlıkârda son ana kadar çalışacağını söyler. Bu konuşma üzerine Tasmalı Güvercin'e muhabbeti daha da artan Fare Zeyrek, güvercinleri özgürlüklerine kavuşturur.

Yaşananlara gizlice şahitlik eden karga, fare ile dostluk kurmak ister. Ancak iki tür arasındaki av-avcı ilişkisi sebebiyle farenin bir takım çekinceleri vardır. Neticede karga, getirdiği mantıklı açıklamalarla fareyi ikna etmeyi başarır. İlerleyen zamanda dostlukları öyle bir boyuta gelir ki fare, karganın diyarına gitmeyi kabul eder.

Gidilen yeni yerde hikâyeye dâhil olan kaplumbağa ilk başta fare ile karganın dostluğuna şaşırır da, hikâyelerini dinledikten sonra üçlü aralarında sağlam bir dostluk ilişkisi kurarlar. Bu sırada fare, dostlarıyla olgunlaşma sürecini paylaşır. Dostlar sohbet ederken aralarına bir ceylan katılır ve dört kişiden oluşan bir grup olurlar. Ancak bir gün ceylan sohbet ortamına gelmez. Endişelenen fare, karga ve kaplumbağa dostlarını aramaya başlarlar. Neticede bir avcıya yakalandığını görürler. Karga ve fare hemen ceylanın yanına gidip avcıya nasıl yakalandığını sorarlar. Bu sırada kaplumbağa da onlara katılır. Kendisi hızlı hareket edemeyecek olsa da dostlarını yalnız bırakmak istememiştir. Onlar aralarında konuşurken tam bu esnada avcının geldiğini görürler. Farenin iplerini kestiği ceylan koşarak hızla uzaklaşır, karga uçar, fare de bir deliğe saklanır. Geride kalan kaplumbağa ise avcı tarafından yakalanır ve bir ağaca bağlanır. Fare, karga ve ceylan kaplumbağayı kurtarmak için plan yapmaya başlarlar. Plana göre ceylan avcının görebileceği bir yerde yaralı taklidi yaparak yere yatar. Karga da onun etinden yiyormuş gibi ceylanın üzerine konar. Ceylanı gören avcı onların yanına doğru giderken fare de kaplumbağanın iplerini kemirir. Avcı yaklaştıkça ceylan uzaklaşır. Böylece avcı, kaplumbağadan iyice uzaklaşmış olur. Avcı, ceylanın peşinden gidip onu yakalayamadan yorgun bir şekilde geri döndüğünde kaplumbağanın da gitmiş olduğunu görür. Avcı bu duruma akıl sır erdiremez ve hızla oradan uzaklaşır. Fare, karga, ceylan ve kaplumbağa dostluklarını sınarlar ve gerçek dostluğun zor zamanlarda belli olacağını öğrenip eskisinden daha mutlu olarak hayatlarına devam ederler.¹⁸¹

Beydebâ'nın basiret sahibi olmaktan bahsettiği bir diğer hikâye Tarla Faresi ile Kedi hikâyesidir. Hükümdar Debşelim, Beydebâ'dan kendisine her taraftan kuşatılmış bir kişinin düşmanlarından biriyle anlaşarak içerisinde bulunduğu zor durumdan nasıl

¹⁸¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 171-190.

kurtulacağını anlatmasını ister. Beydebâ da kahramanları tarla faresi ile kedi olan bir hikâye anlatır.

Hikâye, avcılarının eksik olmadığı bir diyarda yaşayan kedi ve tarla faresinin arasında yaşananlar üzerine kurgulanmıştır. Yuvasından yemek bulma amacıyla çıkan tarla faresi, ezeli düşmanı olan kedinin bir tuzağa düştüğünü görür. Bir düşmanından kurtulduğunu düşünürken, diğer düşmanları gelincik ve baykuşun kendisini takip ettiğini görür. Her taraftan sarıldığını düşünen fare, tek çare olarak kedi ile ittifak yapmayı görür. Kedi, farenin anlaşma teklifini kabul eder. Her ne kadar ikili anlaşsa da fare, tedbiri elden bırakmaz ve son ana kadar kediyi tamamen kurtarmaz. Önce kendi emniyetini sağlar. İkili tehlikeyi atlattıktan sonra kedi, dostluklarının devamını ister. Ancak fare bu talebi kabul etmez. Ona göre yaptıkları bir dostluk değil, zor durumdan kurtulmak için ittifaktır.¹⁸²

Beydebâ'nın basiret sahibi olmaktan bahsettiği bir diğer hikâye Hükümdar ile Kuş Fenze hikâyesidir. Hükümdar Debşelim, Beydebâ'dan birbirinden uzak durması gereken iki kişinin kim olduğunu anlatmasını ister. Beydebâ da ana kahramanları Hint hükümdarı Feridun ve onun Fenze isimli kuşu olan bir hikâye anlatır.

Hikâyede ilk olarak Hükümdar Feridun ile Fenze adlı kuşunun dostluğundan bahsedilir. Feridun, Fenze ile yavrusunu çok sever. Onları eşine emanet eder ve iyi bakmasını tembihler. Bu arada Feridun'un bir oğlu olur ve hükümdarın oğlu ile Fenze'nin yavrusu birlikte büyür. Fenze, uzak diyarlardan getirdiği bir meyve ile hem yavrusunu hem de hükümdarın oğlunu besler. Ancak bir gün hükümdarın oğlu, Fenze'nin yavrusuyla oynarken, yavru kendine hâkim olamayıp hükümdarın oğlunun kucağına pisler. Hükümdarın oğlu sinirlenip yavru kuşu öldürür. Yaşananlara çok üzülen ve bundan dolayı hükümdarı sorumlu tutan Fenze, önce Feridun hakkında sert eleştiriler dile getirir, sonrasında da hükümdarın oğlunun gözünü kör eder ve saraydan ayrılır.

Feridun yaşananları öğrenince Fenze'yi tuzağa düşürmek amacıyla can emniyetini garanti ederek Fenze'yi yanına çağırır. Fenze ise hiçbir suçun karşılıksız kalmayacağını söyleyerek Feridun'un çağrısını reddeder. Feridun geçmişlerine atıfta bulunup, yaşananların karşılıklı olduğunu, hesabın kapandığını söyleyerek bir kez daha yanına çağırır. Fenze ise verdiği örneklerle Feridun'u bir kez daha reddeder. Hükümdar, ısrarına devam eder ve yaşananların karşılıklı olduğunu, Fenze'nin tedirginliğinin gereksiz

¹⁸² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 233-238.

olduğunu söyler. Ancak Fenze, hükümdarın sözlerinin samimiyetsiz olduğunu, dil ile ikrar ettiğini kalp ile tasdik etmediğini söyleyerek gitmemekte ısrar eder.¹⁸³

Beydebâ'nın basiret sahibi olmaktan bahsettiği bir diğer hikâye Seyyah ile Kuyumcu hikâyesidir. Hükümdar Debşelim, Beydebâ'dan kime hangi vasıflara sahip kişiye iyilik yapılması gerektiğine dair bilgi vermesini ister. Beydebâ da ana kahramanları seyyah, maymun, yılan, pars ve kuyumcu olan bir hikâye anlatır. Beydebâ hikâyesini anlatmadan önce hükümdar Debşelim'e insan, iyilik, ihsan gibi kavramların tanımları üzerinden bir takım nasihatler verir. Beydebâ, söze yaratılmışların en şereflişinin insan olduğunu söyleyerek başlar. Ancak insanoğlunun da iyisi ve kötüsü olduğunu söyleyerek bazı durumlarda hayvanların insanlardan daha vefalı olabileceğini ekler. Sonrasında kime iyilik yapılacağını anlatır. Fikirlerini bir kuyuya düşen, pars, yılan, kuyumcu ve maymun arasında geçen bir hikâye ile somutlaştırır. Pars, yılan, kuyumcu ve maymunun kuyuda olduğunu gören bir seyyah mükâfatını Allah'tan umarak kuyudakilere yardım etmeye karar verir. İlk olarak hayvanlar âleminin üyeleri kuyudan çıkar ve nankör olduğunu söyleyerek kuyumcuya yardım etmemesi hususunda seyyahı uyarırlar. Ancak seyyah, kendisine söylenenleri dikkate almayarak kuyumcuyu kurtarır. Kuyudan çıkanların hepsi eğer bir gün yaşadıkları Nevâdırahş şehrine yolunun düşmesi halinde kendisini ağırlamaktan mutluluk duyacaklarını söyleyerek seyyahı davet ederler.

Bir zaman sonra seyyahın yolu Nevâdırahş şehrine düşer. İlk olarak maymunla karşılaşır. Maymun bir meyve sepeti ikram eder. İkinci olarak pars ile karşılaşır. Pars, hükümdarın kızını öldürerek, ona ait altın ve mücevheri alarak seyyaha sunar. Maymun ve parsın kendisine gösterdiği hürmetten etkilenen seyyah, yönünü kuyumcuya çevirir. Seyyah, paraya çevirmek amacıyla, elindeki altın ve mücevheri kuyumcuya gösterir. Kuyumcu, değerli eşyaların hükümdarın kızına ait olduğunu anlar. Bir bahane ile seyyahın yanından ayrılan kuyumcu, hükümdara yaranmak amacıyla seyyahı ona şikâyet eder. Hükümdar, seyyahın derhal yakalanmasını, önce işkence edilmesini, sonrasında idam edilmesini emreder. Zindana atılan seyyah, kuyumcuya güvenmesinin hata olduğunu anlar ama yapacak bir şeyi yoktur. Yaşananlara şahit olan yılan, minnet borcunu ödemek ister. Bunun için önce hükümdarın oğlunu sokar. Sonrasında bir peri dostundan yardım ister. Peri, hükümdarın oğluna görünerek çarenin zindandaki adamda olduğunu

¹⁸³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 239-245.

söyler. Bu sırada yılan da seyyaha panzehir verir. Zindandan çıkarılan seyyah, önce hükümdarın oğlunu sağlığına kavuşturur sonra başından geçenleri anlatır. Yaşananları dinleyen hükümdar, kuyumcunun yakalanarak idam edilmesini emreder.¹⁸⁴

Beydebâ'nın basiret sahibi olmaya değindiği bir diğer hikâye Maymun ve Dülger hikâyesidir. Hikâye, meraklı maymun ve dülger hakkındadır. Maymun, dülgerin ağaca çıkıp dalları budadığını sonrasında da gövdesine kama soktuğunu görür. Bu durum maymunun hoşuna gider. Dülgerin orada olmadığı bir seferinde ağaca çıkıp kendisi de aynısını yapmaya çalışır. Ancak başaramayıp kuyruğunu sıkıştırır. Kuyruğunun acısıyla uğraşan maymun, dülger gelip işine karışıldığını gördüğünde bir de ondan dayak yer.¹⁸⁵

Basiret sahibi olmaya dair bir diğer hikâye Karga ve Yılan hikâyesidir. Hikâye dağın tepesine yuva yapmış bir karga ile yılanın arasındaki ilişki hakkındadır. Karga ne zaman yavrulasa, onun yuvadan ayrılmasını fırsat bilen yılan gelip yavrularını yer. Bu durumdan kurtulmak isteyen karga başından geçenleri arkadaşı tilkiye anlatır. Karga çözüm olarak uyuduğu bir sırada yılanı kör etmeyi planlar. Bu durumun kargaya zarar vereceğini düşünen tilki anlattığı bir hikâye ile daha kurnazca bir çözüm önerir. Karga arkadaşı tilkinin verdiği nasihati uygulayarak yilandan kurtulur.¹⁸⁶

Basiret sahibi olmaya dair bir diğer hikâye Balıkçıl ve Yengeç hikâyesidir. Hikâye ihtiyarlayıp avlanamaz duruma gelen balıkçıl ve ona aldanan yengeç hakkındadır. Balıkçıl avlanamaz hale gelip kederli bir şekilde dururken haline merak eden yengeç ona yaklaşır ve durumunu sorar. Balıkçıl bedeni zayıflasa da kıvrak zekâsıyla sinsi bir plan hazırlamıştır ve yengece o bölgeye avcılarının geleceğini, bu nedenle balıkların başka bir göle gitmesi gerektiğini söyler. Kendisi de onları taşımak için gönüllü olur. Balıkçıl her gün iki balığı göle götürmek bahanesiyle alıp bir tepenin üzerinde yemeğe başlar. Günler bu şekilde devam ederken geride kalmaktan korkan yengeç balıkçıldan kendisini de götürmesini talep eder. Balıkçıl yengeci alıp havalandığında tepede balık kılçıklarını gören yengeç durumu anlar ve kıskaçlarıyla sıkarak balıkçılı öldürür.¹⁸⁷

Basiret sahibi olmaya dair bir diğer hikâye Üç Balık Hikâyesi'dir. Hikâye birbiriyle arkadaş olan biri akıllı, diğeri daha akıllı, üçüncüsü ise aciz olan üç balığın

¹⁸⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 281-287.

¹⁸⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 107-108.

¹⁸⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 124-126.

¹⁸⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 124-125.

yaşadığı olaylar hakkındadır. Hikâyenin kahramanları yanı başından bir nehir akan yüksekçe bir gölette yaşarlar. Bir gün göletin yanına iki balıkçı gelir ve balıkları görürler. Ertesi gün tekrar geleceklerine dair konuşurlarken balıklar bu konuşmaya şahit olurlar. En akıllı balık hemen göletten kaçarak nehre ulaşır. Akıllı balık avcılarının gelmesinin ardından harekete geçer. Her ne kadar zorlansa da o da akli sayesinde avcılarının elinden kurtulmayı başarır. Aciz balık ise ağlar atılıp artık kurtuluş imkânı kalmayınca harekete geçer. Ancak yaptıkları hayatını kurtarmaya yeterli olmaz ve avcılarının eline düşer.¹⁸⁸

Üç Balık Hikâyesi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevisinde de geçmektedir. Mevlana hikâyeye “Ey inatçı! İçinde üç büyük balık bulunan bir göl hikâyesi vardır. Kelile’de okumuşsundur; ancak okuduğun hikâyenin kabuğudur; buysa, canın özü” sözleriyle başlar. Bu satırlardan Mevlana’nın Kelile ve Dimne’den haberdar olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Mevlana Kelile ve Dimne’de olaylar ön plana çıkartılarak anlatılan bu hikâyeyi yorumlamış ve hadislerle genişletmiştir.¹⁸⁹

Basiret sahibi olmaya dair bir diğer hikâye Tavşan ve Fil hikâyesidir. Hikâye yaşadıkları vatanları kuraklaşınca tavşanların diyarı ay pınarı bölgesine göç eden filler hakkındadır. Fil kral ve halkı göç ederlerken fark etmeden yuvalarında habersizce duran tavşanların birçoğunu ezerek öldürürler. Bunun üzerine tavşanlar bir araya gelip bir çözüm bulmaya çalışırlar. İçlerinden Firuz adlı tavşan bir plan yapar ve onu uygulamaya koyar. Firuz, fillerin kralına gider ve ayın onu elçi olarak gönderdiğini söyler. Kendisine inanmıyorsa pınara gidip suya bakmasını ve ayın oraya zuhur edeceğini söyler. Fil, suya bakınca ayın şavkı yüzüne vurur. Fillerin kralı tedirgin olunca tavşan Firuz, ona hortumuyla su alıp yüzünü yıkamasını ve aya secde etmesini söyler. Fil, hortumunu suya salınca suyun üzerinde oluşan titreşimlerden ayın yansıması hareket eder. Ayın kendisine kızdığı için hareket ettiğini zanneden fil, tevbe eder ve yaptıklarına pişman olur.¹⁹⁰

Basiret; kalp ile görme, doğru ve ölçülü görüş, feraset, ihtiyatlı hareket gibi anlamlara sahiptir.¹⁹¹

¹⁸⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 130.

¹⁸⁹ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevi*, haz. Adnan Karaismailoğlu (Ankara: Akçağ, 2004), II, 90-91.

¹⁹⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 196-199.

¹⁹¹ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 131.

Beydebâ, basiretli kişiyi muhtemel sorunlara karşı tedbirli, her duruma hazırlıklı, öngörülü¹⁹², başladığı bir işte sabırlı¹⁹³, mesut¹⁹⁴ ve ceza verirken acele etmeyen¹⁹⁵ olarak tanımlar. Beydebâ, akıllı kişinin kalıcı olanın peşinde olması gerektiğini, geçici ve boş işlerden uzak durması gerektiğini söyler. Bu fikrini “*Akıllı kişi için paranın ve servetin zati değeri kerpiç mesabesinde*.” cümlesiyle açıklar. Ayrıca Beydebâ, basiretli kişinin kendi için istediği iyiliği herkes için de istemesi gerektiğini söyler.¹⁹⁶

Beydebâ’ya göre akıllı kişi, küstahlaşmamalı ve kendi sonu olacak işlere girişmemelidir.¹⁹⁷ Beydebâ, kişinin aklıyla her şeye üstün gelebileceğinden bahseder ve bunu “*Akıllı ve hesaplı davranan bir kişinin fikri, düşmanı mahvetmede elbet daha üstündür; kuvvetli, hazırlıklı ve kalabalık ordulardan!*” cümlesiyle açıklar.¹⁹⁸

Beydebâ akıllı kişinin dikkatli olması gerektiği üç durumdan bahseder. İlk olarak akıllı kişi hatasını tekrar etmemelidir. İkinci olarak yararına ve zararına olacak işleri doğru tespit etmeli ve ona göre davranmalıdır. Son olarak geleceğini iyi planlamalıdır.¹⁹⁹ Beydebâ’ya göre akıllı kişinin sermayesi akıldır.²⁰⁰ Akıllı kişi şartlara göre davranmasını bilen, “*gerektiğinde eski düşmanından yardım isteyebilen*”²⁰¹ ve “*çaresiz kalınca düşman ile anlaşmayı bilendir.*”²⁰²

Beydebâ, akıllı kişinin dostlarına ve düşmanlarına karşı her daim tedbirli ve uyanık olmasını öğütler. Beydebâ intikam duygusu taşıyan hükümdara karşı özellikle dikkate edilmesi gerektiğini “*Akıllı adam tuzak, hile ve komplodan daima endişe eder*” diyerek vurgular.²⁰³ Beydebâ’ya göre akıllı kişi dostluğunu test etmediği kişiye sırrını açmamalıdır.²⁰⁴

Beydebâ, basiretli kişinin olumsuz bir durumla karşılaştığında ümitsizlik içerisinde olmasının doğru olmayacağı bunun yerine kendisini bu ümitsiz durumdan

¹⁹² Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 129.

¹⁹³ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 213.

¹⁹⁴ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 270.

¹⁹⁵ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 268.

¹⁹⁶ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 201.

¹⁹⁷ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 202.

¹⁹⁸ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 217.

¹⁹⁹ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 122.

²⁰⁰ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 185.

²⁰¹ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 233.

²⁰² Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 238.

²⁰³ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 242.

²⁰⁴ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 282.

kurtarmak için çıkış yolları araması gerektiğinden bahseder. Beydebâ “Akıl dibine ulaşılmaz bir umman gibidir. Bela, basiretli adamın tüm çabalarını yok edemez, dolayısıyla onu mahvedemez.”²⁰⁵ diyerek bu duruma dikkat çeker. İyi bir hükümdar, zor durumlarla karşılaştığında dahi soğukkanlı hareket edebilmelidir. Kendisini kurtaracak çıkar yolu bulabilmelidir.²⁰⁶ Bazı durumlarda çıkar yol düşmanlarla ittifaktan geçmektedir. Ancak böyle bir durumda da tedbiri elden bırakmamalıdır.²⁰⁷

Akıllı insanın diğer özellikleri; bilmediği konuların öznesi olmaması,²⁰⁸ düşmanıya dost olmaması,²⁰⁹ yaptığı iyiliğe karşılık beklememesi ve iyiliklerini unutmaması,²¹⁰ tedbirli olması ve ihtiyaçların fazlası için zaman ve emek harcamaması,²¹¹ her şartta kendi olabilmeyi başarabilmesidir.²¹² İnsanın en büyük sermayesi akli ve biriktirdiği güzelliklerdir.²¹³

2.1.6. Kanaatkârlık

Beydebâ, kanaatkârlık ile ilgili tavsiyelerine genel olarak Dimne'nin Durumunun Araştırılması ve Maymun ile Kaplumbağa adlı ana hikâyelerde ve Düzenbaz ve Budala, Açgözlü Maymun, Karga ile Keklik adlı ara hikâyelerde ve Avcı, Ceylan ve Kurt adlı iç hikâyede yer vermiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ilk olarak kanaatkârlık kavramına değinilen hikâyelerin içeriği ile ilgili bilgi verip olay örgüsüne değineceğiz.

Dimne'nin Durumunun Araştırılması hikâyesi Arslan ile Öküz hikâyesinin devamı niteliğindedir. Bu hikâye bir çerçeve hikâye ve bu hikâyede verilmek istenen mesajı destekleyen üç ara hikâyeden oluşmaktadır.²¹⁴ Arslan ile Öküz hikâyesini dinleyen kral Debşelim, Dimne'nin hilesinin ortaya çıkmasından sonra nasıl bir tavır aldığını,

²⁰⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 234.

²⁰⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 234.

²⁰⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 235.

²⁰⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 175.

²⁰⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 176.

²¹⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 176.

²¹¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 184.

²¹² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 185.

²¹³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 185.

²¹⁴ Hayreddin Karaman ve Bekir Topaloğlu tarafından hazırlanan kitapta ve Ömer Rıza Doğrul tarafından hazırlanan kitapta ara hikâye sayısı dördür. Beydebâ-Abdullah b. el-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Hayreddin Karaman ve Bekir Topaloğlu, II, 41-45; Beydebâ, *Kelile ve Dimne*, çev: Ömer Rıza Doğrul, 192-194.

kendisini nasıl müdafaa ettiğini merak etmiş ve Beydebâ'dan hikâyenin devamını anlatmasını istemiştir. Beydebâ da bunun üzerine anlatmıştır.

Hükümdar Arslan dostu olan Şetrebe'nin ölümünden sonra büyük pişmanlık duyar ve sağlam bir kanaat olmadan öldürme kararı verdiğini düşünür. Kralın öküzden sonraki en yakın arkadaşı olan kaplan bir gün Kelile ve Dimne'nin evinin yakınlarından geçerken ikisinin sohbetlerine kulak misafiri olur. Kelile, Dimne'yi ara bozuculuk yaparak Şetrebe'nin ölümüne sebep olmasından dolayı eleştirir ve onunla dostluğuna son vereceğini söyler. Konuşulanları duyan kaplan, öküzün öldürülmesinde Dimne'nin parmağı olduğunu anlar ve asla ifşa etmemesi gerektiğine dair ant isteyerek durumu Arslan'ın annesine haber verir. Oğlunun elem ve kederine üzülen, suçlunun cezasız kalmasına razı gelmeyen anne arslan, sabah olunca ilk iş Arslan'ın huzuruna çıkar. Kaplan'a bu sırrı tutacağına söz veren anne, kaplanın adını vermeden yaşananları oğluna anlatır. Bu sefer acele karar vermek istemeyen kral, Dimne'nin yargılanmak üzere hapse atılmasına karar verir. Eski dostunun hapse atıldığını öğrenen Kelile, gece yarısı Dimne'yi ziyaret etmek için zindana gider. Dostunu prangalar ve zincirler içerisinde görmek Kelile'yi çok üzer ve ona öğüt vermeye devam eder.

İki eski dost aralarında konuşurken onlara kulak misafiri olan bir pars da zindanda bulunmaktadır. Pars ilerde şahit olabilirim düşüncesiyle konuşulanları zihnine nakşeder. Arslan tarafsız bir mahkeme kurarak kararı yargıya bırakır. Nihayet mahkeme günü gelir çatar. Dimne'nin suçunu itiraf etmesi beklenirken o savunmayı seçer. Çeşitli hile ve oyunlarla kendini düştüğü durumdan kurtarmak için çabalar. Kelile, Dimne'nin yaşadıklarına çok üzülür ve daha fazla dayanamayarak ölür. Mahkeme devam etmektedir ama Dimne'nin cezasını çekmesi için yeterli kanıt bulunamamaktadır. Dimne'nin kurtulmasına razı gelmeyen Arslan'ın annesi kaplanı şahitlik yapmak için ikna eder. Kaplan'ın şahit olacağını duyan pars da şahit olmaya karar verince Dimne suçlu bulunur ve zindanda başı vurularak cezalandırılır.²¹⁵

Beydebâ'nın kanaatkârlık konusuna değindiği bir diğer hikâye Maymun ve Kaplumbağa hikâyesidir. Bu hikâye bir çerçeve hikâye ve bu hikâyede verilmek istenen mesajı destekleyen bir ara hikâyeden oluşmaktadır. Bu hikâyede hükümdarlara verilen tavsiye; elde etmek için çaba gösterilen bir arzunun gerçekleşmesinin ardından arzu

²¹⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 151-169.

edilen şeyin kaybedilmesine dairdir. Hükümdar Debşelim tarafından bahse konu olan durum hakkında kendisine bilgi verilmesinin istenilmesi üzerine Beydebâ ana kahramanları maymun ve kaplumbağa olan bir hikâye anlatır.

Hikâyede geçen Mâhir adlı maymun eski bir hükümdardır. Ancak yaşlanıp güç ve dirayetini kaybedince genç bir maymun iktidarını elinden alır. Saltanatını kaybeden maymun, başka bir diyara göç etmek zorunda kalır.

Deniz kenarında güzel bir yer bulan Maymun Mâhir, bir incir ağacına yerleşir. Ağacın meyvelerinden beslenirken bir incir suya düşer ve sudan Mâhir'in daha önce duymadığı bir ses çıkar. Sesin ahenginden etkilenen Mâhir, suyu duyabilmek için her gün bir inciri suya atar. O bölgede yaşayan bir kaplumbağa da Maymun Mâhir'in inciri kendisi için suya attığı düşüncesiyle minnettar bir vaziyette inciri yer.

Yaşananlardan etkilenen kaplumbağa, maymunla arkadaş olmak ister. Bir süre sonra ikilinin arasında sıkı bir dostluk oluşur. Bu dostluk kaplumbağanın eşi tarafından kıskanılır. Araya giren üçüncü kişiler de dişi kaplumbağanın kıskançlık duygusunu körükler. Kaplumbağanın eşi kocasının maymundan uzaklaşması için bir plan yapar. Plana göre kaplumbağanın karısının yaşaması maymunun yüreğinin elde edilmesine bağlıdır. Karısı ile dostu arasında kalan kaplumbağa, maymunu bir hile ile aldatıp öldürmeyi ve yüreğini almayı planlar. Kaplumbağa Maymun Mâhir'e bugüne kadar yaptığı iyiliklere karşı onu evinde ağırlamak istediğini söyler. Olacaklardan habersiz olan Mâhir, bu duruma çok sevinir ve ikili kaplumbağanın evine doğru yola çıkarlar. Ancak kaplumbağa dostuna kurduğu plandan sonrasında pişman olup bir bahane ile maymuna geri dönmesini söyler. Mâhir, kaplumbağanın üzüntüsünü görünce nedenini araştırmak ister. Kaplumbağa, dostunun ısrarlarına dayanamayarak içinde bulunduğu durumu ona anlatır. Durumun ciddiyetinin farkına varan maymun, hiçbir şey yokmuş gibi davranır. Ancak onun da bir planı vardır.

Mâhir, kaplumbağaya atalarından kalan bir gelenek olarak yüreğini evde bıraktığını isterlerse ağaca çıkıp yüreğini yanına alıp ona verebileceğini söyler. Kaplumbağa çok sevinir ve ağaca çıkan maymunu beklemeye başlar. Bir süre bekleyen kaplumbağa maymunun evinden çıkmadığının farkına varır. Kaplumbağa maymuna seslenir ve nerede kaldığını sorar. Yuvasına ulaşan maymun, bir hikâye anlatır ve yaptığı

hileye karşılık kendisinin de bir plan hazırladığını söyleyerek kaplumbağa ile dostluğunu bitirir.²¹⁶

Beydebâ'nın kanaatkârlık konusuna değindiği bir diğer hikâye Düzenbaz ve Budala hikâyesidir. Hikâye bir budala ile ticaret ortağı olup, yola düşen bir düzenbaz hakkındadır. Yolda giderlerken geride kalan budala, içinde bin altın bulunan bir kese bulur. Durumu öğrenen düzenbaz budalanın altını yarı yarıya paylaşma fikrini kabul etmeyip ortak olmayı teklif eder. Düzenbazın önerisiyle karşılıklı olarak altından bir miktar alıp kalanı bir ağacın dibine gömerler. Bir süre sonra düzenbaz gizlice gidip altınları alır. Birkaç ay sonra budalanın paraya ihtiyacı olur. Düzenbazla birlikte altınları almaya giderler. Altınları gömdükleri yeri kazdıklarında bir şey bulamazlar. Düzenbaz üzölmüş gibi davranarak suçu budalanın üzerine atar. Budala da düzenbazı suçlamaktadır. Neticede kadıya başvururlar. Düzenbaz kadıya altının gömölü olduğu yerdeki ağacın her şeye tanık olduğunu söyler ve durumu ağaca sormalarını ister. Kadı bu durumu tuhaf bulsa da kabul eder ve hep birlikte ağacın yanına giderler. Kadı ağaca suçlunun kim olduğunu sorduğunda cevabı düzenbazın ağacın kovuğuna sakladığı babası verir. Kadı bu duruma çok şaşırır ve hemen o esnada ağacın yakılmasını ister. Ağaç yanmaya başlayınca, düzenbazın babası can havliyle kendini dışarı atıp her şeyi itiraf eder.²¹⁷

Beydebâ'nın kanaatkârlık konusuna değindiği bir diğer hikâye Açıgözlü Maymun hikâyesidir. Hikâyede başında bir torba mercimek taşıyan bir adam dinlenmek için durduğunda ağacından inen maymun bir avuç mercimek çalıp ağaca kaçar. Bu sırada elinden bir mercimek tanesini düşürür. Onu bulma amacıyla ağacından inince elindeki bütün mercimeği düşürür ve her şeyi kaybeder.²¹⁸

Beydebâ'nın kanaatkârlık konusuna değindiği bir diğer hikâye Karga ve Keklik hikâyesidir. Hikâyeye göre bir karga, yürüyüşüne özendiği keklığı taklit etmeye çalışır. Ancak onun gibi yürümeyi beceremez. Ancak keklığın yürüyüşünü taklit ederken kendi yürüyüşünü de kaybeder. Sonuçta yürüyüşü hiçbir kuşa benzemez.²¹⁹

Beydebâ'nın kanaatkârlık konusuna değindiği bir diğer hikâye Avcı, Ceylan ve Kurt hikâyesidir. Avcının biri ava çıkar ve bir ceylan vurur. Ceylan sırtında evine

²¹⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 221-228.

²¹⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 146-147.

²¹⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 268.

²¹⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 280.

dönerken karşısına bir yaban domuzu çıkar. Domuza ok isabet ettiyse de hayvan can havliyle avcının üzerine atılır. Avcının yayı uçar ve ikisi de ölür. O civardan geçen bir kurt; ceylan, adam ve domuzu ölmüş bir şekilde yerde görünce günlerce aç kalmayacağını düşünür. Ziyafetine ne olduğuna anlam veremediği yay kirişiyle başlamaya karar verince kiriş ansızın kopar ve yayın eğri ucu kurdun boğazına saplanır ve kurt ölür.²²⁰

Beydebâ'nın vermeye çalıştığı öğütlerden birisinin, Kelile'nin ihtiraslı kardeşi Dimne'ye verdiği öğütlerden hareketle, kötü huylardan uzak durulması gerektiği olduğu söylenebilir. Adalet ve eşitlik hikâyesinin ana fikrini oluşturmaktadır. Yazar doğruluğa Kelile'nin karakteri üzerinden anlam yüklemektedir. Kelile, Dimne ile eşit durumda olmasına rağmen, doğruluğun simgesi olmuştur. Kelile, kanaatkâr olunması gerektiğini öğütlerken, kendisi de kanaatkârdır. Yani öğüt verirken, verdiği öğütleri kendisi de uygulamaktadır. Dimne ise zekâsı ile dikkat çekmektedir. Dimne aslında doğruluk, adalet ve eşitlik ilkelerinin bilgisine sahiptir, fakat bu bilgiyle amel etmemektedir. Hikâye'nin vermek istediği diğer mesaj kişinin sadece bilgili olması gerektiği değil, aynı zamanda bu bilgiyle amel etmesi gerektiğidir.

Okuyucuya, kötü huylardan uzak durulması gerektiği mesajı verilmek istenmektedir, bu ise Kelile'nin ihtiraslı kardeşi Dimne'ye verdiği öğütlerde saklıdır. Adalet ve eşitlik hikâyesinin ana fikrini oluşturmaktadır. Yazar doğruluğa Kelile'nin karakteri üzerinden anlam yüklemektedir. Kelile, Dimne ile eşit durumda olmasına rağmen, doğruluğun simgesi olmuştur. Kelile kanaatkâr olunması gerektiğini öğütlerken, kendisi de kanaatkârdır. Yani öğüt verirken, verdiği öğütleri kendisi de uygulamaktadır. Dimne ise zekâsı ile dikkat çekmektedir. Dimne aslında doğruluk, adalet ve eşitlik ilkelerinin bilgisine sahiptir, fakat bu bilgiyle amel etmemektedir.

Beydebâ'nın hikâyeler üzerinden vurguladığı bir diğer haslet kanaatkârlıktır. İnsan elindekinin kıymetini bilmeli ve kanaatkâr olmalıdır. Kişi mal hırsıyla hareket ettiğinde, canı dâhil olmak üzere, sahip olduğu her şeyi kaybedebilir.²²¹ Aslolan dünyaya bağımlı olmadan, ihtiyaçların karşılamak için çalışmaktır. Bu sebeple erdemli insan ihtiraslarından sıyrılabilen kişidir.²²²

²²⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 181.

²²¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 181.

²²² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 184.

Beydebâ bir taraftan kanaatkârlıktan bahsederken bir taraftan da zenginliğin kişiye katacağı özgüvenin önemini vurgulamaktadır. Zenginlik insanın fiillerinin meşru ve mazur görülmesinin de aracısıdır. Zengin yaptığında alkışlanan ve övünç vesilesi olan bir davranış, fakirde görüldüğünde yerilir. Fakir, cesur olsa deli, cömert olsa müsrif, uysal olsa aciz, vakur olsa ahmak olarak nitelenir. Çünkü Beydebâ'ya göre “*biri suç işler, kabahat fakirin başına kalır.*”²²³

Hikâyelere bir bütün olarak bakıldığında ana kurgusunun insanın erdem yolculuğu üzerine olduğu görülmektedir. Erdemli bir insanda olması gereken akıl ve kanaatkârlıktır. Esasen burada vurgulanan hasletler, bir hükümdarın saltanatının devam etmesi için gerekli olan hasletlerdir.

Beydebâ, kanaatkâr kişinin elindekiyle yetinmesi ve ihtiraslı olmaması gerektiğini vurgular. İhtiras kişiyi zor durumda bırakabilir.²²⁴ Hırslarının ve arzularının peşinden koşmak kişinin gözünü kör eder. Bu tür durumda olan bir kişi sadece hedefine odaklandığından olayları yorumlama gücünü kaybeder.

Beydebâ, kanaatkârlığı açıklarken zıddı üzerinden bir tanımlama da yapar. Ona göre, “*İnsanlar arasında öyleleri var ki azıcık bir menfaatle bayram eder; kupkuru bir kemiği ele geçirip onunla sevinen it gibi!*”²²⁵ Beydebâ, ihtiras ve aç gözlülüğün dünyadaki musibetlerden olduğunu söyler. Kanaati ise zenginlik olarak görür ve “*Kanaat gibi güzel huy yoktur*” diyerek kanaatin önemine dikkat çeker.²²⁶ Onun kanaatkârlığa dair diğer vurguları “*Kanaatkâr kişi elindeki ile idare etmesi bilir. Huzur içerisinde yaşar. İhtiraslı, açgözlü kişi ise her zaman yorgundur. Her zaman güçlüklerle karşılaşır.*”²²⁷ ve “*Bulamayacağı şeyin peşine düşen adam, olgun, serinkanlı ve akıllı davranamaz. Bulduğu ile yetinir. Bulamadığının da peşine düşmezsen mutlu olursun!*”²²⁸ şeklindedir.

Kanaat; elinde bulunanla yetinip fazlasını arzu etmeme; kısmetine razı olma, göz tokluğu gibi anlamlara gelmektedir.²²⁹ Tûsî kanaati; nefsin yeme, içme, giyim ve başka şeyleri kolaylıkla elde ettiği zaman bile, onların sarf edilmesinde belli bir ölçüye göre

²²³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 183.

²²⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 224-225.

²²⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 108.

²²⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 184.

²²⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 225.

²²⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 280.

²²⁹ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 698.

hareket etmesi olarak tanımlar.²³⁰ Aristo ise kanaat hakkında şunları söyler: “Kim yeteri kadar imkâna sahip olup, kanaat ile geçinebilirse, daha fazla şey elde etmeye gayret etmemelidir. Çünkü onun sonu yoktur ve böyle insanlar öyle çetinliklere rast gelirler ki, onun haddi hududu yoktur.”²³¹

Bu konuya dair tavsiyelerde bulunan bir isim de Gazzâlî’dir. Ona göre hükümdar her türlü işinde kanaatkâr olmalıdır. Kanaatkârlığı bir diğer önemi de adaletin tesisi için gerekli olmasıdır. Gazzâlî’ye göre kanaatkârlık olmadan adaleti tesis etmek mümkün değildir.²³²

2.1.7. Liyakat

Beydebâ, liyakat ile ilgili tavsiyelerine genel olarak Arslan ile Öküz²³³, Baykuş ve Kargalar²³⁴ ve de Arslan ve Âbid Çakal²³⁵ adlı ana hikâyelerde, Kuş ile Maymun adlı ara hikâye içerisinde yer vermiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ilk olarak liyakat kavramına değinilen hikâyelerin içeriği ile ilgili bilgi verip olay örgüsüne değineceğiz.

Beydebâ’nın liyakatten bahsettiği hikâyelerden biri Kuş ile Maymun hikâyesidir. Hikâyeye göre bir dağda yaşayan maymunlar ısınmak için ateş ararlar ancak bulamazlar. Bu sırada kıvılcım gibi uçan bir ateş böceği görürler. Aradıkları ateşi bulduklarını zannederek üzerine odun yığmaya başlarlar. Duruma şahit olan bir kuş ise yaptıklarının kendilerine fayda vermeyeceğini ısrarla anlatmaya çalışır. Maymunlar ise kuşu dinlemezler. Buna rağmen kuş, ısrarcı olmaya devam eder. Yaşananları gören biri kuşa yaptığının sonuç vermeyeceğini anlatmaya çalışır. Ancak kuş bunu dinlemez. Sonuçta maymunların gazabına uğrar.²³⁶

Liyakat; lâyük olma, yararlılık, değerlilik, ehliyet gibi anlamlara gelmektedir.²³⁷

Her insan farklı özellikte doğmuştur. Bu nedenle bir insan her işi yapmaya muvaffak olamaz, yapmaya kalkışırsa başarılı olamaz. Kendisinde bulunmayan bir

²³⁰ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 129.

²³¹ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 169.

²³² Gazzâlî, *Nasîhatü’l-Mülûk*, 24.

²³³ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 32-35.

²³⁴ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 42-43.

²³⁵ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 35-36.

²³⁶ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelîle ve Dimne*, çev: Said Aykut, 145-146.

²³⁷ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 856.

özelliği taklit etmeye çalışmak kişiyi uğraştırmaktan öteye taşımaz. Toplumda barışın, adaletin sağlanması ancak ehliyet ve liyakat üzerine göreve getirilen kimselerle mümkün olabilir. Bu hususlar dikkate alınmadan işlerin yürütülmeye çalışılması ise, toplumsal düzenin işleyişinde aksaklıklar meydana getirebilir. Böyle bir yol izlenmediği takdirde, devletin bekası zarara uğrayabilir. Herkes kendisine uygun düşen görevi yerine getirmelidir. Bir kimse kendisine uygun olmayan bir işin peşine düşerse, ne o işi hakkıyla yapabilir ne de kendisi mutlu olabilir. Kişinin kendine uygun olan işe kanaat göstermesi gerekir.

Beydebâ'ya göre zeki insan iyiliği hak edene yapar. Çünkü layık olmayana yapılan iyilik faydadan çok zarar getirir. İyiliğin de bir anlamı olmaz. Zeki bir insan iyilik yapmadan önce muhatabını tanır, vefakâr olup olmadığını anlar, yapılan iyiliği anlayabilecek kapasitede de olup olmadığı hakkında fikir sahibi olur.²³⁸ Güzel ahlaklıyla meşhur olan, güvenilirliğiyle nam yapmış kişiler ihsana layıktır. Akıllı hükümdar bu karakterde olan kişilere ihsanı eksik etmez. Beydebâ, liyakati o kadar önemser ki, onun için aradaki kan bağı iyilik yapmada bir sebep olamaz.²³⁹

Hükümdarları bir görev söz konusu olduğunda erdemlileri araştırmak yerine sadece yakınına görme noktasında eleştirir ve bu durumu “*Hükümdar lütuf konusunda üzüm asmasına benzer; asma, ağaçların en kıymetlisine değil en yakınında olanına sarılır.*” diyerek açıklar.²⁴⁰

2.1.8. Dostluk

Beydebâ, dostluk kavramı ile ilgili tavsiyelerine genel olarak Arslan ile Öküz²⁴¹, Dimne'nin Durumunun Araştırılması²⁴², Tasmalı Güvercin²⁴³ ve Tarla Faresi ile Kedi²⁴⁴ adlı ana hikâyelerde, Arslan ve Deve Adlı ara hikâye içerisinde yer vermiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ilk olarak dostluk kavramına değinilen hikâyelerin içeriği ile ilgili bilgi verip olay örgüsüne değineceğiz.

²³⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelîle ve Dimne*, çev: Said Aykut, 281.

²³⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelîle ve Dimne*, çev: Said Aykut, 282.

²⁴⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelîle ve Dimne*, çev: Said Aykut, 110.

²⁴¹ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 32-35.

²⁴² Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 57-58.

²⁴³ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 50-51.

²⁴⁴ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 52.

Beydebâ'nın dostluktan bahsettiği hikâyelerden biri Arslan ve Deve hikâyesidir. Hikâye bir ormanda yaşayan kurt, karga, çakal, arslan ve hikâyeye sonradan dâhil olan deve hakkındadır. Orman, deve güden çobanların devamlı kullandığı bir yol kenarında bulunmaktadır. Bir gün sürüden ayrı düşen bir deve ormana gelir ve arslanın yanına gider. Bir süre sonra aralarında bir dostluk başlar. Günler böyle giderken arslan bir gün ava çıkar. Avlanırken rastladığı fille bir mücadeleye girer ve ağır darbeler alır. Öyle ki bir daha ava çıkamayacak duruma gelir. Bunun sonucunda sadece arslan değil, onun artıklarıyla beslenen kurt, karga ve çakal da aç kalır. Durumun farkında olan arslanın elinden bir şey gelmez. Arkadaşları düşünür taşınır ve şöyle bir karara varırlar: “Deve bizden farklıdır, bize uymaz. Kralımız onu yesin biz de kalanıyla doyarız.” derler. Durumu arslana anlatırlar ama deveyle dost olan arslan bu teklifi kabul etmez. Karga çeşitli söylemlerle arslanı ikna etmeye çalışır. Tam olarak kabullenmese de arslan ikna olmaya başlamıştır. Bunun üzerine kurt, karga ve çakal yanlarına deveyi de alarak hükümdarın huzuruna çıkarlar. Karganın planı üzerine sırayla her biri arslanın kendisini yemesi gerektiğini söyler ve diğerleri de bu duruma itiraz ederler. Duruma şahit olan deve beni de yemeye itiraz ederler düşüncesiyle kendini arslana sunar. Bu durumu fırsat bilen hayvanlar devenin üzerine saldırırlar.²⁴⁵

Tasmalı Güvercin hikâyesinde bahsedilen temel hususlardan birisi akıllı insanın özellikleridir. Buna göre akıllı insan, dostluğa önem verir ve dostlarını her şeyin üzerinde tutar. Beydebâ, dostluğun önemini vurgularken kendisi de bir dost tanımını yapar. Ona göre dost, sahip olunan iyilik ve güzelliğin devamı için çaba gösteren, dostu kötü bir durumla karşı karşıya kaldığında onunla birlikte olup teselli eden kişidir.²⁴⁶ Beydebâ'ya göre hakiki dostlar birbirleri için canlarını feda etmekten geri durmazlar. Asıl dostluk menfaat beklemeden yapılır. Aksi durumda kişinin iyiliği bir aldatmacadan öte değildir.²⁴⁷ Dostluğun en güzel sınaması mal, menfaat ve para ile olur. Beydebâ'ya göre bahsi geçenlerin yokluğunda ve zor zamanlarda insanın yanında duranlar gerçek dostlardır.²⁴⁸ Beydebâ, hükümdarlar için ona ihanet etmeyecek, en zor anında yardım edecek dostlar edinmenin gerekli olduğunu ifade eder. Burada önemli olan bir husus da gerçek dostların

²⁴⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 137-141.

²⁴⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 171.

²⁴⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 177.

²⁴⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 182.

makam verilerek kazanılamayacağıdır. Hükümdarın çıkar ve menfaat ilişkisi olmadan sevgi ve bağlılık temelli ilişkilere ihtiyacı vardır. Bu ilişki biçimi toplumun her katmanından insanla kurulmalıdır. İnsanın ne zaman, nasıl bir durumla karşılaşacağı ve neye ihtiyacı olacağı belli değildir. Her şart ve durum insan içindir. Bunun için insan sosyal tabaka, gelir düzeyi, eğitim seviyesi ayrımı yapmaksızın samimi ilişkiler kurmanın yolunu aramalıdır.

Beydebâ'ya göre hükümdar ile dost olmak bir takım riskleri beraberinde getirir. Onun ifadesiyle “*Hükümdar ile yaren olmak*” aptalların peşine düşeceği bir haslettir.²⁴⁹ Beydebâ bunun sebebinin “*Hükümdar ile dostluk kuran koynunda yılan besleyen gibidir. Ne zaman saldıracağı belli olmaz.*”²⁵⁰ cümlesiyle açıklar.

Beydebâ, gerçek dostun gerektiğinde eleştireceğine ve nasihat vermekten sakınmayacağına inandığından en iyi dostu “*Öğüt verirken en az pohpohlayan*” olarak tanımlar.²⁵¹ Beydebâ, dostluk kurulan kişilerin insanları etkilediğinden ve yönlendirdiğinden dolayı bu konuda dikkat edilmesi gerektiğinden bahseder. İyiler ile kurulan dostluğun iyilik, kötülerle kurulan dostluğun kötülük getirdiğini de şu veciz örnekle açıklar: “*...Tıpkı rüzgâr gibi ki çürümüş pis bir nesnenin kıyısından geçse onun kokusunu, mis gibi bir çiçeğin yanından geçse onun ıtırını taşır!*”²⁵² Eğer dostluk, bir menfaat üzerine kurulmuşsa hedefe ulaşıldığında onu sürdürmenin bir anlamı yoktur. Çünkü ortak menfaat elde edildiğinde iki taraf da kendi menfaatinin peşine düşer.²⁵³

Beydebâ'nın dostluk hususunda değindiği bir diğer nokta bir kişinin kötülüğü ortaya çıktığında ondan uzaklaşılmasıdır. Beydebâ bu durumu “*Kötünün kötülüğünü bildiği halde dostluğunu bırakmayan, elbet kendine etmiştir eziyeti!*”²⁵⁴ cümlesiyle açıklar.

Beydebâ dostluğun tanımını yaparken dostların vefakârlığına ve destekleyiciliğine dikkat çeker. Beydebâ'ya göre dost “*...iyilik ve güzelliklerin devamı için gayret eden, bir musibet geldiğinde teselli eden kaliteli kişilerdir.*”²⁵⁵ Beydebâ iki tür dostluk olduğundan bahseder. Bunlardan birincisi birbirlerine canlarını sunarak dost

²⁴⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 111.

²⁵⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 145.

²⁵¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 129.

²⁵² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 150.

²⁵³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 237.

²⁵⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 154.

²⁵⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 171.

olanlar, ikincisi ise mallarını sunarak dost olanlardır. Beydebâ birbirlerine canlarını sunanları “*hakiki, samimi dost*” olarak, mallarını sunanları ise “*karşılıklı istifade imkânıyla mesrur olanlar*” olarak tanımlar.²⁵⁶ Beydebâ, eserinin bir başka yerinde dostluğu ikiye ayırır: “*Bir hedef peşinde olan ve mecbur kalan*”, Beydebâ bir hedefi olan kişiye güvenilebileceğini, mecbur dost kalan kişiye karşı ise ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğini söyler.²⁵⁷

Akıllı kişi, iyiyi kötüden ayırt edebildiği için doğru kararlar verebilir. Akıllı kişi dostu ile düşmanı arasında ayırım yapabilmelidir. Kiminle dost olacağını iyi düşünüp karar vermelidir, zira dostluk herkesle yapılmaz. Burada vurgulanan bir diğer husus insanlar arasındaki ilişki biçimleridir. İnsanlar arasındaki ilişkinin dostluk ilişkisi mi yoksa menfaat ilişkisi mi olduğudur. İnsanlar arasındaki ilişkinin dostluk ilişkisi olduğunu başlarına gelen musibette gösterdikleri davranıştan anlamak mümkündür.

Beydebâ, dostların imtihanını “*Ansızın gelen felaket*” olarak görür.²⁵⁸ Beydebâ hayattaki belaları sayarken “*dostlardan irak olmayı*” da zikreder.²⁵⁹ Kişinin dostsuz kalmasının zorluğuna da değinen Beydebâ “*İyi dostları olmayan kişi kimsesiz gibidir.*” diyerek konuya dikkat çeker.²⁶⁰

Beydebâ, yaz bulutunun gölgesi, kötülerin dostluğu, temeli atılmadan dikilen bina, yalan haber ve para gibi geçici ve yıkılması kaçınılmaz hususlardan bahsederek okuyucuya geçici ve asıl olmayan işlerden uzak durulması gerektiğini açıklar. Aynı şekilde “*Dostluğun hakkı öğüttür*” diyerek dostluğun gerektirdiği bir işi öğretmiş olur. Dostun görevi dostunu uyarması ve ona nasihatte bulunmasıdır.

Beydebâ, Tasmalı Güvercin hikâyesinde son derece genel geçer bir kural olan “*Ebedi dost, ezeli düşman olmaz*”ı merkeze almıştır. Onun tabiriyle “*Ne dostluk ne düşmanlık, asla sabit kalmaz; aynı hal üzerine daim değildir. An gelir dostluk nefrete, husumet sevgiye dönüşür.*”²⁶¹ Esasen benzeri öğütler birçok kişi tarafından verilmiştir. Beydebâ’nın bu tavsiyesi Hz. Muhammed tarafından da “*Sevdiğini ölçülü sev, belki bir gün düşmanın olabilir. Kızdığında ölçülü kız, belki bir gün dostun olabilir.*” sözüyle ifade

²⁵⁶ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 177.

²⁵⁷ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 236.

²⁵⁸ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 189.

²⁵⁹ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 243.

²⁶⁰ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 182.

²⁶¹ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 233.

edilmiştir. Yine Mevlana'nın "Dostun düşmana dönüşür. Düşman kalkar dost olur." sözü bu konuya örnek olarak verilebilir.

İnsan yaratılışı gereği sosyal olduğundan kendisini tamamlayabileceği bir dost arar. İnsanın insanî mutluluğun mükemmelliği dostlarının yanında gerçekleşir.²⁶² Aristo insanın iyi günde de kötü günde de dosta muhtaç olduğunu söyle ona göre; "Kötü durumda iken dostlarının yardımına, iyi durumda iken de onların yakınlığına ve iyilikte bulunacak kimselere muhtaçtır."²⁶³ Sokrates ise dostluğun önemini "dostluğun değeri ve önemi Karun'un altınlarından, hükümdarların hazinelerinden, insanların elde etmek için yarıştıkları bütün kıymetli taşlardan, deniz ve karada bulunan her şeyden ve beğenilen diğer mal ve eşyanın hepsinden daha büyüktür."²⁶⁴ sözleriyle dile getirir. İbn Miskeveyh ise mutlu kimseyi "Dost kazanan, dostlarına bol bol iyilikte bulunmak için çalışan kimse"²⁶⁵ olarak tanımlayarak dostluk ve mutluluk arasındaki bağlantıya dikkat çeker. İbn Miskeveyh'e göre biriyle dostluk kurunca ona riayet göstermeli ve onu kaybetmemek için dikkatli olmalı,²⁶⁶ dostla tartışmaktan kaçınmalı,²⁶⁷ dostla ilim paylaşmalı,²⁶⁸ dostluyla alay etmekten kaçınmalı, koğuculuktan uzak durmalıdır.²⁶⁹ İbn Miskeveyh dostluktan bahsederken Kelile ve Dimne'de geçen Arslan ile Öküz hikayesine de atıf yapar.²⁷⁰

Dostluk kavramına değinen bir diğer isim olan Tûsî de, dostluktan bahsederken Arslan ile Öküz hikâyesine atıfta bulunur.²⁷¹ Tûsî, hakiki bir dost bulan kişinin başka dost aramasına gerek olmadığını, dostun ufak tefek kusurlarının göz ardı edilebileceğini,²⁷² kişinin dostun derdiyle ilgilenmesi gerektiğini, nazını çekmesini ve daima dostuna destek olması gerektiğini söyler.²⁷³ Tûsî güzel günleri dostlarla paylaşmak gerektiği gibi, zor ve kötü günlerde de zararları bölüşmek gerektiğini ifade eder.²⁷⁴

²⁶² İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma*, 139.

²⁶³ İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma*, 140.

²⁶⁴ İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma*, 140.

²⁶⁵ İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma*, 139.

²⁶⁶ İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma*, 144.

²⁶⁷ İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma*, 146.

²⁶⁸ İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma*, 147.

²⁶⁹ İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma*, 148.

²⁷⁰ İbn Miskeveyh, *Ahlâkî Olgunlaştırma*, 149.

²⁷¹ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 328.

²⁷² Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 317.

²⁷³ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 318.

²⁷⁴ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 319.

2.1.9. Sabır

Beydebâ, sabır kavramı ile ilgili tavsiyelerine genel olarak Arslan ile Öküz²⁷⁵ ana hikâyesinde, Karga ve Yılan, Dişi Güvercin ile Erkek Güvercin adlı ara hikâyelerde yer vermiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ilk olarak sabır kavramına değinilen hikâyelerin içeriği ile ilgili bilgi verip olay örgüsüne değineceğiz.

Beydebâ'nın sabır tavsiyesinde bulunduğu bir diğer hikâyeye Karga ve Yılan hikâyesidir. Hikâyeye ihtiyarlayıp avlanamaz hale gelen yılan ve gölde karşılaştığı kurbağalar hakkındadır. Yılan göl kenarında gördüğü bir kurbağaya artık avlanamadığını anlatır. Yılanı dinleyen kurbağa da hemen kurbağalar kralına anlatır. Yılanın yanına giden kral, bu durumun nasıl olduğunu sorar. Yılan da âbidin oğlunu öldürdüğünü ve onun bedduası sonucu bu hale düştüğünü anlatır. Yılan, krala artık aciz olduğunu eğer sırtına binerse onu gezdirebileceğini kendisinin sadece rızık peşinde olduğunu söyler. Bir yılanın sırtında gezinme fikri kurbağalar kralının gururunu okşar ve şöyle bir çözüm düşünür. Yaşlı yılanı yemesi için her gün iki kurbağa verilecektir. Bu lütfun karşılığında ise kurbağa kral, yılanı binek olarak kullanır.²⁷⁶

Beydebâ'nın sabır tavsiyesinde bulunduğu bir diğer hikâyeye Dişi Güvercin ile Erkek Güvercin hikâyesidir. Hikâyeye göre bir çift güvercin yuvalarını arpayla doldururlar. Erkek güvercin hazırladıkları arpaları kış mevsimi için saklamaları gerektiğini söyler. Dişi güvercin de onu onaylar. Erkek güvercin yuvadan bir süreliğine uzaklaşır. Bu sırada toplandığında yaş olan arpalar kurur. Erkek güvercin yuvaya döndüğünde arpaların azaldığını düşünerek eşini öldürür. Ancak sonbahar mevsimi gelip yağmurlar başlayınca arpalar tekrar şişer. Erkek güvercin yaptığı yanlışın pişmanlığının yaşattığı vicdan azabıyla üzüntüden ölür.²⁷⁷

Beydebâ'ya göre sabır, akıllı kişinin önemli özelliklerinden biridir. Kişi bir işe başladığında sabırlı bir şekilde sonuna kadar gitmelidir.²⁷⁸

²⁷⁵ Hikâyeye ile ilgili bilgi için bkz. 32-35.

²⁷⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 214-216.

²⁷⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 267-268.

²⁷⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 213.

Sabır; acıya, üzüntüye ve sıkıntıya katlanma; zorluk, güçlük ve musibetlere dayanma; haksızlıklar karşısında nefsi tepkilerden alı koyma; tahammül ve nefesine hâkim olma gibi almalara gelmektedir.²⁷⁹

Tûsî'ye göre sabır; nefsin kendi arzu ve isteklerine karşı koyabilmesidir.²⁸⁰ Hükümdar, devleti ilgilendiren konularda acele etmemelidir. Nizamülmülk'e göre de hükümdar, bir konu hakkında hüküm verirken acele etmemelidir. Devlet işlerinde acele etmek zayıflık emaresidir. Hükümdar doğru hüküm verebilmesi için “*Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.*”²⁸¹ âyeti gereği bilginin doğruluğunu araştırmalıdır.²⁸² Gazzâlî ise sabrı, şehvete zorlayan kuvvet karşısında dinin icaplarını yerine getirmekte gösterilen dayanışma olarak tanımlar.²⁸³

2.2. KELİLE VE DİMNE'NİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

2.2.1. Hükümdarın Özellikleri

Beydebâ, hükümdarda bulunması gereken özelliklere genel olarak Dimne'nin Durumunun Araştırılması,²⁸⁴ Baykuş ve Kargalar,²⁸⁵ Hükümdar ile Kuş Fenze,²⁸⁶ Arslan ile Âbid Çakal,²⁸⁷ İlâz, Bilâz ve İrâht²⁸⁸ ve Seyyah ile Kuyumcu²⁸⁹ adlı ana hikâyelerde, Tavşan ve Arslan, Âbid, Hırsız ve Şeytan, Arslan ve Çakal ve Davul Sesinden Korkan Tilki adlı ara hikâyelerde yer vermiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ilk olarak hükümdarın özelliklerine değinilen hikâyelerin içeriği ile ilgili bilgi verip olay örgüsüne değineceğiz.

Beydebâ'nın hükümdarın özelliklerine dair tavsiyeler verdiği hikâyelerden biri Tavşan ve Arslan hikâyesidir. Hikâye yaşadığı ormanın tüm güzelliklerini sadece kendisi

²⁷⁹ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 1121.

²⁸⁰ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsrî*, 129.

²⁸¹ Hucurat 49/6.

²⁸² Nizamülmülk, *Siyasetname*, 195.

²⁸³ Uyanık ve Akyol, *İslam Ahlak Felsefesi*, 109.

²⁸⁴ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 57-58.

²⁸⁵ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 42-43.

²⁸⁶ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 52-53.

²⁸⁷ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 35-36.

²⁸⁸ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 46-47.

²⁸⁹ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 53-54.

kullanan bir arslan hakkındadır. Ormanın diğer canlıları arslandan korktuklarından hiçbir nimetten istifade edememektedir. Düzenin bu şekilde gitmesini istemeyen diğer canlılar bir araya gelerek çözüm arayışı içerisine girerler. Yapılan istişarenin ardından hep birlikte arslanın huzuruna çıkarlar ve birlikte yaşamalarının karşılığı olarak her gün kendisine bir hayvan sunmayı teklif ederler. Arslan kendisine sunulan teklifi kabul eder. Bu düzen tavşanın arslana sunulmasına kadar böylece devam eder. Sıra kendisine gelen tavşan durumdan kurtulmak için bir plan yapar. Buna göre vaktinden sonra arslanın yanına giden tavşan ormanda bir başka arslanın daha olduğunu ve esasen bugün kendisine sunulması gereken diğer tavşana el koyduğunu anlatır. Duruma sınırlanan arslan, tavşanla birlikte var olduğu söylenen arslanın yanına doğru yola çıkar. Bir kuyunun başına geldiklerinde tavşan, diğer arslanın kuyuda olduğunu söyler. Arslan kuyunun içerisine baktığında suyun oluşturduğu ayna etkisiyle karşısında bir arslan ve yanında da tavşan görür. Sınırlanan arslan derhal kuyuya atlar ve boğulur.²⁹⁰ Bu hikâye Mevlana'nın Mesnevisinde benzer bir şekilde geçmektedir.²⁹¹

Beydebâ'nın hükümdarın özelliklerine dair tavsiyeler verdiği bir diğer hikâye Âbid, Hırsız ve Şeytan hikâyesidir. Hikâye bol süt veren semiz bir ineği satın alan âbid ve onun peşine takılan şeytan ile hırsız hakkındadır. Şeytanın amacı uykuya daldığında âbidi çarpmaktır. Hırsızın amacı ise âbid uyuduğunda ineği çalmaktır. Gece olup âbid uykuya daldığında ikili aralarında konuşmaya başlarlar. Hırsız önce kendisinin ineği çalması gerektiğini düşünür. Şeytan önce davranırsa âbid uyanacak ve hırsızlık planı suya düşecektir. Şeytan ise kendisinin ilk olmasının gerektiğini düşünür yoksa hırsız ineği çalınca âbid uyanacak ve herkes başına toplanacaktır. Bu düşüncelerle ikili kavga etmeye başlar, derken âbid uyanır. İkisi de amaçlarına ulaşamayıp kaçmak zorunda kalırlar.²⁹²

Beydebâ'nın hükümdarın özelliklerine dair tavsiyeler verdiği bir diğer hikâye Arslan ve Çakal hikâyesidir. Hikâyeye göre arslan ve çakal ormanda birlikte yaşarlar. Arslan avlanır çakal ise onun artıklarıyla beslenir. Bir süre sonra arslan rahatsızlanır ve ava çıkamaz hale gelir. Arslanın hastalığının çaresi eşek yüreği ve kulağıdır. Çakal arzu ve zaafalarını kullanarak bir eşeği kandırır ve arslana getirir. Ancak ilk seferinde arslan eşeği yakalamayı başaramaz ve eşek kaçır. Çakal eşeği bir kez daha kandırır. Bu sefer arslan

²⁹⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 126-127.

²⁹¹ Mevlânâ, *Mesnevi*, I, 68-80.

²⁹² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 207-208.

eşegi avlar. Hastalığının tedavisi için gerekli olan uzuvları yemeden önce bir takım hazırlıklar yapması gereken arslan eşegi çakala emanet eder. Gözünü daha fazlasına diken çakal, eşegin kalp ve kulaklarını yer. Arslan hazırlıklarını tamamlayıp döndüğünde eşegin kalbinin ve kulaklarının nerede olduğunu sorar. Çakalın cevabı “*Bilmiyor musun ki onun yüreği ve kulakları olsaydı, ölümden kurulup kaçtıktan sonra tekrar sana dönmezdi.*” olur.²⁹³ Bu hikâye benzer şekilde Mevlana’nın Mesnevi’sinde de yer almaktadır.²⁹⁴

Beydebâ’nın hükümdarın özelliklerine dair tavsiyeler verdiği bir diğer hikâye Davul Sesinden Korkan Tilki hikâyesidir. Hikâye ormanda dolaşırken bir davul sesi duyan tilki hakkındadır. Sesin peşine düşen tilki, çok büyük bir şey ile karşılaşır. Etlî ve yağlı bir şey olduğunu düşünürken davulun içinin boş olması tilkiyi hayal kırıklığına uğrattır. Bunun üzerine tilki “*Galiba en kof şey sesi en çok çıkan ve gövdesi en iri olandır.*” der.²⁹⁵

Beydebâ’nın hükümdara verdiği öğütlerden birinin hükümdarın dış görünüşe aldanmaması olduğu söylenebilir.²⁹⁶ Tilki ile davul üzerinden anlatılan Davul Sesinden Korkan Tilki hikâyesinde verilen öğüdün kendisini en iyi şekilde sunan, günümüz tabiriyle prezantabl bir kişinin hükümdarın gözünü boyayabileceği ve hükümdarın buna karşı dikkatli ve tedbirli olması gerektiği olarak düşünülebilir. Bir diğer husus ise bilinmezliğin getirdiği tedirginliğin ancak bilgi ile aşılabileceğidir. İnsanlar muhatapları hakkında bilgi edindikçe onları daha doğru tanımlayabilirler.

Beydebâ hükümdarlığı “*Hükümdarlık nilüfer yaprağının gölgesi kadar kısa, rüzgâr gibi bir oyana bir buyana meyilli, alçaklarla dolu bir grupta tek samimi ve akıllı kişi gibi yalnız, yağmur taşıyan damlaların göle değdiği anda beliren hava kabarcıkları gibi sevimli ve fanidir.*” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımından sonra hükümdarda bulunması gereken özellikleri sır saklamasını bilen, iyi yardımcıları etrafında toplayan, halk nezdindeki itibarını muhafaza eden²⁹⁷, işini savsaklamayan, siyasetten bihaber siyaset yapmaya kalkmayan²⁹⁸, herkesle dost olmayan, sırrını herkese açmayan²⁹⁹ olarak sıralar.

²⁹³ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 226-227.

²⁹⁴ Mevlânâ, *Mesnevi*, II, 246.

²⁹⁵ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 115.

²⁹⁶ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 115.

²⁹⁷ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 194.

²⁹⁸ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 218.

²⁹⁹ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 213.

Beydebâ, hükümdarın halka karşı davranışlarının önemli olduğuna dikkat çeker. Beydebâ'ya göre en kötü hükümdar halkına karşı hilekâr davranan,³⁰⁰ masumları korkutan, haydutları ve çeteleri kollayan kısaca halkını korumayıdır.³⁰¹ Beydebâ kin ve nefretin insan için çok tehlikeli olduğundan bahseder. Burada özellikle hükümdarda bu özelliğe daha çok dikkat edilmesi gerektiğini söyler. Beydebâ'ya göre hükümdarlar “*İntikam almayı din gibi görürler.*”³⁰²

Beydebâ, hükümdarın gerektiğinde herkesten fikir almaktan çekinmemesi gerektiğini, hatta yeri gelirse cezalandırdığı bir kişiye bile danışması gerektiğini söyler. Ona göre “*Kaliteli hükümdar, ceza vukuatı geçirmiş tecrübeli adamların durumunu araştırır ve onlardan istifade etmeyi bilir.*”³⁰³ Beydebâ, hükümdarın tedbir mevzuunda herkesten daha hassas³⁰⁴ ve teenni ile hareket etmesi³⁰⁵ gerektiğini söyler. Beydebâ, hükümdarın olaylara bütüncül yaklaşımdan verdiği ve dönüşü olmayan kararların sonrasında sebep olacağı elem ve kedere ayrıca vurgu yapmıştır.³⁰⁶

Hükümdarlığın özelliklerinde birisi de ihsandır. Bununla birlikte hükümdar, kime ihsanda bulunacağı konusunda dikkatli olmalıdır. Hak etmeyen ve açgözlü isimler devleti zor durumda bırakabilir, hükümdarlığın yıkılmasına yol açabilirler.³⁰⁷

Hükümdar, kendisine getirilen bir haber hakkında araştırma yapmadan hüküm vermemelidir. İktidara yakınlık ile elde edilecek ihsan arasında doğru orantı olduğunu düşünenler için hükümdarın çevresinde olmak için başvurulmayacak yöntem yoktur. Bu karakterdeki bir insan hedefinde olan makam için kendisine alternatif olabilecek isimleri rakip olarak görür ve onlara karşı husumet duyar. Rakiplerini saf dışı bırakmak için de hükümdarın duygularını kullanır. Bu sebeple hükümdarın istişare ettiği, fikrini aldığı ve önemseydiği kimselerin güvenilir olması gerekir. Zira bu kimselerin yanlış yönlendirmesi hükümdarların geri dönülemez hata yapmalarına sebep olabilir.

Dimne'nin Durumunun Araştırılması hikâyesine baktığımızda hikâyeden alınması gereken mesaj, yapılan hatadan ders alınması ve tekrarlanmaması gerektiğidir.

³⁰⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 199.

³⁰¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 245.

³⁰² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 242.

³⁰³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 247.

³⁰⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 254.

³⁰⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 272.

³⁰⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 153.

³⁰⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 132.

Hükümdar Şetrebe'nin ölüm kararını fevri vermiş olmanın üzüntüsünden sonra aynı hatayı tekrarlamamak için Dimne'nin durumunun iyice araştırılmasını istemiştir. Kesin kanıt olmadan Dimne'nin ölüm kararı verilmemiştir. Çünkü adil hükümdar, feraset sahibi olmalıdır. Hâkim ne yapacağını bilirse tebaa da ona göre hareket eder. Burada hükümdar doğru olarak hatasını tekrarlamamak için usulüne uygun hareket etmektedir. Ancak Dimne hatasını itiraf etmek yerine, ısrarcı davranarak kendisini masum göstermiş ve çabası sonuç vermemiştir.

Beydebâ, Îlâz, Bilâz ve İraht hikâyesinde hükümdara tavsiyelerine devam eder. Îlâz üzerinden hükümdara zor kararlarla karşı karşıya kaldığında ve bir tercih yapması gerektiğinde soğukkanlı hareket etmesini, kendisini pişmanlığa sürükleyecek fevri kararlar almamasını, aldığı karardan sonraki süreçte pişmanlık duyabileceği önemli işlerde acele etmemesini, işlerinde teenni ile hareket etmesini, aceleden sakınmasını, temkinli ve sabırlı hareket etmesini öğütler.³⁰⁸

Hükümdar düşmanına karşı tedbirli olmalıdır. Kendi ve düşmanının içerisinde bulunduğu şartları iyi tahkik ettikten sonra adımlarını atmalıdır. Asla kendi gücünü olduğundan fazla görüp veya düşmanını küçümseyip gerekli önlemleri almaktan geri durmamalıdır.³⁰⁹ Düşmanlık söz konusu olduğunda “az” diye bir tanımlama yapılamaz.³¹⁰ Akıllı hükümdar için sorunların savaşıyla çözülmesi son seçenek olmalıdır. Çünkü savaş, hem insan gücünün kaybı hem de büyük meblağlarda maddî harcama anlamına gelmektedir.³¹¹

Bahse konu olan bir diğer husus hükümdara dairdir. Hükümdar halkına karşı hilekâr olmamalıdır.³¹² Ayrıca hükümdar kapanmayan tek yaranın dil yarası olduğunu unutmuyarak konuştuklarına dikkat etmelidir.³¹³ İyi bir hükümdar işini ciddiyetle yapar. Saltanatın devamı tedbir, ileri görüşlülük ve zekâ ile sağlanır.³¹⁴

³⁰⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 272.

³⁰⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 194.

³¹⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 216.

³¹¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 194.

³¹² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 199.

³¹³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 201.

³¹⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 218.

Beydebâ'nın verdiği bir diğer tavsiye hükümdarın kötü mizaçlı isimlere ihtiyatla yaklaşmasına dairdir. Beydebâ'ya göre, karakter değiştirilemeyen bir özelliktir. Kişi ne kadar değiştiğini iddia etse de, aslında özünde aynı kişidir ve can çıksa da huy çıkmaz.³¹⁵

Beydebâ'ya göre, devlet işleri son derece mühimdir ve bu noktada devlet sırlarına herkes vakıf olmamalıdır. Hükümdar da sırlarını paylaşmamalı ve ağzı sıkı olmayanlarla konuşmamalıdır.³¹⁶

Bir devletin yıkılışı hükümdarın dirayetsizliği, vezirlerinin cahilliği ve uygulanan yanlış politikalarla doğru orantılıdır.³¹⁷ Çevresinde olayları doğru tahlil etme yeteneğinden yoksun ve dar görüşlü vezirleri olan hükümdarın halkın refah ve mutluluğunu tesis edemeyeceği saltanatı yıkılmaya mahkûmdur.³¹⁸ Hükümdar için en büyük saadet halkının dirlik ve düzenini sağlamak ve onları mutlu etmektir. Bunun yolu da devletin maddi imkânlarını halk için harcamaktan çekinmemekten geçer.³¹⁹

Ayrıca hükümdar kendi güvenliği için, düşmanlarının takip ettikleri siyaset iyi bilmelidir. Düşmanın izlediği yoldan haberdar olmak, olası saldırı riskini azaltabilir. Bir hususta akıllı kararlar vermek önemlidir.

Beydebâ'nın âbid ve gelincik üzerinden hükümdara verdiği en önemli öğüdü bütünü görmeden parçalar üzerinden hüküm vermenin ve hüküm vermede acele etmenin insanı hataya sevk edebileceğidir. İnsanlar öfkeli olduğunda da, sevinçli olduğunda da normal durumlarında iken vermedikleri aşırı tepkileri verebilirler. Çünkü böyle durumlarda kişiler akli ile değil, duyguları ile hareket ettiğinden sağlam kararlar vermeleri mümkün değildir. O nedenle böyle bir mesele karşısında pişman olunacak karar vermemek için, öncelikle durumu anlamaya çalışmak gerekir. Bu yüzden “işinde sağlamcı olmak” ve bir iş yapılmadan önce iyice düşünmek gerekir. Hükümdar öfkeyle kalkanın zararlı oturacağını unutmamalıdır. İş ve ortaya çıkaracağı sorunlar hakkında muhtelif çözüm önerileri üretmek, aceleci olmamak, sakin, dingin ve rasyonel düşünmek gerekir. Unutulmamalıdır ki zanna göre hareket etmenin sonu hüsrandır.

Âbid ile Gelincik hikâyesi için aslını araştırmadan verilen hükümlerin yanlış sonuçlar doğurabileceğini gösteren güzel bir örnektir. Görünen her zaman doğruyu ifade

³¹⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 209.

³¹⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 213.

³¹⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 213.

³¹⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 214.

³¹⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 217.

etmeyebilir. İnsan zihnini şekillendiren ana faktörler önceki tecrübelerdir. Parçalara dair tecrübeler bütünü yorumlama ve açıklama şeklini de etkiler. Onun içindir ki gerçek olguların birleştirilmesi bazen gerçek sonucu değil kurgu bir hikâyeyi düşündürebilir. Bu hikâyede de gelincik, bebek ve kan parçalarının birleşimi âbide gelinciğin bebeğe kötülük yaptığı kurgusunu düşündürmüştür. Bununla birlikte âbidin vâkıf olmadığı, yılan gibi, hikâyenin diğer parçaları gerçeğin farklı bir durum olduğunu göstermektedir. Bu nedenle insan, hüküm verirken acele davranmamalı, doğru karar verebilme adına konuya bütün boyutlarıyla vakıf olmaya çalışmalıdır. Unutulmamalıdır ki, bazen verilen hükümlerin ifâsı, telafisi mümkün olmayan sonuçları doğurmaktadır. Bu sebeple özellikle geri dönüşü olmayan durumlarda hatalı karar verip adaletten uzaklaşmama adına bütün parçaları olumluyu düşünerek birleştirmek gerekir. Hâkim/hükümdar konumunda olanlar bir konu hakkında hüküm verirken acele etmemelidir. Olayın iç yüzünü araştırdıktan sonra bir yargıya varmalıdır. Unutulmamalıdır ki dış görünüş insanı yanıltabilir. Zanlara göre yargıda bulunup, doğru ve kesin bilgiye ulaşmadan hareket etmek insanı yanıltabilir ve dönüşü olmayan hatalar yapmasına sebebiyet verebilir. Bilinmeyen olay örgüsü sonuç hakkında yanlış yoruma sebebiyet verebilir.

Hükümdara verilen bir diğer öğüt de uzun vadede yapılan ve günü yaşamayı engelleyen planların insanı mutsuzluğa götüreceğidir. İnsan, yaptığı davranışları doğruluk ve yanlışlık açısından değerlendirmeli ve yaptığı davranışların sonuçlarını iyice düşünmelidir. Ama bu durum insanı içinde bulunduğu anı değerlendirmekten alıkoymamalıdır. Gelecek planlarına yoğunlaşmak, o andaki şartları ve yapılabileceklerin gözden kaçmasına ve rasyonel, tutarlı seçimler yapılmasına engel olabilir. Bu açıdan Peygamberimiz “Lev şeytan işidir.³²⁰” demiştir, yani şayet söyle şöyle olsaydı, diyerek geçmişte yapılan bir tercihi sorgulamak, mevcut durumu ve şartlarını değerlendirmeyi ihmale ve geleceği kurgulamayı engellemeye yol açar. Bu husus aynı zamanda irade ve özgür seçim meselesiyle doğrudan ilgilidir. Çünkü insan mevcut ihtimallerden birini tutarlı görür ve yapar. Sonrasında başka seçenekler olduğunu fark ettiğinde yaptığı eylemin doğru olmadığını düşünür. Bu nedenle felsefenin, seçenekleri artırmak olduğundan bahsedilir. Diğer bir deyişle sakin, dingin, rasyonel, eleştirel tutarlı bir şekilde ihtimalleri düşünmek, en zor seçenekler ve çözüm önerileri üretmek ve makul

³²⁰ Müslim, Kader, 34.

görüneni icra etmektir. Bu açıdan insan özgürdür, ama seçiminde yanıldığı da olabilir. İşte bu durumda lev/şayet dememek için ön hazırlıklar iyi yapılmalıdır. Buna rağmen sonuç iyi olarak değerlendirilmezse, bu durumda gerekli tedbirleri zamanında aldığı için takdirin Allah'a ait olduğu ve her şerde bir hayrın olduğu düşünülür. Yapılan seçimin iyi olduğu durumlarda da bazen bu iyilik zahirde olabilir ve son tahlilde kötü sonuçlara neden olabilir. Bu açıdan her zaman metafiziksel gerilim, öz eleştiri içinde olmak gerekir.

Ayrıca hikâyede geçen âbid, hükümdar; gelincik, vezir; bebek ise devlet olarak görülebilir. Hükümdar (âbid), devleti (bebek) vezire (gelincik) emanet eder. Hükümdar ilk bakışta görülen üzerinden hareket etmemelidir. Öncelikle taraflar dinlenilmelidir ve araştırılmalıdır. Köklü bir devlet ve adından bahsedilen bir devlet adamı olabilmek buna bağlıdır. Üzerinde durulması gereken bir diğer husus vezirin gelincik ile temsilidir. Hükümdar, yanlış anlaşılmaya müsait bir durumla karşılaşınca gelincik anlamlandırması üzerinden araştırma ihtiyacı hissetmeden hüküm vererek gelinciği cezalandırmıştır. Hükümdarlar, karakterleri hakkında bir takım ön kabule sahip oldukları kişilere görev verirken daha dikkatli olmalıdırlar.

Beydebâ, kötü bir hükümdar portresi çizerek esasında hükümdarda olmaması gereken hasletleri sıralar. Beydebâ'ya göre iyi bir hükümdar verdiği sözü tutmalı, hukuka uygun hareket etmeli ve ahlaklı olmalıdır. Bu hasletlere sahip olmayan bir hükümdar ile dostluk insanı felakete sürükler. Menfaatperest hükümdar, kimseyi sevmez ve kimseye değer vermez. Onlar için ön planda olan kendi çıkarlarıdır. Çıkarlarına hizmet edeceğini, bilgisinin çıkarlarına hizmet edeceğini düşündükleri kişilerle ilişki kurup yakınlaşırlar. Bol bol ihsanda bulunurlar. Ancak bu ilişki hedefe ulaşana kadardır. Hükümdar hedefine ulaşınca dostluk ve arkadaşlık kalmaz.³²¹ İyi hükümdarlığın göstergesi masumların huzur içerisinde olmasıdır. Eğer bir hükümdar zalimleri kolluyor ve halkını koruyamıyorsa o kötü bir hükümdardır. En kötü ülke de anarşinin kol gezdiği, ekonomik sorunların yaşandığı ülkedir.³²²

Hükümdarın verdiği ceza makul ve herkes tarafından kabul edilebilir olmalıdır. Hükümdar, cezalandırdığı kişiyle tekrar ilişki kurabilmelidir.³²³ Her ne kadar yüksek bir

³²¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 240.

³²² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 245.

³²³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 247.

makamdan azledilen kişi tekrar eřdeęer bir makama getirilmese de, hürmet görmeli ve devlet tarafından ihsana devam edilmelidir.³²⁴

Bir insanı, özellikle en yakın arkadaşını (bu durumda veziri de olabilir) suçsuz yere öldüren bir hükümdar adaleti sağlayamadığından halk nezdinde otoritesini kaybedebilir ve zelil bir duruma düşebilir.

Hükümdarların hükümdarlığının en büyük göstergelerinden bir tanesi otoritedir. Otoritenin kaybolması kaosa, isyanlara neden olmaktadır. Hikâyede de otorite, hükümdara itaat gibi devletin temeli olan durumlar öne çıkarılmıştır.

Hükümdar da başta vezirler olmak üzere devlet adamlarıyla ilişkisini sevgi ve iyi niyet ekseninde kormalıdır. Devlet yönetiminde görevlendirilecek kişiler sağlam fikirli ve asil ruhlu olmalıdır.³²⁵

Devlet kademelerinde pek çok isme ihtiyaç vardır. Ancak ihtiyacı karşılayacak samimiyet, iffet ve kul hakkından imtina eden nitelikli insan sayısı azdır. Hükümdarın devlet yönetirken yanında güvенеbileceđi kişilerin olması şarttır. Bununla birlikte makamda gözü olmayan ve işini onurla yapan insanların yanı sıra, hırslarının esiri olmuş ve makam elde edebilmek için her türlü yola başvurmayı mubah sananlar da vardır. Bunun için akıllı hükümdar, güvendiği isimlere dair kendisine olumsuz bir haber iletildiğinde, acele ile karar almamalıdır. Acele ile alınan karar, geri dönüşü olmayan hatalara sebebiyet verebilir. Bu tür bir durumla karşılaşan hükümdar ilk olarak öfkesini kontrol altına almalıdır. Sonrasında kendisine getirilen habere konu olan durumu hassas bir şekilde tetkik etmelidir. Elde edilen bulgular haberin doğruluğu yönünde ise gerekli cezayı vermeli, ancak haber asılsız iddialara dayanıyorsa yetişmiş bir devlet adamını haksız yere kaybetmemelidir. Getirilen haberin asılsız olması durumunda cezalandırılacak olanlar, bu haberi üretenler olmalıdır. Hükümdar haksız yere zindana attığı adamından özür dilemeyi de bilmelidir.³²⁶

Beydebâ'ya göre devlet kademelerinde görev alanların farklı karakterleri vardır. Bu bağlamda bir grup vardır ki, hedeflerine ulaşmak için hükümdara yaranmaya çalışırlar. Diğer grup kimseyle işi olmayan, kimsenin dikkatini çekmeyenlerdir. Bir diğer grup ise amacı sadece hizmet etmek olan, makam sahibi olmak için kimseye yaranmaya

³²⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 256.

³²⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 247.

³²⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 248.

çalışmayan veya kimsenin üzerinden yükselmeye çalışmayanlardır. Ancak bu son grubun devlet görevinde kalması çok zordur. Çünkü bir grup kıskançlık ve haset duygularıyla onu görevinden uzaklaştırıp makamını ele geçirmek için çalışırken, hükümdarın düşmanları da başarılı olmasını istemedikleri için onu devre dışı bırakmaya çalışırlar.³²⁷

Beydebâ'nın üzerinde durduğu bir konu da devlet işlerinde görev alanların yükselebilmek adına insanlar hakkında söyleyebilecekleri ve hükümdarların duydukları olumsuzluklar karşısında hüküm vermekte acele etmemesi gerektiğidir.³²⁸

Beydebâ, akıllı ve basiretli kişi üzerinden hükümdara karar aşamasında aceleci olmaması gerektiğini öğütler. Beydebâ'ya göre hükümdarın tedbirli davranması pişmanlığı engeller. Dünyadaki herkesten çok hükümdarların tedbir ve teenni ile hareket etmesi gerekir.³²⁹ Hükümdar, basiret sahibi olarak devlet işleriyle görevlendirdiği kişileri iyi seçmelidir. Görevleri hak edene vermelidir. Bu noktada kendisine gelen şikâyetleri de iyi değerlendirmelidir. Neticede devlet görevlilerin hepsi bir üst görevin hayalini kurarlar.³³⁰

Devlet kademesinde daha fazla yetki ve daha büyük makamlar isteyenlerin bir kısmı bunu yeterlilikleri üzerinden elde edemeyecekleri sebebiyle farklı yollara başvururlar. Bunun başında da önüne geçmek istediklerine karşı kurdukları komplolar vardır. Böylelikle onu hükümdarın gözünden düşürmeye çalışırlar. Akıllı hükümdar bunun farkında olmalı ve karar süreçlerinde acele etmemelidir. Bir diğer husus da, suçsuz kişileri iftira yoluyla ekarte etmeye çalışanları cezalandırmaktan imtina etmemelidir. Beydebâ'nın tabiriyle akıllı adam “*İyiliğe karşı nankörlük eden; zulme teşebbüs eden; hayırdan yüz çeviren ve ahirete iman etmediği için münafıklığa başvuran hainlere yüz vermez. Böyle aşağılık adamlar, suçluların cezalarını hemen görmelidirler.*”³³¹

Beydebâ, hükümdara yanından ayırmaması gereken isimlerin özelliklerine dair bilgi verir. Buna göre iyi ahlaklı, asil ruhlu, ahde vefa sahibi, kıymet bilir, halka karşı müşfik, kıskançlık duygusu olmayan, eziyet ve zulme müsaade etmeyen ve her şart karşısında dostunun yanında kalıp yükünü hafifletmeye çalışan isimleri yanından eksik

³²⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 250.

³²⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 251.

³²⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 254.

³³⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 254.

³³¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 255.

etmemelidir. Bununla birlikte saldırgan, huysuz, nankör, Allah'tan korkmayan isimleri ise asla yanına yaklaştırmamalıdır.³³²

Beydebâ'nın konu ettiği bir diğer husus kişinin fiillerinden sorumlu olduğunu bilerek hareket etmesine yöneliktir. Beydebâ'ya göre, imtihan vesilesi olan makam değil, makamda gerçekleştirilen icraatlardır.

İslam felsefesinde ve İslam siyaset düşüncesinde hükümdarda bulunması gereken özellikler, hükümdarın nitelikleri önemli konular arasında sayılmıştır. Farabî'ye göre ise hükümdar zeki, kuvvetli hafızaya sahip, basiretli, hitabet yeteneğine sahip, öğrenmeye ve öğretmeye açık, bedenî hazlarını kontrol altında tutabilen, doğruluğu seven, adaleti ve adalet ehlini seven, zulmetmeyen ve zalimlere fırsat vermeyen, mutedil, çalışkan ve kendi fikrine sahip olmalıdır.³³³

Tûsî'ye göre hükümdar halkı adalet, erdem ve hikmet prensiplerine göre yönetmeli, adaleti tesis ettikten sonra halka ihsanda bulunmalı,³³⁴ yardım isteyenleri geri çevirmemeli, söz taşıyanların söylediklerine inanmamalı, nefesine hâkim olmalı, şan, şöhret ve büyüklenmeye hevesli olmamalı, keyif ve eğlenceye dalıp işlerini aksatmamalı,³³⁵ sırlarını gizli tutmalıdır.³³⁶

İbn Miskeveyh hükümdarın tebaasına karşı durumunu babalık, tebaanın ona karşı durumunu oğulluk ve tebaanın birbirine karşı olan durumunun da kardeşlik durumu gibi olması gerektiğini söyler.³³⁷ İbn Miskeveyh hükümdarın tebaasını gözetmesini babanın çocuğunu gözetmesine benzetir. Ona göre hükümdarın tebaasına göstereceği ihtimam, şefkat, merhamet, koruma ve sevgi bakımından babanın çocuklarına olan ihtimamı gibidir.³³⁸

Gazzâlî de hem hükümdar hem de devlet adamlarının dürüstlüğünü önemsemiştir. Hükümdarın görevi çevresindeki dürüst insanları iş başına getirmektir. Aksi halde halka söyleyecek söz olmaz. Gazzâlî bu öğüdünü “(Önce) en yakın akrabayı uyar.”³³⁹ ayeti ile desteklemiştir.³⁴⁰

³³² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelîle ve Dimne*, çev: Said Aykut, 255.

³³³ Fârâbî, *İdeal Devlet*, çev: Ahmet Arslan (Ankara: Divan Kitap, 2011), 104-105.

³³⁴ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 300.

³³⁵ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 301.

³³⁶ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, 302.

³³⁷ İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, 131.

³³⁸ İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, 132.

³³⁹ Şuarâ 26/214.

³⁴⁰ Gazzâlî, *Nasîhatü'l-Mülûk*, 124.

Turtûşî'ye baktığımızda onun hükümdarlık makamını Allah tarafından bahşedilen bir nimet olarak kabul ettiği görülmektedir. Bu sebeple hükümdarın yönetiminin daim olması için herkesten daha çok şükretmesi, Allah'a ibadet ile meşgul olması, Allah'tan hakkı ile korkması ve yönettiklerine iyi davranması gerekmektedir.³⁴¹ Yusuf Has Hacib tarafından hükümdar için önemsenen özelliklerden birisi de ihtiyattır.³⁴² Hükümdarda olmaması gereken özelliklerden birisi de sözünde durmamak ve vaadinden dönmektir.³⁴³

Sühreverdî, hükümdarda olmaması gereken özelliklerden birisi olarak malı harcamaya gitmekte aşırılık olarak nitelendirilen israfı göstermiştir.³⁴⁴ Hükümdarda olmaması gereken bir özellik de kendini beğenmedir. Kendi beğenme o kadar tehlikeli görülmüştür ki, onun kişinin bütün faziletlerini ve erdemlerini yok mesabesine düşüreceği söylenmiştir.³⁴⁵ Bir hükümdarda olmaması gereken bir diğer özellik de kibirdir. Turtûşî'ye göre kibir ile iktidar sürdürülemez.³⁴⁶

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Kelile ve Dimne'de ideal hükümdarda olması gereken özellikler akıl, adalet, cömertlik, iyilik, itidal, düşmanı küçümsememek ancak yeri geldiğinde gücünü göstermekten çekinmemek, bilgin ve âlimlerle istişare etmek, makam verirken liyakate dikkat etmek, arzularına gem vurabilmek, azimli ve kararlı olmak, tedbirli ve öngörülü olmak, tebaası için en doğru kararları almaktır.³⁴⁷

Tarihi süreç içerisinde Müslümanlarca yönetilen devletlerin kurumsal yapısında birçok değişiklik görmek mümkündür. Sahip olunan her farklılık, yönetim anlayışında özgünlükleri beraberinde getirmiştir. Ancak bunlar özde bir farklılık değil, dönem ve coğrafyaya göre şekillenen değişimlerdir. Bununla birlikte değişmeyen ise İslam siyaset düşüncesini belirleyen ana unsurlar hedefler ve değer yargılarıdır.³⁴⁸ Diğer bir deyişle İslam medeniyetindeki yönetim anlayışında değişmeyen şey yönetimin şekli değil, felsefesidir.

³⁴¹ Turtûşî, Ebu Bekr ibn Ebi Rendeka Muhammed b. Velid b. Muhammed, *Sirâcu'l-Mülûk: Siyaset ahlaki ve ilkelerine dair*, haz. Said Aykut (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 101-102.

³⁴² Türk, *Çoban ve Kral*, 57.

³⁴³ Sühreverdî, Ebu'n-Necib Abdülkadir b. Abdullah b. Muhammed, *Nehcü's-süluk fi siyaseti'l-müluk: Yönetenlerin Yönetimi*, ed. Çığır Doğu Zorlu (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2008), 132-133.

³⁴⁴ Sühreverdî, *Nehcü's-süluk*, 102.

³⁴⁵ Sühreverdî, *Nehcü's-süluk*, 113.

³⁴⁶ Turtûşî, *Sirâcu'l-Mülûk*, 164.

³⁴⁷ Türk, *Kral ve Çoban*, 77-78.

³⁴⁸ Mümtaz, Ahmet, "İslam Siyaset Teorisi: Güncel Tartışmalar ve Geleceğe Yönelik Değerlendirmeler", *İslami Siyaset Teorisi ve Sorunlar*, edisyon Mümtaz Ahmet, çev: Halim Sırçancı (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 13.

2.2.2. Vezirin Özellikleri

Beydebâ, vezirin özelliklerine dair tavsiyelerine genel olarak Arslan ile Öküz,³⁴⁹ Baykuş ve Kargalar,³⁵⁰ Arslan ile Âbid Çakal³⁵¹ adlı ana hikâyelerde, Bit ve Pire adlı ara hikâye içerisinde yer vermiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ilk olarak vezirin özelliklerine değinilen hikâyelerin içeriği ile ilgili bilgi verip olay örgüsüne değineceğiz.

Beydebâ'nın vezirin özelliklerine değindiği bir diğer hikâye Bit ve Pire hikâyesidir. Hikâye zengin bir adamın kanını emen bite misafir olarak gelen pirenin yaptıkları ve ortaya çıkan sonuç hakkındadır. Bit, adama fark ettirmeden her akşam kanını emerken, usul bilmez pire adamın üzerine birden atlar ve canını acıtır. Canı yanan adam da hemen emir verip durumu araştırır. Sonuçta pire kendini kurtarıırken, bit yakalanır ve öldürülür.³⁵²

Beydebâ, vezirlerin niceliğinin değil, niteliğinin önemli olduğunu söyler. O, “Bilgili ve usta olmayan danışmanların çokluğu genellikle zarar verir.” diyerek bilgisiz danışmanların hükümdarı düşürebileceği zor durumlara dikkat çeker. Beydebâ “Bir işin başarı ile tamamlanma ihtimali, o işe yardım edenlerin çokluğu ile değil, elverişli ve donanımlı olmalarıyla doğru orantılıdır.” der.³⁵³ Vezir, hükümdarı doğru yönlendirmeli; “hükümdarın kudret ve saltanatını arttıracak hususlara teşvik etmeli; zarar verecek ve yerilmesine sebep olacak şeylerden onu sakındırmalıdır.”³⁵⁴ Beydebâ, vezirlerin hükümdarı daha basiretli kararlar alması için yönlendirmesi gerektiğini; “*Denizin kendisine akan ırmaklarla kuvvetlenmesi*” örneğiyle destekler.³⁵⁵ Beydebâ, hükümdarların vezirle ilişkisinde sevgi ve iyi niyeti esas almalarını söyler. Bununla birlikte hükümdarın sevgisini hak edecek vezirin de “*görüş sahibi, asil ruhlu, kaliteli insan*” olması gerektiğine dikkat çeker.³⁵⁶

Hükümdar, vezirlerini seçerken de dikkatli olmalıdır. Bir vezirde olması gereken ilk özellik sır tutmasını bilmesidir. Ayrıca hükümdarın adını ve itibarını korumalıdır.³⁵⁷

³⁴⁹ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 32-35.

³⁵⁰ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 42-43.

³⁵¹ Hikâye ile ilgili bilgi için bkz. 35-36.

³⁵² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 132.

³⁵³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 113.

³⁵⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 131.

³⁵⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 195.

³⁵⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 247.

³⁵⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 194.

İyi bir vezir öğüt vermekten ve hükümdarın hatalarını söylemekten çekinmez. Sorun teşkil edecek şey öğüt vermek değil, üslupsuz davranmaktır. İyi bir vezir nazik ve yumuşak konuşur. Vereceği öğüdü muhatabına doğrudan söylemek yerine çeşitli hikâye ve örneklerle açıklamayı tercih eder. Hükümdar anlatılan hikâyeden yaptığı çıkarımlarla hatalarının farkına varır.³⁵⁸

Beydebâ'nın bahsettiği bir diğer konu elçi olarak görevlendirilecek kişide olması gereken özelliklerdir. Hükümdarın kendi gibi isimlerle çalışacağı varsayımından hareketle elçinin hükümdarın karakterini yansıtacağı düşünülür. Bu sebeple elçi olarak seçilecek kişi basiretli, akıllı, ince fikirli, erdemli olmalıdır. Ayrıca muhataplarının gönüllerini kazanma adına nazik bir üsluba sahip olmalıdır.³⁵⁹

Tûsî hükümdara vezirlik yapmanın öneminden bahsederken vezirliğin ağır bir yük olduğuna vurgu yapar. Tûsî'ye göre vezirler doğruluktan ayrılmamalı,³⁶⁰ hükümdarı yumuşaklık, tedbir, lütuf ve hoşlukla yararlı işlere yönelmeli, hükümdarın sırrını saklamalıdır.³⁶¹

2.2.3. Beydebâ'nın Genel Tavsiyeleri

Kelile ve Dimne'de yer alan hikâyeleri ve hikâyelerde geçen erdemleri ele aldıktan sonra bu başlık altında Beydebâ'nın hikâyeler aracılığıyla verdiği genel tavsiye ve öğütleri inceleyeceğiz.

Beydebâ, Arslan ile Öküz hikâyesinin anlatımına bir insan tanımı yaparak başlar. Ona göre insanın arzuladığı şeyler maddî refah, saygın bir meslek veya makam ve ahiretini kurtarabilmektir. Hedeflerine ulaşabilmesi için insana gerekli olanlar ise para kazanabilmek, kazandığını biriktirebilmek, birikimlerini çoğaltabilmek ve sahip olduklarını ailesi ve dostları için harcayabilmektir.³⁶²

Beydebâ'nın Arslan ile Öküz hikâyesinde değindiği bir diğer husus, ne kadar güç ve otorite sahibi olursa olsun, herkesin bir zayıf noktasının olacağıdır. İnsanın zayıflıklarının besleyenler de gururu, kibri ve istişareyi terkidir. Hükümdar, korkusunu da

³⁵⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 218.

³⁵⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 197.

³⁶⁰ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 310

³⁶¹ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 307.

³⁶² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 104.

sevincini de halkına ve etrafındakilere hissettirmemelidir. Çünkü kötü niyetli kişiler hükümdarın korkusundan onun yanındaymış gibi davranacakları gibi onu mutlu eden şeylerin de kendisinin zaafı olduğu anlaşıyor bunu kötüye kullanabilir. Bu bakımdan bir hükümdar kendisine iltifat edenlerle saygın ve seviyeli davrananları feraseti ile ayırt edebilmelidir. Hükümdar kendisine yakın ve iyi davranan bir kişiyi diğerlerinden üstün tutarak sadece onunla sıkı bir ilişki kurmaktan uzak olmalıdır. Bu durum diğer kişileri kıskançlığa sürükleyeceği gibi hükümdarın sadece tek bir kişinin sözü ile hareket etmesine ve aklının körleşmesine sebep olacaktır. Müellif hükümdarın aklına girerek otoritesini kaybedeceği altı şeyi Dimne'nin dilinden anlatır muhatabına: mahrumiyet, fitne yani kargaşa, nefse kapılış, kabalık, zaman ve budalalık. Bunlar hükümdarın çok kişiden fikir almasıyla olduğu gibi tek bir danışmanla sınırlı kalması sonucunda olabilecek şeylerdir.

Beydebâ'nın vermeye çalıştığı öğütlerden birisinin, Kelile'nin ihtiraslı kardeşi Dimne'ye verdiği öğütlerden hareketle, kötü huylardan uzak durulması gerektiği olduğu söylenebilir. Adalet ve eşitlik hikâyesinin ana fikrini oluşturmaktadır. Yazar doğruluğa Kelile'nin karakteri üzerinden anlam yüklemektedir. Kelile, Dimne ile eşit durumda olmasına rağmen, doğruluğun simgesi olmuştur. Kelile, kanaatkâr olunması gerektiğini öğütlerken, kendisi de kanaatkârdır. Yani öğüt verirken, verdiği öğütleri kendisi de uygulamaktadır. Dimne ise zekâsı ile dikkat çekmektedir. Dimne aslında doğruluk, adalet ve eşitlik ilkelerinin bilgisine sahiptir, fakat bu bilgiyle amel etmemektedir. Hikâye'nin vermek istediği diğer mesaj kişinin sadece bilgili olması gerektiği değil, aynı zamanda bu bilgiyle amel etmesi gerektiğidir.

Beydebâ, Dimne'nin ağzından, insanları üç kısma ayırmıştır. Bunlardan birincisi ileri görüşlü olanlardır. Bu insan tipi bir sorunla karşılaştığında ümitsizliğe kapılmaz ve çözüm yolları arar. İkinci tip insan olarak basiretli insandan bahsedilmiştir. Bu tip insanlar tedbirli bir karaktere sahiptirler. Geleceği planlarlar. Oluşabilecek muhtemel problemleri önceden hesaplayarak çözümü baştan hazırlarlar. Üçüncü tip insan aciz olarak tanımlanmıştır. Bu karakterdeki insanlar kesin kararlar almaktan uzaktırlar. Sorunları öteleyip, önemsizleştirmeye çalışırlar.³⁶³

³⁶³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 129.

Arslan ile Öküz hikâyesinde değinilen bir diğer öğüt, dost edinilecek insanların özelliklerine dairdir. Bir kişi kendisine dost edinecek ise o kişide akıl, asalet ve cömertlik aramalıdır. Her üçünün bulunmaması durumunda çeşitli önceliklere bakılabilir. Eğer bir kişi akıllı ve yüce ruhlu ise onunla dost olunabilir. Yüce ruhlu olmamakla birlikte akıllıysa yine dost olunabilir. Saf, iyi kalpli ve cömertlik de dost olunmak için yeterli ölçütlerdir. Ancak bir kişi hem kötü kalpli hem de akıllı değilse ondan uzak durulmalıdır. Ayrıca kişi emanete hassasiyet göstermelidir. Hükümdara verilen en büyük emanet halktır. Hükümdara düşen halkının mutluluğunu sağlamaktır.³⁶⁴

Konuya dair bir öğüt de dostuna ihanet edenin, ihanete uğrayacağıdır. Bu konuya dair Kelile:

*... vefa ve liyakat derdi olmayan adama gösterilen alaka; teşekkür bilmez bir nanköre verilen hediye; öğüt ve eğitim kabul etmez bir kütüğe verilen eğitim; sır tutmaz bir boş boğaza emanet edilen sır gibi zayi olmuş hiçbir şey olamaz dünyada!*³⁶⁵

Çünkü kötü niyetli olan kişiler hükümdarın korkusundan onun yanındaymış gibi davranacakları gibi onu mutlu eden şeylerin de kendisinin zaafları olduğunu anlayıp bunu kötüye kullanabilirler. Bu bakımdan bir hükümdar kendisine iltifat edenlerle saygın ve seviyeli davrananları feraseti ile ayırt edebilmelidir. Hükümdar kendisine yakın ve iyi davranan bir kişiyi diğerlerinden üstün tutarak sadece onunla sıkı bir ilişki kurmaktan uzak olmalıdır. Bu durum diğer kişileri kıskançlığa sürükleyeceği gibi hükümdarın sadece tek bir kişinin sözü ile hareket etmesine ve aklının körleşmesine sebep olacaktır.

Arslan ile Öküz hikâyesiyle okuyucuya, kötü huylardan uzak durulması gerektiği mesajı verilmek istenmektedir, bu ise Kelile'nin ihtiraslı kardeşi Dimne'ye verdiği öğütlerde saklıdır. Adalet ve eşitlik hikâyesinin ana fikrini oluşturmaktadır. Beydebâ, doğruluğa Kelile'nin karakteri üzerinden anlam yüklemektedir. Kelile, Dimne ile eşit durumda olmasına rağmen, doğruluğun simgesi olmuştur. Kelile kanaatkâr olunması gerektiğini öğütlerken, kendisi de kanaatkârdır. Yani öğüt verirken, verdiği öğütleri kendisi de uygulamaktadır. Dimne ise zekâsı ile dikkat çekmektedir. Dimne aslında doğruluk, adalet ve eşitlik ilkelerinin bilgisine sahiptir, fakat bu bilgiyle amel etmemektedir.

³⁶⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 148.

³⁶⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 149.

Beydebâ'ya göre kişinin takdiri hesaba katmadan boş bir uğraşa dalması onu daha büyük bir yanılsa sürükleyebilir. İslam inancı çerçevesinde söylenilecek olursa hayatı veren de, alan da Allah'tır.³⁶⁶ Beydebâ'ya göre kişinin üzerine vazife olmayan, kendini ilgilendirmeyen ve hakkında bilgi sahibi olmadığı konularda dikkatli olması gerekir.³⁶⁷

Beydebâ, Debşelim'e yaşantısını bereketlendirmenin yolunu gösterir. Ona göre kişi zenginliğe ulaşır, erdemli davranır ve sahip olduklarını sevdikleriyle paylaşırsa hayatını mutlu yaşar.³⁶⁸ Varlıklı insanların paylaşması ömürlerini bereketlendirir. Paylaşan kişi uzun ya da kısa yaşasın ömrü değer kazanmış olur. Yakınlarına karşı cimri davranan kişinin ise yaşadığı halde ölmüş bir kişiden farkı yoktur. Darlık içerisinde yaşayıp fakirliği yaşam biçimi haline getirmek ise yanlıştır.³⁶⁹

Devlet kademelerinde görev almak isteyen bir kişi mütevazı olmalı, sınırlarına hâkim olmalı, halk ile iyi ilişkiler kurmalı ve sır saklamayı bilmelidir.³⁷⁰ Ayrıca Beydebâ, hükümdar ile dostluk kurmanın risklerinden de bahseder. Ona göre akıllı kişi üç şeyin peşine düşmemelidir. Bunlar hükümdarla arkadaşlık, sır tutacağı konusunda kadınlara güvenmek ve deneme amacıyla zehir içmektir.³⁷¹

Beydebâ'nın bir diğer öğüdü görünüşün aldatıcı olabileceğidir. Kişinin gördüğüyle hareket etmeyip bilginin peşinden koşması gerekir. Bilgi kişiye cesaret verir, bilinmezliğin perdesini kaldırır, korkuyu giderir. Bilgili insan, görünüşün aldatıcı olabileceğini düşünerek hareket etmeli ve olayların iç yüzünü araştırmalıdır.³⁷²

Beydebâ'ya göre akıllı insan ilk olarak giriştiği bir işin sonucunda ne kazanıp ne kaybettiğini hesaplamalı, yaptığı bir hatayı tekrarlamamalıdır. Sonrasında kendisine katkı sağlayan fiilleri sürdürmeli, zarar verenlerden uzak durmalıdır. Son olarak geleceğini iyi planlamalıdır.³⁷³

Beydebâ'ya göre akıllı insan her zaman bir çözüm yolu bulabilir, zorluklarla karşılaştığında da ümitsizliğe kapılmadan çalışmayı sürdürür. Beydebâ'nın bir diğer öğüdü hükümdarın ileri görüşlü olmasına dairdir. Akıllı hükümdar aldığı tedbirlerle

³⁶⁶ Necm Suresi, 53/44. Ayetin meali "Doğrusu diriltten de öldüren de O'dur." şeklindedir.

³⁶⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 108.

³⁶⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 108.

³⁶⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 108.

³⁷⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 110.

³⁷¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 111.

³⁷² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 115.

³⁷³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 122.

sorunlarla karşılaşmadan çözüm yolunu bulur. Tedbirsizlik ise hükümrânlığın sonunu getirebilir.³⁷⁴

Beydebâ'ya göre tedbirli kişi, savaşı son çare sayan önce elinden gelen manevra ve hileyi uygulamaya koyandır. Derler ki: “*Düşman zayıf ve zavallı diye küçümseme; özellikle de başının çaresine bakacak ve yardımcı bulabilecek durumdaysa!*”³⁷⁵

Beydebâ'nın verdiği bir diğer öğüt, akli kullanmanın önemine dairdir. Hükümdar, bazı durumlarda askerî veya malî güç ile mağlup edemeyecekleri düşmanlarla karşı karşıya gelebilir. Bu tür bir durumda hükümdar aklını kullanmalı, düşmanını tanımalı ve düşmanının zaaflarından yararlanmalıdır.³⁷⁶

Beydebâ, bir masumu ceza almaktan kurtaracak bilgiye sahip olduğu halde bunu dillendirmeyip masum kişinin suçlu bulunmasına ses çıkarmayan kişinin de hataya ortak olduğunu söyleyerek böyle bir davranışı sergileyen kişinin ahirette Allah'a hesap vermekte zorlanacağını belirtir.³⁷⁷

Tasmalı Güvercin hikâyesinde birlikten kuvvet doğabileceğinin örneği gösterilmektedir. Birlik ve beraberlik içerisinde işler daha iyi netice verir. Bazen sıkıntılı durumlar karşısında, bazen ise düşmana karşı birlik olmanın daha iyi sonuç verdiği söylenebilir. Vurgulanan bir diğer nokta birlikte hareket etmenin önemidir. Toplum olabilmenin yolu bireylerin ortak çıkarlarının bilincinde olması ve bu çıkarlarına ulaşabilme adına işbirliği yapabilmeleridir. Özellikle bütünü etkileyen durumlarda bireysel çözüm arayışları kişiyi sonuca ulaştırmakta yetersiz kalacaktır.³⁷⁸

Hikâyede diğerkâmlıktan bahsedilmektedir. Güvercinlerin liderinin düğümlerin açılması noktasında fareden önce arkadaşlarının düğümünü açmasını istemesi büyük bir erdemin göstergesidir. Bu davranışı ile güvercin kendisi de zor durumda olmasına rağmen önce arkadaşlarını düşünerek onlara öncelik vermiştir. Bir diğer husus da bu güzel davranışından ötürü farenin güvercini desteklemesi ve onu övmesidir. Güvercini överken kişinin yüzüne karşı övülmemesi gerektiğini söylemeyi de ihmal etmemesi dikkat çekicidir.

³⁷⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 130.

³⁷⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 141.

³⁷⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 126-127.

³⁷⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 169.

³⁷⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 172.

Beydebâ'nın verdiği bir diğer mesaj tedbir-takdir ilişkisidir. Beydebâ, kişinin tedbirli olmasının önemini vurgular. Ancak ona göre kişi ne tedbir alırsa alsın önceden belirlenmiş bir kader vardır ve kişi kendisine çizilen bu kaderi yaşamaktan kaçamaz.³⁷⁹

Tasmalı Güvercin hikâyesine bir bütün olarak bakıldığında ana kurgusunun insanın erdem yolculuğu üzerine olduğu görülmektedir. Erdemli bir insanda olması gereken akıl ve kanaatkârlıktır. Esasen burada vurgulanan hasletler, bir hükümdarın saltanatının devam etmesi için gerekli olan hasletlerdir.

Beydebâ'ya göre, bir amacı hedefleyip çalışmak, elde edilen amacı korumaktan daha kolaydır.³⁸⁰ Bir amaca ulaşıldığında onu muhafaza etmek, gerektiği gibi davranmak zordur. Çünkü hedefe ulaşıldıktan sonra insanın kaybetmekten endişeleneceği çok daha fazla sebebi olur. Ulaştıklarını kaybetmeme adına da ilkelerinden taviz vermeye başlar. Her bir taviz yeni bir tavizi beraberinde getirir. Zaman içerisinde taviz verilen ilkelerin de tavizkar davranılan insanların sayısı da kontrolden çıkar.

Beydebâ'nın bu hikâye bağlamında üzerinde durduğu bir diğer konu duyguların çok hızlı değişebileceğidir. Akıllı bir insan, muhataplarının bakış açılarının, kendisini konumlandırmasının her an değişebileceğini bilmeli ve buna göre tedbirli olmalıdır. İhtiyatı elinden bırakmamalıdır. Kendisini zor duruma düşürecek yeni durumlara hazırlıklı olmalıdır.³⁸¹ Burada bahsedilen dostlardan kuşku duymak veya herkese şüphe ile yaklaşmak değildir. Bu bağlamda Beydebâ septisizmden bahsetmemektedir.

Beydebâ “Yumuşak söz ile yoldan çıkan kişi ancak bilgi ile telafi eder kaybettiğini”³⁸² cümlesiyle düşünmeden ve araştırmadan herkesin sözüne kanmanın insanı içerisinden çıkılması zor durumlara düşürebileceğinden bahseder. Böyle durumlarda insanı kurtarabilecek tek şeyin bilgi olduğunu söyler. Akıllı kişi değişen durumlara göre hareket edebilen kişidir. Şartlar, arasında husûmet olan bir kişiyle diyalog kurmasını gerektiriyorsa gerekli tedbirleri alıp bunu yapmaktan çekinmemelidir.³⁸³

Beydebâ, güven olgusunun hemen oluşamayacağı bunun bir süreç gerektirdiğinden bahseder. Beydebâ “Kısa zamanda inanan ve itimat eden kişi bir daha

³⁷⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 173.

³⁸⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 221.

³⁸¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 224.

³⁸² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 228.

³⁸³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 233.

asla telafi edilemeyecek hatalar işleyebilir.”³⁸⁴ diyerek bu duruma dikkat çeker. Esasen bu öğüt iyi bir hükümdar olmak için gereken başlıca hususlar arasında sayılabilir.

Beydebâ, genel bir tavsiye olarak kişinin kendisinden intikam alma ihtimali olanlardan uzak durması gerektiğini ifade eder. Muhatabın gizli bir kını olabilir ve bunu güzel sözler ve lütfkâr tekliflerle gizleyebilir. Böyle bir durumda kişi uyanık olmalı ve her an bir şeyler olabileceğini düşünerek tedbirli davranmalıdır. Bunun en iyi yolu da uzak durmaktan geçer. Beydebâ’ya göre akıllı bir kişi dost edinmek isterse anne ve babası, arkadaş isterse kardeşleri, yoldaş isterse eşi ona yeter.³⁸⁵

Beydebâ, akıllı kişiye tedbirli olmasını vurgularken dikkat etmesi gereken hususlardan birisi olarak dil ile söylenenlerin kalpte bir karşılığı olamayabileceğinin göz ardı edilmemesi gerektiğini söyler. Ona göre “*Dil her zaman kalptekini olduğu gibi söylemez. Kalbin dile şahitliği, dilin kalp adına avukatlık yapmasından daha sağlam, daha gerçekçidir.*”³⁸⁶ Bu bağlamda akıllı kişi kendisine düşmanlık edecek kişilerin sözleriyle rahatlayıp ihtiyatı elden bırakmamalıdır.³⁸⁷

Tavsiyelerine hükümdar ile ilişkiler bağlamında devam eden Beydebâ, akıllı bir kişinin asla tedbiri elden bırakmaması gerektiğini söyler.³⁸⁸ Ona göre hükümdarlar için intikam almak bir şeref payesidir. Akıllı kişi hükümdarın güzel ve göz alıcı sözlerine kanmamalıdır.³⁸⁹ Tedbir bağlamında tehlikeden uzak durmalı, kendisine zararı dokunacak iş ve kişilerle yakınlaşmamalı, bir iş yapacağına artısını ve eksisini iyi analiz etmeli, gücüne güvenmemeli ve güvenmediği insanlarla birliktelik kurmamalıdır.³⁹⁰

Beydebâ’ya göre yoksulluk, tasa, düşmana yakın olma, dostlardan uzak durma, hastalık ve yaşlılık hayatta insanın başına gelen belalardır. Kişi bunlardan uzak durmaya çalışmalıdır.³⁹¹

Beydebâ’ya göre kişinin mahzun olmaması, muhtaç duruma düşmemesi ve dost edinmesi için beş özelliğe sahip olması gerekir. Bunlar:

1. Hiç kimseyi kırmamak,

³⁸⁴ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 238.

³⁸⁵ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 241.

³⁸⁶ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 241.

³⁸⁷ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 244.

³⁸⁸ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 242.

³⁸⁹ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 242.

³⁹⁰ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 244.

³⁹¹ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 243.

2. İyi terbiye görmüş olmak,
3. Kuşkulu işler yapmamak (İtham altında kalmamak),
4. Düzgün bir siret (İyi ahlak),
5. Olgun davranmak (Asil ve seçici) olmaktır.³⁹²

Beydebâ, kişinin kendi can güvenliğinin tehlike altında olduğu durumlarda sahip olduğu her şeyi geride bırakıp terk edebileceğini söyler. Çünkü kişi kendi canı dışında her şeyi yeniden kazanabilir.³⁹³

Beydebâ, tavsiyelerine bazı tanımlamalarla devam eder. Buna göre:

- Her gün fütursuzca günah işleyen kişi ve iyilikten nasibi olmayan bedhah kişi üzülmelidir.³⁹⁴
- Her gün gücü yettiğinde iyilik yapan kişi ve hiç günaha yanaşmayan kişi üzülmemelidir.³⁹⁵
- Kör olan kişi ve akılsız kişi asla göremez.³⁹⁶
- Basiretli kişi ve bilgili kişi daima mesuttur.³⁹⁷
- Ahlaki değerlere inanmayan, yaptıklarından mesul olmadığını düşünen kişi ve gözünü haramdan, kulağını gıybetten, nefsini başkasına ait şeyden, kalbini günah ve dünya hırsından arındırmayan kişiden uzak durulmalıdır.³⁹⁸
- Suyu olmayan nehir, hükümdarı olmayan arazi ve kocası olmayan kadın boştur.³⁹⁹
- Hazinesini rahatça dağıtabilen sultan, sevdiği asil biriyle evlenen kadın ve hayra ulaşmış mutlak iyiliğe ermiş bilge hazır cevaptır.⁴⁰⁰

Beydebâ'ya göre kişinin başına gelenler kendisinin geçmişte yaptıklarıyla karşılaşmasıdır. Bu sebeple kişi kendisi için istemediğini başkasına yapmamalıdır. Allah'ın rızası ve insanların memnuniyeti için en önemli koşul adalettir.⁴⁰¹ İnsan fiillerinin hangi sonuçlara yol açabileceğini düşünerek hareket etmelidir. Aynı durumla kendisi karşılaşması halinde ne hissedeceğini göz önünde bulundurarak hareket etmelidir.

³⁹² Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 244-245.

³⁹³ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 245.

³⁹⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 269.

³⁹⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 269.

³⁹⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 269.

³⁹⁷ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 270.

³⁹⁸ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 270.

³⁹⁹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 270.

⁴⁰⁰ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 271.

⁴⁰¹ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 277.

Bir kişinin başına bir musibet geldiğinde bunun bir eylemin karşılığı olabileceğini düşünmesi gerekir. Atasözünde “Ne ekersen onu biçersin” denilmiştir. Yani iyilik yapan iyilik, kötülük yapan ise kötülükle karşılaşır. İnsanlar yaptıkları işlerin bir gün onların karşısına çıkabileceğini hep göz ardı ederler. Yapılan her işin er veya geç ya mükâfatı ya da cezası vardır. Bu hikâyede anlatılmak istenen kişi gördüğü zarardan ibret alarak başkasına zarar vermekten kaçınmalıdır. Kişi kendisi için istemediğini başkası için de istememelidir.

Beydebâ’ya göre kişi bulamayacağı veya ulaşamayacağı şeyin peşinden koşmamalıdır. Kişiyi mutlu eden şey, sahip olduğuyla yetinmesi ve elde edemeyeceğinin peşine düşmemesidir.⁴⁰²

Her insan farklı özellikte doğmuştur. Bu nedenle bir insan her işi yapmaya muvaffak olamaz, yapmaya kalkışırsa başarılı olamaz. Kendisinde bulunmayan bir özelliği taklit etmeye çalışmak kişiyi uğraştırmaktan öteye taşımaz. Toplumda barışın, adaletin sağlanması ancak ehliyet ve liyakat üzerine göreve getirilen kimselerle mümkün olabilir. Bu hususlar dikkate alınmadan işlerin yürütülmeye çalışılması ise, toplumsal düzenin işleyişinde aksaklıklar meydana getirebilir. Böyle bir yol izlenmediği takdirde, devletin bekası zarara uğrayabilir. Herkes kendisine uygun düşen görevi yerine getirmelidir. Bir kimse kendisine uygun olmayan bir işin peşine düşerse, ne o işi hakkıyla yapabilir ne de kendisi mutlu olabilir. Kişinin kendine uygun olan işe kanaat göstermesi gerekir.

Beydebâ Seyyah ile Kuyumcu hikâyesinin başında insanın yaratılış itibarıyla “eşref-i mahlukât” olmasına vurgu yapar.⁴⁰³ Ancak ahsen-i takvim olan insanın kendisi değil, fitratıdır. İnsan, yaratılış formunu koruduğu sürece bu sıfatı da üzerinde taşır. Fitratından uzaklaştıkça karakter kazanır ve farklı sıfatlarla anılmaya başlar. Bu uzaklaşma ve değişim insanı öyle bir noktaya sürükleyebilir ki, saf hali ahsen-i takvim olan insan “esfeli safilin”e dönüşür.

Beydebâ’ya göre zeki insan iyiliği hak edene yapar. Çünkü layık olmayana yapılan iyilik faydadan çok zarar getirir. İyiliğin de bir anlamı olmaz. Zeki bir insan iyilik yapmadan önce muhatabını tanır, vefakâr olup olmadığını anlar, yapılan iyiliği

⁴⁰² Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 280.

⁴⁰³ Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 281.

anlayabilecek kapasitede de olup olmadığı hakkında fikir sahibi olur.⁴⁰⁴ Güzel ahlaklıyla meşhur olan, güvenilirliğiyle nam yapmış kişiler ihsana layıktır. Akıllı hükümdar bu karakterde olan kişilere ihsanı eksik etmez. Beydebâ, liyakati o kadar önemser ki, onun için aradaki kan bağı iyilik yapmada bir sebep olamaz.⁴⁰⁵

Beydebâ'nın üzerinde durduğu bir diğer husus, yaş veya toplumsal statü ayrımı yapmaksızın hiç kimse hakkında bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olunmamasıdır.⁴⁰⁶ Yalan ve hile kolaylıkla yapılabilecek işlerdir. Ancak iyilik ve merhamet göstermeyi herkes yapamaz, çünkü iyilik yapmak saygıdeğer bir davranıştır. Atalarımız “iyilikten maraz doğar” demiştir. Hikâyeden anlaşılacağı üzere, bazı insanlar gördükleri iyiliği kötüye kullanabilirler. Ancak bilinmesi gereken önemli bir nokta, iyiliği yapan kişinin karşılık beklemeden iyilik yapmasıdır. Kimi insan gördüğü iyilik karşısında kötülükle karşılık verebilir ve iyilik yapan insanı zor durumda bırakabilir. Karşılıklı iyilik yapabilmek için değil, iyilik karşısında kötülük görmemek için dikkatli olmak gerekir. Bu nedenle kime iyilik yapıldığının iyi bilinmesi gerekir.

Beydebâ, Şehzade ile Arkadaşları hikâyesi üzerinden insan hayatının bütününi oluşturan farklı parçalara değinmiştir. Bunlar akıl, çalışmak, güzellik ve kaderdir. İnsan aklını kullanarak karşılaştığı durumları çözümleyip kendisi için fırsata çevirebilir. Yine insan çalışarak, emeğini ortaya koyarak başarılı olabilir. İnsanı hedefine ulaştıran bir diğer husus da güzelliğidir. Bütün bunlarla birlikte insanın elde ettiği her şey bir takdirin sonucudur. Dünya hayatı boyunca insanın karşılaştığı tüm iyi ve kötü durumlar Allah'ın takdiri sonucunda cereyan eder. Allah'ın izni ve planı olmaksızın hiçbir şey gerçekleşmez. Bu bağlamda insanın akıl, çalışma veya güzellik ile bir sonuç alabilmesi ancak Allah'ın takdiri ile olur. Bir işin olması için insanın elinden geleni yaptıktan sonra sonucunu Allah'tan beklemesi gerekir. Çünkü insan istediği kadar çabalasın sonuç itibarıyla kader ve kazanın takdir ettiği şey gerçekleşir. Ancak burada anlaşılması gereken, insanın çalıştıktan sonra takdiri Allah'a bırakması gerektiğidir. İnsan elinden geleni yapıp, tedbirini almalıdır. Allah'ın göz ardı edildiği işlerden hayırlı sonuçların beklenmesi doğru değildir. Kişi kendisine verilen yeteneğin, özelliğin ve gücün kendisine Allah tarafından verildiğini unutmamalıdır.

⁴⁰⁴ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 281.

⁴⁰⁵ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 282.

⁴⁰⁶ Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, çev: Said Aykut, 282.

Bazı insanlar başkalarına akıl verirken, kendileri akıllarını kullanmayı düşünmeyebilirler. Bu düşüncesizlikleri onların tedbirsiz davranışlar sergilemesine sebep olur ki, tedbirsizlik kişinin sahip olduğu her şeyi kaybetmesine yol açabilir. Bakara Suresi'nde geçen “Siz Kitabı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz?”⁴⁰⁷ ayeti bu konuya güzel bir örnektir.

Kişi kendi yapmadığı bir işi başkasından beklememelidir. Ayrıca başkasına verdiği öğüdü kendisi uygulamalıdır. Nasihat vermenin iki şartı olduğu söylenir: Bunlardan ilki nasihati kişinin öncelikle kendisinin uygulaması, ondan sonra başkasına nasihat vermesidir. Hikâyede kuş güvercine düşünmeden hareket ettiği için akıl verir, fakat kendisi düşünmeden hareket ettiği için kaybeder.

⁴⁰⁷ Bakara 2/44.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kelile ve Dimne’de yer alan hikâyelerin ana temaları arabozucular sebebiyle bozulan dostluk ilişkileri, zekânın ve sağduyunun kaba kuvvete üstün geleceği, görülenin aldatıcı olabileceği, bireyin kendi alanı dışındaki konulara mesafeli olması gerektiği, yalanın sebep olduğu olumsuz durumlar, gerçeğin bir şekilde öğrenileceğidir.

Kelile ve Dimne’nin bütününe bakıldığında her bir hikâyede çeşitli kavram ve erdemlere vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu kavram-hikâye ilişkisini şu şekilde özetleyebiliriz:

Adalet: Arslan ile Öküz Babı, Arslan ve Âbid Çakal Babı, Dişi Arslan, Avcı ve de Çakal Babı

İstişare: Arslan ile Öküz Babı, Baykuş ve Kargalar Babı

Hilm: İlâz, Bilâz ve İraht Babı

Öfkeye Hâkim Olma: Arslan ile Öküz Babı, Arslan ile Âbid Çakal Babı, Âbid ile Gelincik Bâbı ve de İlâz, Bilâz ve İraht Babı

Basiret Sahibi Olma: Tarla Faresi ile Kedi Babı, Arslan ile Öküz Babı, Tasmalı Güvercin Babı, Hükümdar ile Kuş Fenze Babı, Baykuş ve Kargalar, Âbid ile Gelincik Babı, İlâz, Bilâz ve İraht Babı ve de Seyyah ile Kuyumcu

Kanaatkârlık: Dimne’nin Durumunun Araştırılması Babı, Maymun ile Kaplumbağa Babı

Liyakat: Arslan ile Öküz Babı, Baykuş ve Kargalar Babı, Arslan ve Âbid Çakal Babı

Dostluk: Arslan ile Öküz Babı, Dimne’nin Durumunun Araştırılması Babı, Tasmalı Güvercin Babı ve de Tarla Faresi ile Kedi Babı

Sabır: Arslan ile Öküz Babı

Bahsedilen kavramlara ilaveten Beydebâ, hikâyelerin çeşitli yerlerinde bir hükümdar ve vezirde olması gereken özelliklere değinmiştir. Bu bağlamda;

Hükümdarın Özellikleri: Baykuş ve Kargalar Babı, Hükümdar ile Kuş Fenze Babı, Arslan ile Âbid Çakal Babı, İlâz, Bilâz ve İraht Babı ve de Seyyah ile Kuyumcu Babı

Vezirin Özellikleri: Arslan ile Öküz Babı, Baykuş ve Kargalar Babı ve de Arslan ile Âbid Çakal Babı

altında işlenmiştir.

İnsanoğlunun iyi ve güzel arayışı kendi tarihiyle birlikte başlar. Bununla birlikte hırsları, arzuları ve hedefleri doğrultusunda, bilinçli veya bilinçsiz, bazı değerlerden taviz verebilir. Ayrıca hayatı boyunca yaşadıkları ve karşılaştıkları onu hangi davranışın doğru olduğu hususunda doğru kararı almakta zorlayabilir. Bu noktada kişinin çevresindeki insanların soğukkanlılığı ve hayata bakışı öne çıkmaktadır.

Konuyu biraz daha özele indirgeyip hükümdarlar özelinde düşündüğümüzde hükümdarların hareket noktası ve hedefleri halkın mutluluğunu, refahını ve huzurunu sağlamaktır. Bu idealler doğrultusunda yöneten hükümdar yaşanan savaşlar, iktidar mücadeleleri, ihanetler, ekonomik sıkıntılar, liyakatli devlet adamlarının eksikliği ve ekonomik sıkıntılar gibi sebeplerle ideal olandan uzaklaşabilir. Bu tür durumlarda hükümdarın çevresinde bulunan akl-ı selim devlet adamları ve ilim adamları verdikleri tavsiyelerle hükümdara yine ve yeniden hareket noktasındaki ideallerini hatırlatırlar.

Hükümdarlık makamında olanlar için mutlak güç oldukları düşüncesi yaygın bir sorundur. Hayata bu şekilde bakan bir insana hatasını göstermek ve yanlış yapıyorsun demek ne kadar zorsa, bu kişinin hatasını görmesi ve verilen tavsiyeyi kabullenmesi daha zordur. Bu sebeple tavsiye verenlerin çok dikkatli olması ve sözlerini özenle söylemesi gerekir.

Tezimize konu ettiğimiz Kelile ve Dimne bu özene çok güzel bir örnektir. Hem eserin müellifi Beydebâ hem de günümüz formuna kavuşturan İbnü'l-Mukaffa, hükümdara tavsiye vermenin zorluğunun bilincinde olarak, gayet anlaşılır bir şekilde, verdikleri öğütleri hayvanlar âleminin üyeleri üzerinden anlatarak dolaylı bir üslubu tercih etmişlerdir.

Kelile ve Dimne'yi incelediğimizde ortak insanî ve siyasi erdemler olan adalet, istişare, tedbir, kanaatkârlık, ahlak ve hilm gibi özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte Kelile ve Dimne'de yer alan kader vurgusu onu diğer birçok çalışmadan ayıran temel özelliktir. Eserde kader vurgusuna yer verilmesini özellikle eserin Arapçalaştırıldığı dönemde siyasi konuların açıklanmasında insanın fiilinin sorumluluğuna dair yoğun bir şekilde yaşanan tartışmaların etkisi olduğu düşünülebilir.

Her bir eserin kaleme alınma gerekçesi öncelikli olarak kendi zamanına ve çağdaşı olan insanlara söz söyleme arzusudur. Bir döneminin insanının hayata bakışını anlamak felsefi ve sosyolojik açıdan analiz edebilmek için kendi döneminde öne çıkan eserleri

incelemek önemli ipuçları sunmaktadır. Bu sebeple Kelile ve Dimne’de eserin yazıldığı dönemin ahlak ve siyaset anlayışını da görmek mümkündür. Bununla birlikte eserin önemini ve bilinirliğini bugüne kadar kaybetmemiş olması insanoğlunun duygu ve düşünce dünyasında hala aynı hasletlerin önemli bir yer tuttuğunu görme açısından önemlidir. Diğer bir deyişle adalet vurgusu, liyakat arayışı, istişâre beklentisi, samimiyet ve kanaatkârlık arzusu ve ahlak hiç değişmeyen beklentiler olmuştur. Bu noktadan bakıldığında insan en saf ve temiz haliyle evrensel ilkeler ve erdemler üretebilme yetisine sahiptir. Esasen aynı DNA’ya sahip insanın aynı beklenti içerisinde olması gayet doğaldır. Bununla birlikte hırs ve arzuların insanın aklını kullanmasına ket vurduğu söylenebilir.

Kelile ve Dimne’nin bir diğer hususiyeti ve üzerinde durulması gereken nokta ise ilk defa kaleme alındığı dönemde İbnü’l-Mukaffa’ya kadar geçen süreçte geçirdiği değişimlerdir. Kelile ve Dimne’nin elimizdeki hali çok geniş bir coğrafyanın ürünü ve çok farklı kültürlerin sentezidir. Kelile ve Dimne, Pançatantra adıyla Hint kültürünün bir ürünü olarak ortaya çıkmış, sonrasında Fars coğrafyasına nakledilirken Fars kültürünü bünyesine katmış, nihayetinde İbnü’l-Mukaffa ile İslam değerleriyle yoğurulmuştur. Bu açıdan bakıldığında Kelile ve Dimne’ye Hint alt kıtası ve Asya kültürünün bir ürünü olarak bakmak ve içerisinde verilen mesajları bölgenin ortak değerleri olarak kabul etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ahmet, Mümtaz. “İslam Siyaset Teorisi: Güncel Tartışmalar ve Geleceğe Yönelik Değerlendirmeler”. *İslami Siyaset Teorisi ve Sorunlar*. edisyon Mümtaz Ahmet, çev. Halim Sırçancı. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- Aslan, Fatma Betül. “İslam Öncesi Dönemden Emevi Döneminin Sonuna Kadar Tercüme Faaliyetleri”, *Eskiye* 27, (2013): 165-176.
- Aydın, M. Akif. “Anayasa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3: 153-164. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Bağdatlı, Özlem. *İslâm Siyaset Düşüncesinin Kavramsal Temelleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Bakan, Semra. “Kelile ve Dimne’de Yer Alan Masalların Dinî ve Ahlakî Eğitime Katkıları”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2006.
- Barış, Mustafa Necati. “İslam Bilim Tarihi’nde İlk Tercüme Faaliyetleri ve Bilgi Üretimine Katkısı”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21 (3) (2017): 1873-1904.
- Bayraktar, Mehmet. *İslam Felsefesine Giriş*. Ankara: T.D.V. Yayınları, 2011.
- Beydebâ. *Kelile ve Dimne*. çev: Ömer Rıza Doğrul. Ankara: Maarif Basımevi, 1960.
- Beydebâ-Abdullah b. el-Mukaffa. *Kelile ve Dimne (Tercüme ve Metin)*. çev: Hayreddin Karaman-Bekir Topaloğlu. İstanbul: Nesil Yayınları, 1990.
- Beydebâ-İbnü’l-Mukaffa. *Kelile ve Dimne*. çev: Said Aykut. İstanbul: Şule Yayınları, 2013.
- Brown, Edward G. *A History Of Persian Literature Under Tartar Dominion (A.D, 1265-1502)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1920.
- Brown, Edward G. *A Literary History of Persia*. Cambridge: Cambridge University Press, 1956.
- Bülbül, Tuncay. “Kelile Ve Dimne Hikâyelerinin Yaratımı Ve Aktarımı: Pança Tantra’dan Hümâyûn-Nâme’ye”. *International Journal of Languages’ Education and Teaching* 5, Issue. 4 (2017): 978-995.
- Demirci, Mustafa. *Beytü’l-Hikme*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Demirci, Mustafa. “Abdullah İbnü’l-Mukaffâ’nın “Risâletü’s-Sahabe” Adlı Risâlesi: Takdim ve Tercüme”. *İSTEM: İslâm San‘at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* cilt: VI, sayı: 12 (2008): 217-240.
- Doğan, D. Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Acar Matbaası, 2002.
- Durmuş, İsmail. “İbnü’l-Mukaffâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 21: 134-137. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

- Durmuş, İsmail. “Meani ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28: 204-206. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Eşit, Sultan. “Kelile ve Dimne Çevirisi Türk Dil Kurumu Nüshası”, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, 2010.
- Fahri, Macit. *İslam Felsefi Tarihi*. İstanbul: Birleşik Yayınları, 2000.
- Fârâbî. *İdeal Devlet*. çev: Ahmet Arslan. Ankara: Divan Kitap, 2011.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed. *Nasihatü'l-Mülûk*. mukaddime, tashih ve haşiye: Celaledin Hümeî. Tahran: Çaphane-i Meclis, 1938.
- İbn Miskeveyh. *Ahlâkı Olgunlaştırma*. çev: Abdulkadir Şener-İsmet Kayaoğlu-Cihad Tunç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- İpek, M. Selim. “Arap Edebiyatında Fabl Türü”, *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 35 (2012): 79-92.
- Karaismailoğlu, Adnan. “Kelile ve Dimne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25: 210-212. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Keith-Falconer, I. G. N. *Kalilah and Dimnah or the Fables Of Bidpai: Being an Account of Their Literary History, with an English Translation of the Later Syriac Version of the Same, and Notes*. Cambridge: Cambridge University Press, 1885.
- Macit, Muhittin. “Tercüme Hareketleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40: 498-504. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. *Mesnevi*. haz. Adnan Karaismailoğlu. Ankara: Akçağ, 2004.
- Nasr, Seyid Hüseyin. *İslam ve Bilim*, çev. İlhan Kutluer. İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- Nizâmülmülk, Ebu Ali Kıvamüddin Hasan b. Ali b İshak et-Tusî. *Siyasetnâme*. çev: Mehmet Taha Ayar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Özdemir, Mehmet. “Endülüs’de Kültür ve Medeniyet”, *İslam Tarihi I*. Ed. Mehmet Özdemir, 358-397. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2012.
- Sarıçam, İbrahim ve Seyfettin Erşahin. *İslam Medeniyeti Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Sezgin, Fuat. *İslam’da Bilim ve Teknik*, çev: Abdurrahman Aliy. 5 cilt. İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2008.
- Sühreverdî, Ebu’n-Necib Abdülkadir b. Abdullah b. Muhammed. *Nehcü’s-süluk fi siyaseti’l-müluk: Yönetenlerin Yönetimi*. ed. Çığır Doğu Zorlu. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2008.
- Şeşen, Ramazan. “İslam Dünyasındaki İlk Tercüme Faaliyetlerine Umûmî Bir Bakış (Başlangıçtan h.IV./m. X. asrın sonlarına kadar)”. *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 7, sy. 3-4 (1979): 3-29.
- Toska, Zehra. “Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesûd Çevirisi”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995.
- Turtûşî, Ebu Bekr ibn Ebi Rendeka Muhammed b. Velid b. Muhammed. *Sirâcu’l-Mülûk: Siyaset ahlakı ve ilkelerine dair*. haz. Said Aykut. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

- Tûsî, Nasîreddin. *Ahlâk-ı Nâsırî*. çev: A. Vahap Taştan-Habil Nazlıgöl. Ankara: Fecr Yayınları, 2005.
- Türk, H. Bahadır. *Çoban ve Kral Siyasetnamelerde İdeal Yönetici İmgesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Uyanık, Mevlüt ve Akyol, Aygün. *İslam Ahlak Felsefesi*. Ankara: Elis Yayınları, 2013.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: Ülken Yayınları, 1997.
- Yakıt, İsmail ve Nejdet Durak. *İslam'da Bilim Tarihi*. Isparta: Tuğra Matbaası, 2002.
- Yüksel, Ahmet Turan. *İslam'da Bilim Tarihi*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2015.

